

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV LUDOVÍTA ŠTÚRA

SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 31, 1980

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

OBSAH

Tridsiate piate výročie oslobodenia	113
Ján Bosák : Obsahová a výrazová stránka segmentácie slovných tvarov	115
Ábel Král : O princípoch fonológie Pražskej školy a ich aplikáciách I	120
Ján Kačala : Zámernosť a nezámernosť ako komponenty sémantiky slovesa	131
Viktor Krupa : Preklad a rozdielnosť v lineárnom usporiadaní vety	140
Jaroslav Holčík : Skracovanie dlhých samohlások v spisovnej slovenčine	147
Jana Dvončová — Viera Nádvorníková : Fonetický výskum rečových porúch pri dyskinézach	152

Diskusie

Dana Roškoňá — Ivica Mervová : Štýly, typy a variety výslovnosti	159
--	-----

Rozhľady

Ján Horecký : Antropologizmus v generatívnej gramatike	169
--	-----

Správy a posudky

Na šesťdesiatku Vincenta Blanára. E. Pauliny	173
Súpis prác doc. Vincenta Blanára za roky 1970—1979. L. Dvonč	175
Sadovskij, V. N. : Základy všeobecnej teórie systémov. V. Krupa	180
Allwod, J. — Anderson, L.-G. — Dahl, O. : Logic in linguistics. J. Švihran — B. Švihranová	181
Vejez, A. A. : Referirovanije teksta. E. Bajžíková	183
Cholodovič, A. A. : Problemy grammatičeskoj teorii. S. Ondrejovič	184
Ducháček, O. : L'évolution de l'articulation linguistique du domaine esthétique du latin au français contemporain. K Sekvent	185
Georgiev, V. : Trakite i tehnikat ezik. V. Blanár	187
Černov, G. V. : Teorija i praktika sinchronnogo perevoda. A. Keníž	189
Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. G. Horák	191
Ivanová-Salingová, M. — Maníková, Z. : Slovník cudzích slov. J. Genzor	195
Vedecká konferencia o sémantike. J. Bosák — F. Kočíš — K. Buzássyová	199
Sympóziom o kontrastívnom jazykovom výskume v Novom Sade. I. Kotulič	202
Deviaty svetový kongres fonetických vied. S. Ondrejovič	206

СОДЕРЖАНИЕ

Тридцатипятилетний юбилей освобождения	113
Ян Босак : К проблеме содержания и формы в сегментации словоформ	115
Абел Краль : О принципах фонологии Пражской школы и их применении	120
Ян Качала : Умышленность и неумышленность как компоненты семантики глагола	131
Виктор Крупа : Перевод и различия в линейной организации предложения	140
Ярослав Холчик : Сокращение долгих гласных в словацком литературном языке	147
Яна Двончова — Вера Надворникова : Фонетические исследования недостатков речи при дискинезах	152

Дискуссия

Дана Рошкошна — Ивица Мервова : Стили, типы и разновидности произношения	159
--	-----

Обзор

Ян Горецки : Антропологизм в порождающей грамматике	169
---	-----

Сообщения и рецензии

К шестидесятилетию Винцента Бланара. Э. Паулини	173
Список работ доц. Винцента Бланара опубликованных в период 1970—1979 гг. Л. Двонч	175

TRIDSIATE PIATE VÝROČIE OSLOBODENIA

Oslobodenie Československa hrdinskou Sovietskou armádou pred tridsiatimi piatimi rokmi si pripomíname s pocitmi vďaky i radosti, ale aj s racionálnymi úvahami o dôsledkoch oslobodenia pre rozvoj našej vlasti.

Pocity vďaky sú tu na mieste viac ako inokedy: sme vďační za nesmierne ľudské i materiálne obete, ktoré priniesli vojaci i civilné obyvateľstvo Sovietskeho zväzu za vydobytie víťazstva nad fašizmom, ktoré nám otvorilo možnosti slobodne rozvíjať spoločenský, ekonomický i politický, ale aj svoj čisto osobný život na nových, socialistických základoch.

Pocity radosti vyplývajú z faktu oslobodenia predovšetkým preto, že prvý raz v histórii môžeme venovať všetko svoje úsilie v prospech mierového budovania našej spoločnosti, ktorá už dosiahla etapu budovania rozvinutého socializmu.

Racionálne úvahy nás vedú k hodnoteniu dosiahnutých výsledkov, ale aj k odkrývaniu chýb, nesprávnych krokov a hľadaniu rezerv v našej práci.

Obdobie tridsiatich piatich mierových rokov sa veľmi výrazne prejavuje aj v rozširovaní našej vedeckej základne. Do vedeckej práce sa účinne zapájajú pracovníci tej mladej generácie, ktorá nemá ani len spomienky na ťažké vojnové roky a ktorá celý svoj život, všetky svoje plány, osobné i vedecké, rozvíja už v slobodnom socialistickom Československu.

Ak sa pri tridsiatom piatom výročí oslobodenia znova pristavujeme aj pri krátkom pohľade na vývin a stav našej jazykovedy, nemôžeme nespomenúť aj systematické budovanie vzťahov k českej, sovietskej i svetovej jazykovede.

Výsledky sústredenej a plánovitej vedeckej práce sa prezentujú predovšetkým viacerými syntetickými prácami v slovakistike a slavistike: Slovník slovenského jazyka, Morfológia slovenského jazyka, Atlas slovenského jazyka, Veľký rusko-slovenský slovník, Dejiny slovenského jazyka. K tomu pristupujú desiatky monografických prác a stovky štúdií a článkov uverejňovaných v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch. Pozoruhodné sú najmä Jazykovedné štúdie, fakultné zborníky a zborníky z konferencií. Najmä tieto zborníky podávajú dobrý pohľad na systematické hľadanie nových riešení kolektívnou spoluprácou a diskusiami všetkých slovenských jazykovedcov, a to nielen slovakistov, ale aj pracovníkov zo

všetkých filologických odborov. Nezanedbateľná je tu aj účasť českých jazykovedcov. Značný prínos predstavujú aj zborníky referátov zo zasadnutí medzinárodných slavistických komisií, ktoré majú často charakter medzinárodných sympózií.

Neprestajné úsilie sa venuje filozofickým a metodologickým otázkam, budovaniu marxistickej koncepcie jazyka a hľadaniu zásad marxistickej jazykovedy. O to sa snaží aj náš časopis.

Tridsiate piate výročie oslobodenia si pripomíname v čase, keď sa dokončujú práce zahrnuté v štátnom pláne základného výskumu. Mnohé z nich sa vlastne ani nekončia, lebo organicky prechádzajú do štátneho plánu na siedmu päťročnicu, v ktorom sa bude výskum prehľbovať, rozširovať a koncentrovať na aktuálne otázky, v ktorom sa budú všetky jazykovedné pracoviská sústreďovať na spoločné výskumné úlohy. Pritom sa stále zvyšuje aj vedecká a bádateľská úroveň všetkých pracovníkov. Všetci vynakladajú svoje úsilie na budovanie reálneho socializmu.

OBSAHOVÁ A VÝRAZOVÁ STRÁNKA SEGMENTÁCIE SLOVNÝCH TVAROV

JÁN BOSÁK

1. Ako ukázali vo svojich dielach klasici marxizmu-leninizmu (najmä F. Engels v *Dialektike prírody* a potom V. I. Lenin vo *Filozofických zošitoch*), forma a obsah odrážajú dve nerozlučne spojené stránky každého predmetu alebo javu objektívnej skutočnosti. Protirečivý charakter formy a obsahu na jednej strane a ich organická spätosť na druhej strane tvoria špecifiku prirodzeného jazyka v tom zmysle, že sa nevyhnutne navzájom podmieňujú a predpokladajú. Obsah sa prejavuje vždy v určitej forme a forma nemôže jestvovať mimo obsahu. Tento zákon však nevylučuje — ba práve dialekticky implikuje — že to, čo sa na jednej rovine javí ako obsah, môže v inej rovine (na inej úrovni abstrakcie, pri inej hĺbke analýzy) patriť do formy, a naopak (Filozofické otázky jazykovedy, 1979; porov. aj Krupa, 1979). Z tohto aspektu si všimneme niektoré najvšeobecnejšie otázky segmentácie slovných tvarov na morfémy (analytickú stránku).

2. Jazyk slúži ľudskej spoločnosti na dorozumievanie, na prenos správ. Ak sa ohraničíme iba na túto jeho základnú funkciu, potom možno jazyk chápať ako istý kód na prenos informácie od vysielaťateľa k prijímateľovi cez istý kanál. Aby mohol jazyk túto svoju základnú funkciu adekvátne plniť, musí byť istým spôsobom štruktúrovaný, t. j. na jednej strane zvuky a na druhej strane významy musia byť usúvzťažnené do komplexného jazykového systému.

Jazyk ako semiotický systém môže plniť svoju špecifickú funkciu v ľudskej spoločnosti vďaka tomu, že obsahuje konečný počet jednotiek (menších ako výpoveď) a pravidlá na ich spájanie. Dôležitou vlastnosťou jazykového systému je to, že podobne ako pre iné znakové systémy je preň charakteristická optimálna distribúcia prvkov, ktorá umožňuje prenos maximálnej informácie pri využití minimálnej energie (Teorie informace a jazykověda, 1964).

Chápanie jazyka ako kódu vychádza z toho, že má s ostatnými kódmi spoločnú základnú vlastnosť, a to je opis spájania prvkov (Achmanova a i., 1961; Oliverius, 1976). Opis spájania prvkov sa dá vhodne aplikovať na skúmanie morfémovej stavby slova, na kombinácie jednotlivých typov morfém v rámci slovného tvaru. Pritom dôležitou súčasťou takejto analýzy je skúmanie ohraničení v spájaní jazykových jednotiek. Tieto ohraničenia totiž nevyplývajú iba zo zákonitostí platných

v danej rovine, ale sú dôsledkom pôsobenia zákonitostí aj z ostatných rovín, resp. aspoň najbližšej (napr. morfológické ohraničenia v spájaní foném a pod.).

3. Jednotlivé roviny jazykového systému predstavujú rozličné stupne zložitosti v stavbe znakových jednotiek daného jazyka, a to tak smerom vertikálnym ako horizontálnym. Odchodné interpretácie v chápaní jazykových jednotiek — napríklad aj najmenšej znakovkej jednotky, za akú sa všeobecne pokladá morféma — vyplývajú zo samotnej podstaty jazykového znaku, zo špecifického vzťahu medzi označovaným a označujúcim, ako aj z charakteru výrazového a obsahového plánu. Totiž medzi výrazom a významom neexistujú jedno-jednoznačné vzťahy (také vzťahy môžu platiť iba v umelom statickom systéme, napr. pri svetlách na semafore, kde červené svetlo znamená vždy „stoj“ a zelené „voľno“ a pod.). V prirodzenom jazyku má aj zvukový systém vlastné zákonitosti (musí zodpovedať artikulačným a sluchovým dispozíciám človeka), aj významový systém má vlastné zákonitosti (nemôže protirečiť štruktúre ľudského myslenia a pamäti, ako aj štruktúre jazykovej skutočnosti; porov. Obščeje jazykoznanije, 1972, s. 93). Táto relatívna autonómnosť oboch plánov sa v jazyku prejavuje tak, že hranice zvukových jednotiek sa nezhodujú s hranicami sémantických jednotiek a naopak.

Podľa R. M. Fanta (1964) je komunikácia možná vtedy a len vtedy, ak existujú viac alebo menej konštantné vzťahy medzi výrazovým plánom a obsahovým plánom a distribúcia prvkov vo výrazovom pláne zodpovedá distribúcii prvkov v obsahovom pláne. Na tejto paralelnosti medzi prvkami výrazového plánu a obsahového plánu je založená segmentácia slovných tvarov (intuitívnu analýzu významu možno podoprieť analýzou prvkov vo výrazovom pláne).

Proti paralelnosti výrazového a obsahového plánu pôsobí však asymetria oboch plánov, vyplývajúca z toho, že syntagmatické vzťahy označovaných a označujúcich sú autonómne a nezávislé od seba a prejavuje sa v tendencii narušiť totožnosť jazykových jednotiek.

4. Pri analýze morfémy ako základnej jednotky gramatického systému sa v začiatočnom štádiu analýzy ukázalo, že aj napriek spomínaným protichodným tendenciám označovaného a označujúceho jazykového znaku neslobodno tieto dve stránky od seba odtrhať. Asymetria pôsobiaca proti paralelnosti medzi obsahovým a výrazovým plánom je jej dialektický protiklad, výsledok fungovania označovaného a označujúceho v reči, ovplyvňovaná a prehĺbovaná aj historickým vývinom jazyka, počas ktorého sa označované a označujúce od seba odďaľovali.

4.1. Zanedbávanie tejto dialektickej zákonitosti ovplyvnilo vznik formálnej analýzy v americkej deskriptívnej lingvistike. Výsledkom dôkladnej segmentačnej techniky deskriptivistov (porov. napr. Nida, 1963) bol celý arzenál morfémy: prekryvajúce sa morfémy, prázdne morfémy, nulové morfémy, suprasegmentálne morfémy, reduplikačné morfémy, substitučné morfémy a i. Vymedzenie toľkých nových segmentov komplikovalo morfematickú analýzu, preto Bloomfieldovi žiaci sa usilovali hľadať spôsob, ako odlišiť funkčné (významové) zmeny od nefunkčných,

teda funkčné jednotky — morfémy — od variantov morfém. Tak sa prišlo k najznámejšej deskriptivistickej metóde — komplementárnej distribúcii; podľa nej sa dajú identifikovať segmenty s rovnakým významom, ktoré sa nevyskytujú v tom istom okolí (Harris, 1942, s. 171—179). Teda komplementárne distribúcia viedla k identifikácii označovaných nezávisle od stupňa zhody ich označujúcich a znamenala orientáciu na skúmanie významového plánu (porov. Aruťunova, 1968, s. 82). Termín morféma sa však teraz vzťahoval na označované, nie na označujúce (ako ešte morfému definoval Bloomfield), a preto bolo treba vymedziť jednotku na pomenovanie označujúceho — morfu (Ch. F. Hockett r. 1947).

5. Nefunkčné odlišnosti vo forme a nevyjadrené odlišnosti v obsahu sa prejavujú v tom, že jazykové plány nie sú zviazané bezprostredne, lež stupňovito, pričom vzniká istá nadbytočná signalizácia (Obščeje jazykoznanije, 1970, s. 192). V jednotlivých rovinách medzi výrazovým a obsahovým plánom, medzi rovinou foném a rovinou semém sa menia kritériá totožnosti jazykových jednotiek. To, čo je funkčne odlišné v nižšej rovine, môže sa ukázať ako totožné vo vyššej rovine. Napríklad korelácia *ch* — *s*, relevantná vo fonologickej rovine (*chládok* — *sládok*), stráca dištinktívnu funkciu v morfematickej rovine (*valach* — *valasi* sú alomorfy morfémy „*valach*“). Totožnosť označovaného morfémy nepredpokladá nevyhnutne úplnú totožnosť fonematickej stavby označujúceho. Mnohé dištinktívne príznaky postupne „vypadávajú z hry“, prestávajú plniť dištinktívnu funkciu v rámci jednotiek z najbližšej vyššej roviny.

5.1. Využívanie nerovnakých kritérií na identifikáciu jazykových jednotiek v rozličných rovinách jazykového systému vedie k vydeleniu párových jednotiek, ktoré však zodpovedajú iba jednému segmentu v texte (fonéma — morfonéma, morfa — morféma, slovo — lexéma alebo slovný tvar a pod.). Jednotky totožné v jednej rovine, no odlišné, netotožné v druhej rovine, vyrovnávajú asymetriu v stavbe jazykových plánov; zároveň ukazujú na nefunkčnosť niektorých diferencií vo forme.

6. Kým sa k jazyku pristupovalo ako k istému konglomerátu prvkov, vystačilo sa pri jazykovednom výskume s empirickými jednotkami. Avšak chápanie jazyka ako hierarchicky organizovaného semiotického systému si zároveň vyžadovalo odlišne definovať jednotky tohto systému. Ťažkosti vznikli hneď na začiatku: Saussure totiž chápal znakovú jednotku ako stabilný, reálny objekt, nie ako konštrukt opisu (porov. Aruťunova, 1968; Kořenský, 1972). Cieľom lingvistického opisu podľa Saussura bolo zostavenie inventára takýchto znakových jednotiek (*langue*); zisťovanie ich vzťahov sa mohlo realizovať iba pri fungovaní znakov v reči (*parole*). Takýto „ideálny“ stav by však mohol existovať len vtedy, keby v prirodzenom jazyku nepôsobila asymetria medzi jeho zvukovou a významovou stránkou. Pôvodný globálny znak sa však pri morfematickej analýze nevyhnutne rozštiepil na výrazovú zložku a obsahovú zložku. Takéto rozdvojenie si potom bezpodmienečne vyžadovalo skúmať morfému (ako minimálnu znakovú jednotku morfolologickej roviny) aj „zdola“, teda smerom od výrazovej zložky, aj „zhora“, smerom od obsahovej

zložky. Výsledkom takéhoto prístupu bola dôležitá zmena v metodológii výskumu: nehľadajú sa už priamo znaky, ale analyzuje sa mechanizmus fungovania vzťahu medzi označovaným a označujúcim (podrobnejšie Bosák, 1974).

7. Pri segmentácii slovných tvarov na alomorfy a submorfy (Bosák, 1977) je priamo prístupná pozorovaniu forma jazykových jednotiek (napr. množina slovných tvarov spisovnej slovenčiny zachytená v normatívnom slovníku), a preto aj keď slovné tvary členíme s oporou na formu, formu neodtrháme od obsahu, lebo sémantika morfematických prvkov sa realizuje prostredníctvom ich opakovateľnosti.

7.1. Korelácia obsah — forma sa najzreteľnejšie prejavuje pri analýze prostredníctvom slovtvorných typov. Pretože sa uvažuje iba s posledným, bezprostredným derivačným krokom, predchádzajúce slovtvorné formanty sa stávajú integrálnou zložkou slovtvorného základu, a pretože sa tiež neberie do úvahy slovnodruhová atribúcia východiskového, nemotivovaného odvodzovacieho základu, všetky sufikálne morfémy tvoria jeden komplexný slovtvorný sufik. Formálna stránka slovného tvaru je pri tejto analýze sekundárna a obyčajne sa „prenecháva“ morfematickej analýze.

7.2. Celkom protikladný je morfonologický prístup k analýze slovného tvaru, založený na rešpektovaní špecifickosti morfonologickej štruktúry. Počas historického vývoja jednotlivé prvky výrazového plánu strácajú bezprostrednú spojitosť so svojim korelátom v obsahovom pláne, stávajú sa členmi väčšieho morfonematického segmentu, ktorý možno potom morfonologicky členiť na základe vzťahov k iným prvkom morfonologickej štruktúry, hoci v obsahovom pláne sa tento segment už nečlení. Synchronne sa táto dôležitá črta jazykového systému prejavuje v tom, že sa slovtvorný sufik pripája k predchádzajúcemu sufiku bez ohľadu na to, či sa tento sufik vydeľuje morfológicky ako samostatná morféma, alebo sa berie už ako integrovaná súčasť základu a pod. Tak aj V. G. Čurganovová (1973) pri opise morfonológie ruštiny neuvažuje s obsahovým plánom jazyka: vychádza z konštatácie totožnosti rozličných variantov morfémy, no nie z totožnosti funkcií týchto variantov, a preto sa ani jej členenie rečového kontinua vo viacerých prípadoch nezhoduje s morfológickým členením. Základom morfonologickej členiteľnosti je pravidelnosť v organizácii a výbere foném v slove, pravidelný charakter modifikácií ich organizácie a výberu.

7.3. Charakteristickým znakom morfematickej analýzy je tiež to, že sa pri nej dôsledne vydeľujú — aplikovaním princípu opakovateľnosti — segmenty bez priameho vzťahu k významu, teda segmenty s istou štruktúrnou funkciou v slovnom tvare. Na rozdiel od predchádzajúceho prístupu sa tieto segmenty hodnotia ako dôsledok vývojového prehodnotenia vzťahu medzi formou a obsahom (tzv. prázdne morfémy), pre niektoré je charakteristická istá deštrukcia výrazovej stránky (reziduálne morfémy), iné majú iba konektívnu funkciu (napr. spojovacie vokály v zložených slovách), alebo stratili sémantickú relevantnosť pri medzistupňovom

odvodzovaní. Oprávnenosť takéhoto hlbšieho členenia vyplýva z toho, že vo zvolenej rovine analýzy sú reflexom neaktuálneho protirečenia medzi formou a obsahom, čo sa prejavuje v potenciálnosti ich hraníc (Bosák, 1974). Dôležitou funkciou týchto prvkov v komunikácii je to, že zosilňujú kontrast medzi odvodeným a odvodzujúcim slovom (Kuryłowicz, 1962, s. 101).

8. Pri vydeľovaní prvkov bez priameho vzťahu k významu sa vynorila základná metodologická otázka, či možno pod pojem morfémy (v baudouinovskom chápaní ako najmenej významovej jednotky) zaraďovať aj tie jednotky výrazového plánu jazyka, ktorým nič nezodpovedá v obsahovom pláne. Široké spektrum tejto definície rozširuje na všetky vydeľované segmenty J. S. Maslov (1972). Predovšetkým vlastnosť minimálnosti neznamená podľa Maslova jej nečleniteľnosť vôbec: vo výrazovom pláne sa morféma člení na fonémy (resp. reťazec morf vo výrazovom pláne), v obsahovom pláne na semémy. Ak teda možno postupnosť foném reprezentujúcich vo výrazovom pláne istú morfu člení na fonémy, jednotky inej kvality, iste možno v tejto postupnosti vydeľovať aj také segmenty, ktorým nič nezodpovedá v obsahovom pláne — ich funkcia vyplýva čisto z potrieb komunikácie.

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV Bratislava, Nálepkova 26

Bibliografia

- ACHMANOVA, O. S. a i.: O točnych metodach issledovanija jazyka. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1961. 161 s.
- ARUTUNOVA, N. D.: O značimych jedinicach jazyka. In: Issledovanija po obščej teorii grammatiki. Red. V. N. Jarceva. Moskva, Nauka 1968, s. 58—116.
- BOSÁK, J.: Zásady analýzy substantívnych; adjektívnych a verbálnych morfém v súčasnej spisovnej slovenčine. [Kandidátska dizertácia.] Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1974. 200 s.
- BOSÁK, J.: Morfémy a submorfy. In: Jazykovedné štúdie 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 45—51.
- ČURGANOVA, V. G.: Očerok russkoj morfonologii. Moskva, Nauka 1973. 238 s.
- FANT, G.: Akustičeskaja teorija rečooobrazovanija. Moskva 1964.
- Filozofické otázky jazykovedy. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1979. 180 s.
- HARRIS, Z. S.: Morpheme alternants in linguistic analysis. *Language*, 18, 1942, s. 169—180.
- HOCKETT, Ch. F.: Problems of morphemic analysis. *Language*, 23, 1947, s. 321—343.
- KOŘENSKÝ, J.: Komplexní popis výrazové struktury pádu substantiva v češtině. Praha, Academia 1972. 96 s.
- KRUPA, V.: O spôsobe existencie štruktúry v jazyku. *Jazykovedný časopis*, 30, 1979, s. 102—107.
- KURYŁOWICZ, J.: Očerki po lingvistike. Red. V. A. Zvegincev. Moskva, Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962. 456 s.
- MASLOV, J. S.: O morfeme. In: Aktualnyje problemy russkogo slovoobrazovanija 2. Samarkand 1972, s. 195—201.
- NIDA, E. A.: Morphology. The descriptive analysis of words. 8 ed. Ann Arbor, The University of Michigan Press 1963. 342 s.
- Obščje jazykoznanije. 1. Formy suščestvovanija, funkcii, istorija jazyka. Red. B. A. Serebrennikov. Moskva, Nauka 1970. 602 s.
- Obščje jazykoznanije. 2. Vnutrenňaja struktura jazyka. Red. B. A. Serebrennikov. Moskva, Nauka 1972. 564 s.
- OLIVERIUS, Z. F.: Morfemy russkogo jazyka. Praha, Univerzita Karlova 1976. 198 s.
- Teorie informace a jazykoveda. Praha, Nakladatelství ČSAV 1964. 349 s.

К ПРОБЛЕМЕ СОДЕРЖАНИЯ И ФОРМЫ В СЕГМЕНТАЦИИ СЛОВОФОРМ

Резюме

В статье показаны некоторые общие вопросы различного проявления содержания и формы в зависимости от избранного типа анализа словоформ (анализ по словообразовательным типам, морфонологический анализ и морфемный анализ).

O PRINCÍPOCH FONOLÓGIE PRAŽSKEJ ŠKOLY A ICH APLIKÁCIÁCH I*

ÁBEL KRÁL

1. *Východiská a súvislosti.* Vyše pol storočia uplynulo, čo sa v lingvistike pri bádani vo zvukovej rovine reči povedľa fonetiky (a oproti nej) konštituovala fonológia. Ako je známe, úvahy a pozorovania, ktoré dnes pokladáme za fonologické, sa zjavovali už dávnejšie. Prvé definície fonémy pochádzajú z 19. storočia. Nie je náhoda, že medzi predchodcov fonológie možno rátať takých známych fonetikov, ako boli E. Sievers, O. Jespersen, H. Sweet, Passy, Forchhammer. Od D. Jonesa pochádza tiež jedna zo starších definícií fonémy (porov. Fischer—Jørgensen, 1975, s. 6 n.). Napriek tomu a aj napriek ďalšiemu vývinu fonetiky, v ktorom v žiadnej vývinovej etape nechýbal ohľad na fonologické fakty (pričom sa aj v starších teoretických úvahách zdôrazňovala súvislosť fonetických a fonologických bádani a závislosť týchto disciplín — D. Jones, E. Zwirner; resp. fonetických a fonologických zmien — van Wijk; porov. Fischer—Jørgensen, 1975, s. 44), sama fonológia a najmä fonologická teória sa vo svojich začiatkoch v pražskom centre a do určitej miery aj v neskoršom vývine Pražskej školy proklamatívne oddeľovala od fonetiky. V teoretickej polohe sa stavala priam do opozície proti fonetike ako jazykovedná disciplína oproti prírodovednej fonetike. Exemplárny doklad na to je u N. S. Trubeckého. Lenže v súvislosti s ním treba pamätať na osobitnú situáciu, v ktorej Trubeckoj publikoval svoje práce a z ktorej vychádzal — totiž na vtedajšiu potrebu zreteľne ukázať, čo je špecificky fonologické a čo fonologické nie je. Dnes je iná situácia.

Úvahy N. S. Trubeckého o vzťahu fonetiky a fonológie sa rozvíjali aj neskoršie a ich dôsledky sa u nás prejavujú dodnes. Niektorými aspektmi tohto stavu som sa zaoberal na inom mieste (Král, 1978; 1980). Tu chcem v diskusii o ďalších otázkach ukázať, že je nerealistické úsilie o obsiahnutie celej lingvisticky relevantnej problematiky o zvukovej stránke reči z hľadiska samotnej fonológie (resp. fonológie Pražskej školy), že táto problematika je zložitejšia a že skutočne jestvuje nevyriešený problém vnútorného vzťahu fonologickej teórie k fonologickej (resp. jazykovej) praxi (k aplikácii teórie; porov. Fischer—Jørgensen, 1975, s. 22) a vzťahu fonológie

* Z technických príčin tzv. aplikačná časť štúdie bude uverejnená v nasledujúcom čísle.

ako celku k fonetike a k fonetickým faktom. Ide teda jednak o samu teóriu, jednak o spôsoby aplikácie teórie.

Pokladám za potrebné pripomenúť, že neodmietam fonológiu Pražskej školy, ako napr. odmietame izolovaný formalizmus glosematiky, jednostranný psychologizmus generatívnej fonológie a pod. Tieto školy sú rozpornejšie práve preto, lebo im chýbajú pevnejšie spojivá k materiálnym faktom zvukovej reči, hoci všetky majú vypovedať o zvukovej rovine jazyka. Niektoré negatívne dôsledky fascinácie z elegancie, jednoduchosti a univerzálnosti štruktúrneho princípu v jeho ideálnej podobe sa však prejavujú aj mimo týchto fonologických hraníc. Možnosti reprodukcie a manifestácie štruktúrneho princípu v jazyku rozličnými materiálnymi prostriedkami (porov. zvukový a grafický kód) tvoria osobitne priaznivé podmienky pre podobné stanoviská (využila to Dánska škola).

Pražská škola ako celok nikdy nešla týmto smerom, hoci v zakladateľskom myšlienkovom vklade N. S. Trubeckého impulzy pre podobný vývin boli (porov. napr. tézu o nezávislosti fonológie a fonetiky). V Pražskej škole sa nestratil kontakt s materiálnou zložkou reči. Svedčí o tom už jej základná terminológia. No autorita N. S. Trubeckého je taká veľká, že sa dodnes neprekonala protirečivosť niektorých jeho fonologických téz. Preto sa niekedy diskutuje tak, akoby špecifickou črtou fonetiky bol alebo mal byť iba atomizujúci prírodovedný pohľad na javy zvukovej reči a ak sa v nej zjavujú aj systemizujúce a systémové výklady, sú to (podľa týchto fonologických úvah) fonologické výpožičky, teda nešpecifické alebo priam protifonetické (metodologicky vlastne nenáležité) postupy. Akosi zostali nepovšimnuté reklamácie viacerých prominentných a všeobecne uznávaných bádateľov, ktorí upozorňovali a upozorňujú na jednotnosť a vnútornú súvislosť fonetiky a fonológie (E. Zwirner, A. Martinet, novšie H. Pilch, H. G. Tillmann, G. Ungeheuer, porov. aj definíciu fonológie ako funkčnej fonetiky u M. V. Panova, 1979, s. 90—91). Vo všeobecnej formulácii je to vlastne otázka úrovni abstrakcií a jednoty predmetu („veci“), ku ktorému sa abstrakcie vzťahujú (porov. Zvegincev, 1973, s. 12—13, 233 n.). V tomto sa poňatie Pražskej školy rozišlo vlastne aj s R. Jakobsonom. Práve to je prípad najznámejšej a najuznávanejšej modifikácie fonológie Pražskej školy na Slovensku.

Naša súčasná fonológia je na hranici medzi čistou psychologickou a lingvistickou formalizáciou a medzi formalizáciou objektívne overovaných akustických a fyziologických faktov reči, medzi štrukturalizmom a systémovou metódou a teóriou. Trpí na metodologickú nekonzekventnosť. Ani jej predmet nie je celkom jednoznačne ohraničený.

Súvisí to so skutočnosťou, že sa fonológia usiluje o vyčerpávajúci výklad fungovania jazyka z hľadiska zvukových faktov reči, no v skutočnosti sa dodnes nenašla možnosť na vybudovanie všeobecnejšej lingvistickej teórie, ktorá by rovnako obsiahla objektívne (uznávané) fakty klasickej fonológie i fonetiky. A to zasa súvisí s tým, že nie je známe, aké sú zákonitosti prechodu z tej úrovne (zo stupňa)

vnútornej aktivity človeka, ktorú si všíma fonológia, do úrovne (stupňov) aktivity, ktorú tradične študuje fonetika. Nepodarilo sa vytvoriť ani lingvistickú stratégiu na postup za týmto cieľom, totiž na globálny výklad rečového správania sa človeka od myšlienkových procesov po akustický signál reči a naopak. Zdá sa, že kľúčovým problémom sú tu práve hraničné deje, ktoré sa z komunikačného hľadiska môžu interpretovať ako prechod od hlavnej informácie k nosnej (a naopak), no aj prechod od nosnej informácie k signálu, od signálu k nosnej informácii, a zložité súvislosti rozličných signálových stupňov. Sú to problémy kódovania a dekodovania.

A ešte inak by sa dalo povedať: Vieme, že treba rešpektovať dôsledky skutočnosti, že sa pri štúdiu rozličných signálových stupňov zaoberáme kvalitatívne odlišnými objektmi a v tomto zmysle predmetmi, a metóda musí byť súčasťou pojmu o predmete (Filkorn, 1960, s. 15), vieme ďalej, že tieto stupne sa vzájomne podmieňujú a spolu súvisia, no nevieme, v akých súvislostiach a najmä v akej jednote sa manifestuje práve ich lingvistická (resp. komunikačná a identifikačná) podstata. Túto ťažkosť sa nepodarilo prekonať ani induktívne ani deduktívne. Neprekonala ju ani fonológia (resp. Pražská škola) ani nijaká iná lingvistická teória. Naopak fonológia — aj fonológia Pražskej školy — ostro ohraničovala svoj predmet oproti susedným stupňom súvislého procesu rečovej aktivity, chcela sa od nich odtrhnúť, čo by nebolo neprípustné, keby sa zachovali isté podmienky (porov. výklad J. Horeckého, 1975, s. 6 n.) a keby sama fonologická teória bola metodologicky neprotirečivá (Ungeheuer, 1970). Fonológia Pražskej školy sa napriek tomu niekedy stotožňuje s globálnou lingvistickou teóriou na (lingvistický) výklad zvukových javov reči, hoci sama správne konštatuje nedostatky v priradovaní jednotlivých stupňov. Napr. E. Pauliny (1979, s. 75) častejšie zmeny vo fonologickej systematike vysvetľuje takto: „Ale najväčší problém je vlastne v tom, že vzťah dištingtívnych vlastností foném k artikulačným a akustickým vlastnostiam hlások sa zisťuje o d h a d o m (podč. Á. K.), pretože väzbu prvkov fonologického systému so segmentmi rečového signálu, ktorá jestvuje v našom vedomí, nevieme nateraz rozlúštiť. V tom je hlavná príčina rozdielov vo výklade jednotlivých javov.“ Okrem toho je tu nemenej vážny problém spôsobu jestvovania samotných foném, resp. ich vzťahu k teoretickému modelu a k samej fyzikálnej realite (Ungeheuer, 1970; Bondarko — Zinder, 1974, s. 145). Toto je aj najhlbšie podložie a prvá príčina niektorých ťažkostí i následných nedorozumení v tejto fonológii.

Možno dodať, že táto problematika ďaleko prekračuje záujmy samej lingvistiky, lebo v nej ide o otázky zákonitostí vzťahov psychických javov a fyzických procesov v mozgu človeka, otázky fyziologických transformácií signálu, vzťahov medzi centrálnymi a periférnymi (nižšími) fyziologickými dejmi i súvislosť teórie s praxou. No práve v jazykovede by mohla byť azda jedna z najlepších možností na nahliadnutie do tejto sféry ľudskej aktivity. Tieto ciele zaiste nemožno spájať so samou fonológiou a fonetikou, no fonológiu a fonetiku nemožno v globálnej stratégii na výklad týchto javov ani vynechať.

2. *Slovenská fonetika a fonológia*. U nás sa vzťah fonetiky a fonológie rieši o to ťažšie, že jestvujú disproporcie v bádateľskej aktivite i v uznávaných výsledkoch týchto disciplín, najmä ak ich posudzujeme vo väčšom časovom rozpätí. Napriek mimoriadnemu uznaniu, ktoré má v kruhu fonetikov vo svete pražská fonetická škola (resp. pražské fonetické centrum), nemožno ani význam tohto centra porovnávať s významom Pražskej (fonologickej) školy. Treba azda podotknúť, že to súvisí s komplexom teoretických i praktických otázok (napr. teoretický prínos fonetiky v porovnaní s fonológiou, technické a materiálne aspekty fonetiky).

Napriek tomu, že náš vývin je priaznivý pre fonetiku a že sa slovenskej fonetike dostalo osobitnej podpory práve v posledných dvoch desaťročiach, treba poukázať na menšie množstvo publikovaných fonetických prác, na nedostatočné kádrové a technické vybavenie slovenskej fonetiky. Uznáva sa síce aj u nás, že v sústave vied treba dnes primerane dobudovať aj slovenskú fonetiku, že skúmanie materiálnych faktov ľudskej reči má podstatný význam pre celú lingvistiku, že tento odbor má množstvo praktických a aj ekonomicky atraktívnych aplikácií, že môže plniť veľmi významnú úlohu vo výchove budúcich absolventov príslušných odborov našich filozofických a pedagogických fakúlt, a to dokonca aj úlohu, ktorá prekračuje úzko odborné hľadiská; uznáva sa aj význam fonetického výskumu slovenčiny pre viaceré iné odbory (a slovenská fonetika sa usiluje s niektorými aj spolupracovať), no nevyvodili sa z toho primerané závery pre efektívne dobudovanie slovenskej fonetiky na úroveň súčasnej vedy a jej aktuálnych potrieb. To však treba povedať predovšetkým na adresu samej slovenskej jazykovedy. Zostáva skutočnosťou, že tento odbor je stále iba na okraji jej záujmu, o čom veľmi výrečne svedčí chaos v preberaní fonetickej terminológie (a to aj vo vysokoškolskom vyučovaní, keď sa bez odôvodnenia buď ignorujú alebo z neznalosti nerešpektujú elementárne výskumné výsledky tohto odboru). Preto sa u nás zväčšuje riziko nedorozumení aj z neadekvátnych postojov k fonetickému materiálu. A treba vidieť, že pri celostnom pohľade na problémy, o ktorých bude ďalej reč, niektoré chyby v individuálnej práci môžu byť (podľa môjho úsudku bezpochyby sú) nevyhnutným plodom situácie, ktorá bezprostredne determinuje bádateľa. Toto je druhý faktor, ktorý je dôležitý v súvislosti s našou témou.

Zdanlivá rozpornosť našej situácie a takto formulovaného stanoviska je v tom, že pôvodný fonetický výskum slovenčiny nezostal v slovenskej fonológii nepovšimnutý. Zreteľne to vidno pri porovnaní fonologických prác E. Paulinyho, najmä jeho prvého a druhého vydania *Fonológie spisovnej slovenčiny* (1961; 1968) a jeho *Slovenskej fonológie* (1979).

V Slovenskej fonológii sa bohato využíva *Atlas slovenských hlások* (Dvončová — Jenča — Kráľ, 1969) i niektoré iné práce z fonetiky. Autor s nimi často polemizuje, usiluje sa ukázať, aká je ich fonologická hodnota, ako sa dajú fonologicky (re-)interpretovať, a to práve z pozície fonológie, ktorá sa hlási k výdobytkom a odkazu Pražskej školy, pravda, určitým spôsobom modifikovanej.

V Slovenskej fonológii E. Paulinyho možno nájsť množstvo príkladov na plodné využívanie známeho fonetického materiálu. Je to množstvo výkladov, v ktorých sa preberajú fonetické opisy artikulačných a akustických javov slovenčiny. Tak je to napr. pri špecifikácii väčšiny dištinkatívnych príznakov, tak sa dotvoril jednoznačný postoj k fonologickému hodnoteniu radu labiálnych spoluhlások, tak vznikla nová fonologická systematika slovenských samohlások podľa tvaru nadhrtanových rezonátorov (hoci výsledky nie sú nediskutabilné), podobne možno hovoriť o pokračujúcej diskusii o dvojhláskach atď. No na druhej strane sú to aj fakty, ktoré ukazujú, že ani v tejto poslednej práci nie je vybudovaný konzistentný systém, lebo jeho elementy nie sú rovnako odôvodnené základnými tézami, osobitne však v tzv. druhom stupni pri určovaní dištinkatívnych príznakov foném.

3. *O fonologickom apriorizme.* Podľa teoretických východísk Slovenskej fonológie (Pauliny, 1979, s. 74) „z bezprostredne a živelne odpozorovaných vlastností hlások (odpozorovaných na základe intuitívnej fonologickej analýzy používateľa daného jazyka) sa usiluje bádateľ objektívnymi vedeckými metódami vypreparovať dištinkatívne vlastnosti foném daného jazyka“. Ťažkosti však vznikajú preto, lebo vedecké metódy na preparovanie dištinkatívnych vlastností foném (adekvátnejšie je hovoriť o príznakoch) nie sú ešte stále celkom objektívne. Nie sú ani deduktívne ani induktívne, lež skôr intuitívne. V samej fonologickej teórii sa hovorí toto: jedna z dvoch príčin, pre ktoré sú vo výklade dištinkatívnych „vlastností“ foném rozdiely medzi autormi a rozdiely v rozličných prácach toho istého autora, vychodí „z rozdielneho teoretického prístupu k skúmanej materii u jednotlivých bádateľov, resp. zo zmeny prístupu u toho istého bádateľa, či zo spresnenia hľadiska a pod.“ (op. cit., s. 75). Druhou príčinou je spomínaná odhadová metóda zisťovania vzťahu dištinkatívnych „vlastností“ foném k artikulačným a akustickým faktom.

Autor má, pravdaže, právo na zmenu svojej teórie, keď na to nachádza dôvody. Ide o to, aké sú to dôvody. Ak fonológia vypovedá o zákonitostiach vo zvukovej rovine jazyka tak, že chce obsiahnuť problémový okruh zasahujúci aj fonetické javy, potom je pochopiteľné, že si berie na pomoc fyziologickú a akustickú systematiku fonetiky. Práve to je charakteristické pre fonológiu Pražskej školy, v tom sa vidí jej vedecký realizmus a aj jej všestranná výkladová užitočnosť. Chyba je však v tom, že aj v tomto kroku si fonológia podržiava svoj deduktivizmus, ako o tom svedčia uvedené citáty. Rozdiely vo výklade dištinkatívnych príznakov foném by totiž mohli odôvodniť aj nové fakty zo štúdiá substancie, fakty o artikulácii, fyziológii a akustike reči a hlások, t. j. fakty fonetické (Obščeje jazykoznanije, 1972, s. 128; porov. najmä Romportl, 1966). Okrem dedukcie mala by sa využívať aj indukcia. („Aby sme vo vede získali principiálne nové poznatky, musíme postupovať síce systémovo, ale nie iba dedukciou, t. j. musíme postupovať indukciou.“ — Filkorn, 1960, s. 53.) Nestačí iba (dodatočná) „objektívna kontrola našich poznatkov získaných intuitívne“ (Pauliny, 1979, s. 75). Tú by sme mohli akceptovať azda na úrovni určovania

foném, nie aj na úrovni dištinkívnych príznakov, ktoré už svojou terajšou terminológiou v Pražskej škole stoja na pôde fonetiky.

Pretože fonetika zhromaždila množstvo materiálu o vlastnostiach rečového signálu a jeho organizácii, bolo by nerozumné opierať sa iba o živelne odpozorované vlastnosti hlások, t. j. vlastnosti odpozorované na základe intuitívnej fonologickej analýzy používateľa jazyka. Metodologicky by intuitívny postup bol prijateľný azda vtedy, keby sa vo fonológii neprekračovala rovina foném, keby sa nepostupovalo až do roviny hlások. (Tak to urobila glosematika a u nás z iných pozícií, s inými cieľmi a výsledkami J. Horecký [1975]).

Situáciu, keď sa predmet fonológie rozširuje až po úroveň hlások (po úroveň fonetiky) a napriek tomu sa (v rovine foném nateraz nevyhnutná) intuícia používateľa jazyka pokladá za rovnako platný princíp (resp. metódu?) ako na úrovni foném, považujem za dôsledok staršieho apriórneho fonologického deduktivismu a dnes priamo za fonologický apriorizmus. Tu si však fonológia buduje bludný kruh: vychádza z intuície i kontroluje sa intuíciou (a odhadom), hoci má poruke objektívne overiteľné fakty, ktoré síce aj preberá, no jej prístup k nim nie je konzekventne adekvátny povahе tohto objektu. Je to dôsledok nesplniteľného úsilia neprekročiť magickú čiaru, za ktorú sa kedysi položilo (alebo malo položiť) všetko fonetické, „nelingvistické“. Keď (a hoci) si fonológia predsa len niektoré takéto javy prisvojí, domnieva sa, že samým zaradením do fonologického kontextu môžu stratíť povahu objektov toho (signálového) stupňa, z ktorého pochádzajú, a že automaticky nadobudnú vlastnosti javov fonologických. Pokúsím sa vysvetliť, o čo vlastne ide, hoci si uvedomujem, že môj výklad nie je originálny, že podobné myšlienky sa už vyslovili v rozličných súvislostiach (napr. v prácach R. Jakobsona, novšie v metodologickej interpretácii v citovanej práci G. Ungeheuera).

4. *Spĺyvanie intuitívneho a vedeckého, komunikačného a extrakomunikačného; problém foném a dištinkívnych príznakov.* Fonologické úvahy sa dotýkajú tej úrovne jazykovej analýzy, v ktorej sa jazykový obsah spája s jazykovou formou (a naopak) alebo lepšie, kde je (jazykový) obsah prítomný iba vďaka prítomnosti (jazykovej) formy, pričom obidve stránky majú povahu myslených (ideálnych) objektov. Jestvujú totiž v rovine myslených (jazykových) výpovedí, v rovine ideálnej (v podstate odrazovej a sociálnej) skutočnosti formovanej jazykom. S ohľadom na rozličné fakty rečového dorozumievania možno vysloviť tézu, že na tejto rovine sa jazyková forma prejavuje ako lineárny rad diferencovaných elementov, napr. foném, čiže ako fonémový rad.

Inventár foném sa poznáva intuitívne — rozlišovaním obsahov pomocou rozličných foriem, t. j. pomocou rozličných fonémových radov. Porovnávaním takých radov, v ktorých sú minimálne diferencie na jedinom mieste radu (t. j. komutačným testom), môžeme kontrolovať a spresňovať intuitívne a aprióri určený (akceptovaný) inventár foném. Tu sa už z nášho predmetu pozorovania stáva objekt vedy, pričom sa

pozorovacie stanovisko komunikačné nahrádza stanoviskom extrakomunikačným (Ungeheuer).

Ak si osvojíme teóriu dištinkatívnych príznakov, môžeme ďalej definovať stavbu, t. j. „obsahy“ foném, a to práve ako súbory dištinkatívnych príznakov, ktoré sa v prvom kroku opierajú o intuitívne (a komunikačné) poznanie (prežívanie) a potom o súvzťažné (azda porovnávacie) poznanie foném a fonémových radov a nešpecifikované identifikovanie rovnakých (alebo podobných) vlastností, kvalitatívnych zhôd a diferencií vo fonémových pároch alebo azda aj v početnejších množinách. To nás vedie k predpokladu pevnej organizácie foném.

Postupným a vlastne nepozorovaným prechodom na extrakomunikačné stanovisko a zmenou bezprostredne prežívaného na objekt pozorovania a manipulovania pri zachovaní vedeckého „odstupu“ možno definitívne určiť i definovať a vedecky odôvodniť inventár takýchto elementov ako inventár funkčne daných dištinkcií, a to inventár foném i ďalej nedefinovaných dištinkatívnych príznakov s ich určujúcou (zakladajúcou) funkciou systémovej organizácie a štruktúry.

Definovanie systému a štruktúry foném predpokladá aj definovanie obsahu samých dištinkatívnych príznakov a opiera sa práve o spájajúcu silu dištinkatívnych príznakov, ktorá sa komunikačne (intuitívne) prežívala (uvedomovala) v podobnosti a odlišnosti foném. Pri intuitívnom (praktickom) prežívaní (resp. uvedomovaní) sú dištinkatívne príznaky nedefinované kvalitatívne vzťahy celostných (nedeliteľných) foném.

Rečová prax je veľmi komplexný jav. Zakladá sa aj na množstve vedome nekontrolovaných, neuvedomovaných a zmyslovo nevnímateľných procesov: bezprostredne vnímateľné sú iba okrajové javy motorického a akustického signálového stupňa a uvedomované sú iba komplexné elementy jazykovej formy myšlienkových obsahov. Ich spojivá sa tratia v neprebádaných hĺbkach podvedome a automaticky prebiehajúcich dejov spracúvania zmyslových údajov (porov. V. K. Labutin — A. M. Molčanov; podľa Bondarko — Zinder, 1974, s. 156).

Zmyslovo vnímateľné a experimentálne dostupné (napríklad akustické) javy sa v mnohom radikálne protivia našim úsiliam o vytvorenie jednoduchých paralel medzi týmito dvoma krajnými ohnivami dlhšej reťaze veľmi zložitých procesov a kvalitatívne odlišných javov. Doteraz sa nepodarilo určiť, aké sú vzťahy dištinkatívnych príznakov k rozličným signálovým faktom, resp. s ktorými signálovými faktami súvisia a aký je poriadok v týchto súvislostiach (Romportl, 1966). Z toho vyplýva veľmi nepríjemný dôsledok: Dnes ešte nevieme, aký je vlastne obsah dištinkatívnych (fonologických) príznakov a ako by sa tieto príznaky mali označiť (op. cit., s. 215). Je nediskutabilné, že majú pevný vzťah k signálovým skutočnostiam. O tom sa v Pražskej škole nepochybovalo (porov. napr. Pauliny, 1979, s. 8, 49, 50 a i.). Z tohto predpokladu musí vychádzať každý marxistický výklad jazyka, teda aj výklad fonologický.

V súlade s teoretickými princípmi Pražskej školy a na tej úrovni abstrakcie, na

ktorej sa tu vidia fonémy, nemajú ani fonémy, ani ich dištinktívne príznaky iné bytie a iné stránky, funkcie a vlastnosti okrem toho, čo vyplýva zo skutočnosti, že sú to súčasti foriem jestvovania myšlienkových obsahov v našom jazykovom vedomí. Sú to teda objekty nášho jazykového vedomia.

Dištinktívne príznaky sa samostatne neuvedomujú. Uvedomujú sa a komunikačne (i extrakomunikačne) sú manipulovateľné iba ich zväzky — fonémy. Na predpoklade nevyhnutnej súvislosti a spojitosti týchto uvedomovaných fonologických elementov so signálovými javmi a na ich (geneticky) jednoznačnej podmienenej sa zakladá aj mechanizmus priraďovania komplexných signálových javov k fonémam pri extrakomunikačnej manipulácii: fonému môžeme „vysloviť“. Jej „vyslovenie“ funguje potom ako jej označenie, čo je možné preto, lebo izolovane „neoznačuje“ iné — nie je súčasťou formy, je samostatnou a osamostatnenou entitou, bez iného obsahu, t. j. bez vzťahu k inému obsahu, takže označuje samu seba.

Dištinktívne príznaky takto nefungujú, preto ich nemôžeme ani takto „označiť“. Môžeme ich označiť iba ako ďalej nedefinované konvenčné klasifikátory (klasifikačné príznaky) viac-menej voľnými označeniami bez pevnejšieho vzťahu k signálovým faktom (túto možnosť u nás využil J. Horecký). Adekvátne by sme ich však mohli označiť iba vtedy, keby sa určil spôsob ich fungovania pri identifikovaní foném, a to práve na rovine foném, keby sa objavila ich procesuálna, dynamická identifikačná podstata. V tejto dynamike by bol implikovaný práve ich vzťah k signálovým faktom, lebo veď signálové fakty sú pôvodcami a inhibítormi identifikačných procesov, ba čo viac, v signálových faktoch musia byť tieto vlastnosti aj zakódované, lebo práve signálové fakty musia tesnejšie súvisieť s predpokladanou fonologickou (fonematickou) formou jazykovo formovaných myšlienkových obsahov a iba cez ňu (sprostredkované) môžu súvisieť s obsahom. Táto dynamická identifikačná podstata dištinktívnych príznakov však nie je známa. Preto pre ne chýba adekvátne označenie. A preto fonológia, ktorá chce udržať svoju spätosť s materiálnou podstatou rečového dorozumievania, musí hľadať iné riešenie.

Pri určovaní (podstaty) dištinktívnych príznakov sa používa metóda priraďovania fonetických korelátov k súboru zistených dištinktívnych príznakov foném. Z fonetických korelátov sa odvodzujú (na nich sa zakladajú) aj označenia dištinktívnych príznakov. Tento fonologický postup je v podstate deduktívny. Fonologická dedukcia sa tu prejavuje aj tak, že názvy niektorých dištinktívnych príznakov majú voľnejšie spojenie s fonetickými korelátmi (porov. tuposť — ostrosť, vokálnosť — nevokálnosť, konsonantnosť — nekonsnantnosť, temnosť — jasnosť). Niektoré sa priamo opierajú predovšetkým o artikulačné fakty (úžnosť — závernosť, orálnosť — neorálnosť, nazálnosť — nenazálnosť, laterálnosť — nelaterálnosť, rozšírenosť — nerozšírenosť, otvorenosť — neotvorenosť, úzkosť — neúzkosť; porov. Pauliny 1979), iné zasa predovšetkým o fakty akustické (kompaktnosť — difúznosť, znelosť — neznelosť, sykavosť — nesykavosť). Niektoré z nich sú prebrané z oblasti označovania zrakových vnemov (temnosť — jasnosť), iné z oblasti

dotykových (taktilných) vnemov (tuposť — ostrosť), iné z oblasti sluchových vnemov (sykavosť — nesykavosť, znelosť — neznelosť). Niektoré vyjadrujú priestorové vzťahy, iné zasa predpokladajú lingvistické definície. Deduktívny princíp sa prejavuje aj v tom, že názvy niektorých dištinkívnych príznakov vzhľadom na ich prenosnosť do rozličných oblastí zmyslového vnímania majú spoločne tvoriť akýsi všeobecný terminologický základ (kompaktnosť — difúznosť, tuposť — ostrosť, svetlosť — temnosť), hoci artikulačné označenia nemajú k nim jednoznačnejší vzťah (napr. označenia opierajúce sa o miesto a spôsob artikulácie). Je tu však stále fonologické úsilie „zvnútra“, zo strany foném vidieť a označovať aj dištinkívne príznaky. To je metodologicky nevyhnutné. Dôsledok je však taký, že sa buď uvoľní vzťah k signálovým faktom, a fonológia sa dostáva do polohy formalizmu, alebo sa súvislosť udrží, no označenie nie je metodologicky vhodné a jeho reálny obsah je vlastne viac-menej fiktívny.

Fonológia Pražskej školy je v tomto bode nedôsledná. To si uvedomoval aj R. Jakobson. Preto bral dôslednejšie do úvahy aj fakty akustické a použil aj terminológiu z iných oblastí. Tým sa mala vytvoriť i potrebná všeobecnosť i pevná súvislosť so signálovými faktami. No v pojmovej sústave i v terminológii dištinkívnych príznakov treba vždy vidieť iba fonologické metafory.

V súvislosti s dištinkívnyimi príznakmi sú dôležité aj niektoré iné fakty. Tak napr. s ohľadom na zákonitosti platiace na rozličných signálových stupňoch a vzhľadom na principiálnu odlišnosť týchto signálových stupňov od fonologickej roviny môžeme predpokladať, že fonemacko-signálový vzťah nie je jedno-jednoznačný: x vlastností fonémy A môže byť disperzne rozptýlených (zakódovaných) do y vlastností signálu stupňa alfa a do z vlastností signálu stupňa beta (porov. Tillmann, [b.r.], s. 175). Okrem toho nie sú dostatočné príčiny ani na odmietnutie predpokladu, že medzi fonologickou rovinou a rozličnými signálovými stupňami (t. j. fonetickou rovinou) môžu byť viacznačné aj vzťahy časové a lineárne. Inými slovami: neočakávame, že by mohli byť jedno-jednoznačné vzťahy v počte, organizácii a v časovom (lineárnom) rozložení regularít, ktoré sa zisťujú na jednotlivých signálových stupňoch, a že by zasa takéto vzťahy mali byť medzi týmito stupňami na jednej strane a medzi dištinkívnyimi príznakmi a fonémami na druhej strane. To je tiež jeden z argumentov, že pri určovaní signálovo-fonologických súvislostí sa nemožno uspokojiť ani so samou dedukciou, ani so samou indukciou. Súčasne sa ukazuje, že fonologické metafory pre označenie dištinkívnych príznakov foném mali by sa tvoriť paralelne zo stupňa akustického, artikulačného i percepčného, lebo inak sa roztrhne signálová súvislosť. Pravda, kým v artikulačnom i akustickom stupni máme značné množstvo fonetických poznatkov na splnenie tejto fonologickej požiadavky, oblasť percepcie nie je takto prepracovaná. Tu je hľadanie paralel spojené s väčšími ťažkosťami. Nateraz je taká situácia, že aj event. percepčné paralely treba pokladať iba za fonologické metafory. Konečne je otázka, či je rovina fonológie totožná so sluchovou percepciou. Zdá sa, že ich rozlíšenie je užitočné (porov. Kráľ, 1974).

Práve to je aj obsah problému, na ktorý z metodologického hľadiska narazil G. Ungeheuer (1977). Je to problém vzťahov identifikačnej a dištingtívnej fonológie, vzťahov a súvislostí poznatkov z extrakomunikačného prístupu k javom rečového dorozumievania.

5. *Niektoré tézy a hypotézy fonologickej teórie.* V predchádzajúcich úvahách sú obsiahnuté tieto tézy a hypotézy:

1. Hovoriacim je intuitívne známy inventár foném.

2. Jednoduchou procedúrou porovnávania foném podľa intuitívneho poznania ich podobností a odlišností možno určiť aj inventár dištingtívnych príznakov. Pritom sa prechádza z komunikačného stanoviska na extrakomunikačné.

3. Dištingtívne príznaky sú vzťahové (systémové) vlastnosti organizujúce fonémy do pevného systému.

4. Fonémy a dištingtívne príznaky tvoria fonologickú zložku vedomia.

5. Fonologická zložka je formálna súčasť jazykovej roviny vedomia. Jej obsahová časť je sémantická zložka.

6. V jazykovej rovine vedomia jestvuje nerozlučiteľný vzťah fonologickej a sémantickej zložky. Možno ho definovať aj ako vzťah kódovania a dekódovania.

7. S ohľadom na odrazový charakter ontogenézy obidvoch zložiek jazykovej roviny vedomia a s ohľadom na ich funkciu a vzťah k objektívnej skutočnosti mimo vedomia môže sa spojenie sémantickej a fonologickej zložky chápať ako jazykový znak.

8. Fonologické elementy nie sú označujúcimi (označeniami) pre niečo mimo seba. Sú iba formy a spôsob existencie niečoho. Ani fonémy ani dištingtívne príznaky nie sú označenia (mená) niečoho iného alebo pre niečo iné.

9. Samostatne uvedomované fonémy sú aj obsahmi. Za ich obsah sa môže pokladať ten jedinečný súbor extrakomunikačne definovaných dištingtívnych príznakov, ktorý tvorí ich identitu. Fonémy sa môžu označiť zvukovým signálom vznikajúcim aktivizáciou spojov pri sprítomnení tej-ktorej fonémy.

10. Jednotlivé dištingtívne príznaky nemajú ani osobitnú jazykovú formu ani osobitný jazykový obsah. Jednotlivo sú to zväzkové funkcie vo fonémach.

11. Obsah dištingtívneho príznaku je vzťah fonémy k signálu.

12. Väzba elementov fonologického systému so segmentmi rečového signálu nie je rozlúštená (E. Pauliny). Preto nie je známy ani konkrétny obsah jednotlivých dištingtívnych príznakov a preto je aj ich jestvujúce označenie vo fonológii iba predbežné, núdzové. Namiesto tohto obsahu sa totiž označuje niektorá vlastnosť samého signálu. Označenie je z fonologického hľadiska metaforické.

13. Za takýmto označením určitého dištingtívneho príznaku sa môže skrývať celý súbor disperzne rozložených signálových vlastností. Ich väzba a hierarchia tiež nie je preskúmaná. Označenie dištingtívnych príznakov môže byť náhodné.

Bibliografia

- BONDARKO, L. V. — ZINDER, L. R. : Issledovanije fonetiki. In: Osnovy teorii rečovoj dejatel'nos-ti. Moskva, Nauka 1974. 367 s.
- DVONČOVÁ, J. — JENČA, G. — KRÁL, A. : Atlas slovenských hlások. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, 105 s. + 62 tab.
- FILKORN, V. : Úvod do metodológie vied. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1960. 414 s.
- FISCHER—JØRGENSEN, E. : Trends in Phonological Theory. A Historical Introduction. Copenhagen, Akademisk Forlag 1975. 474 s.
- HORECKÝ, J. : Generatívny opis fonologického systému spisovnej slovenčiny. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Saarikianae. Jazykovedný zborník 4. Red. L. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 5—41.
- KRÁL, A. : Model rečového mechanizmu. Bratislava, Veda 1974. 186 s.
- KRÁL, A. : Kategórie jednotlivého a všeobecného a vzťah fonetiky, fonológie a ortoepie. Slovenská reč, 43, 1978, s. 3—13.
- KRÁL, A. : Niektoré otázky fonológie Pražskej školy podľa Slovenskej fonológie Eugena Paulinyho. Jazykovedný časopis 31, 1980, s. 58—68.
- Обščее языкознание. 2. Vnutrennjaja struktura jazyka. Red. B. A. Serebrennikov. Moskva, Nauka 1972. 564 s.
- PANOV, M. V. : Sovremennij russkij jazyk. Fonetika. Moskva, Vyššaja škola 1979. 254 s.
- PAULINY, E. : Fonológia spisovnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľ-stvo 1961. 112 s.; 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 128 s.
- PAULINY, E. : Velárne η v slovenčine. Slovenská reč, 42, 1977, s. 169—171.
- PAULINY, E. : Slovenská fonológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 212 s.
- ROMPORTL, M. : K metodě zvukového rozboru jazyka. Slovo a slovesnost, 27, 1966, s. 208—216.
- TILLMANN, H. G. : Das individuelle Subjekt und seine persönliche Identität im phonetischen Kommunikationsprozess. IPK-Forschungsberichte Bd. 48. Hamburg, Helmut Buske Verlag [b. r.]. 309 s.
- UNGEHEUER, G. : Kommunikative und extrakommunikative Betrachtungsweisen in der Phonetik. In: Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences. Prague 1967. Praha, Academia 1970, s. 73—86.
- ZVEGINCEV, V. A. : Jazyk i lingvističeskaja teorija. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1973. 246 s.

О ПРИНЦИПАХ ФОНОЛОГИИ ПРАЖСКОЙ ШКОЛЫ И ИХ ПРИМЕНЕНИИ

Резюме

В статье излагаются мысли, что является нереальным стремление охватить всю лингвистически релевантную проблематику звуковой стороны речи с точки зрения самой фонологии (т.е. фонологии Пражской школы) и что проблема внутреннего взаимоотношения фонологической теории и фонологической (лингвистической) практики (т.е. проблема применения основных тезисов) является неразрешенной. Согласно автору статьи фонология Пражской школы является в методологическом отношении непоследовательной. К числу основных проблем относятся неясности в определении дифференциальных признаков. Автор считает, что фонология Пражской школы является односторонне дедуктивной, между прочим, и при объяснении и определении дифференциальных признаков, что проявляется в виде четкого фонологического априоризма. Не признают открыто, например, такого факта, что до сих пор не удалось установить отношения дифференциальных признаков к сигнальным фактам и действующую при этом организацию. В результате этого мы не знаем, каково собственно содержание дифференциальных признаков и как следует эти признаки назвать. Соответствующим образом можно было бы их назвать тогда если бы мы определили способ их действования при идентификации фонем, если бы мы открыли их динамическую идентификационную сущность, т.е. их отношение к сигнальным фактам. Однако в настоящее время поступают механически так, что, определяя дифференциальные признаки, присоединяют фонетические корреляты к набору установленных фонологических (фонологически необходимых) различий. При этом поступают дедуктивным методом. Именно в этом отношении фонология Пражской школы является непоследовательной, причем часть ее терминологии можно считать лишь фонологическими метафорами. Некоторые выводы своих рассуждений автор приводит в конце статьи в виде тезисов и гипотез. (Дальнейшая часть работы будет напечатана в следующем номере этого журнала.)

ZÁMERNOSŤ A NEZÁMERNOSŤ AKO KOMPONENTY SÉMANTIKY SLOVESA

JÁN KAČALA

Význam slovesa ako lexikálnej jednotky tvorí kompaktný celok, v tomto celku však možno rozlišovať isté komponenty, ktoré sú hierarchicky usporiadané, takže význam slovesa treba chápať ako istú ustálenú konfiguráciu sémantických komponentov, pričom tieto komponenty predstavujú rozličný stupeň zovšeobecnenia. V sémantike slovesa treba podľa toho rozoznávať predovšetkým také komponenty, ktoré sú spoločné všetkým slovesám, t. j. slovesám ako lexikálno-gramatickej kategórii, resp. ako slovnému druhu. Tieto sémantické komponenty stoja z hľadiska stupňa zovšeobecnenia najvyššie, sú teda najvšeobecnejšie a práve tie sú charakteristické pre slovesá ako osobitnú skupinu pomenovaní na rozdiel od iných rovnorodých skupín pomenovaní, ktoré dovedna tvoria lexikálny systém jazyka. Tieto sémantické komponenty najvyššieho stupňa zovšeobecnenia budeme volať kategoriálne: v nich nachodí svoj výraz to, že slovesá sú pomenovania príznakov chápaných ako procesy prebiehajúce v čase a v priestore. Kategoriálnym komponentom sémantiky slovesa je tá zložka, ktorá sa v slovenskej lingvistickej tradícii vystihuje termínom intencia slovesného deja. Kategoriálny komponent v sémantike slovesa má rozhodujúci význam pre sémantickú štruktúru vety vybudovanej na príslušnom slovese a má dosah na stavbu vety ako komplexnej gramticko-sémantickej jednotky.

Na nižšom stupni zovšeobecnenia možno rozlišovať rozmanité špecifikácie spomenutých príznakov chápaných ako procesy prebiehajúce v čase a v priestore. Na tejto — ešte stále veľmi vysokej — úrovni zovšeobecnenia možno hovoriť o činnostiach, resp. procesoch, o stavoch a ich zmenách a o vzťahoch. [Systematický opis slovesných významov podáva F. Daneš (1971, s. 194 n.); člení ich na statické (situácie) a dynamické, resp. priebehové (deje) a dynamické ďalej na procesy a zložené udalosti.] Sémantické komponenty tohto typu budeme nazývať subkategoriálne. V skupine subkategoriálnych komponentov v sémantike slovesa možno podľa stupňa všeobecnosti takisto vidieť istú hierarchiu: jednotlivé veľké skupiny slovies možno ďalej špecifikovať na základe prítomnosti alebo neprítomnosti ďalších sémantických komponentov a utvárať tak väčšie alebo menšie skupiny slovies.

Na najnižšom stupni prístupu k významom slovesa si všimame tie sémantické komponenty, ktoré spolu s kategoriálnymi a subkategoriálnymi komponentmi utvárajú individuálne konfigurácie významových zložiek slovesa vlastné jednotli-

vým slovesným lexémam. Kým na základe kategoriálnych a subkategoriálnych sémantických komponentov sa slovesá spájajú do veľkých alebo menších skupín, sémantickými komponentmi najnižšieho stupňa všeobecnosti sa významy jednotlivých slovičiek navzájom diferencujú a utvárajú tak špecifické sémantické náplne charakteristické pre konkrétne slovesá (slovesné lexémy). Tieto typy sémantických komponentov slovičiek budeme volať individuálne.

Medzi subkategoriálne sémantické komponenty slovičiek zaraďujeme aj zámernosť a nezámernosť dynamicky chápaného príznaku; týmto dvom sémantickým komponentom zviazaným na základe ekvipolentného protikladu sa chceme v ďalšej časti venovať podrobnejšie. V niektorých bodoch nadväzujeme pritom na myšlienky obsiahnuté v príspevku o neosobných slovesách so slovotvorným formantom sa (Kačala, 1979). Zámernosť a nezámernosť dynamicky chápaného príznaku sa zreteľne prejavuje pri takých významovo aj formálne spätých dvojiciach, prípadne aj trojiciach slovičiek ako *otvoriť (dvere) — otvoriť sa (dvere sa otvorili)*, *posunúť (figúrku) — posunúť sa (figúrka sa posunula)*, *vrátiť (list) — vrátiť sa (list sa vrátil)*, *zobudiť (dieťa) — zobudiť sa (dieťa sa zobudilo)*, *zачаť (schôdzku) — začať sa (schôdzka sa začala)*, *sušiť (trávu) — sušiť sa (tráva sa suší) a schnúť (tráva schne)*, *meniť (prírodu) — meniť sa (príroda sa mení)*, *skrotiť (žiaka) — skrotnúť (žiak skrotol)*, *spustošiť (záhradu) — spustnúť (záhrada spustla)*, *variť (polievku) — variť sa (polievka sa varí) a vriieť (polievka vrie)*, *vylievať (vodu) — vylievať sa (voda sa vylieva)*, *spríjemniť (pobyt niekomu) — spríjemniť sa (pobyt sa nám spríjemnil)* a *spríjemnieť (pobyt spríjemnel)*, *páliť (slamu) — páliť sa (slama sa páli) a horieť (slama horí)*. Z porovnania významu týchto súvzťažných dvojíc, resp. trojíc slovičiek zreteľne vyplýva zámernosť dynamicky chápaného príznaku pri slovesách *otvoriť*, *posunúť*, *sušiť* atď. a z druhej strany zasa nezámernosť, resp. spontánnosť dynamicky chápaného príznaku pri ich náprotivkoch *otvoriť sa*, *posunúť sa*, *sušiť sa*, *schnúť*. Zámernosť (mohli by sme tu hovoriť aj o cieľavedomosti, prípadne o uvedomenosti) deja slovesa *otvoriť* je daná tým, že pôvodcom (vykonávateľom alebo činiteľom) tohto dynamicky chápaného príznaku je živá, spravidla ľudská bytosť, ktorá dáva tomuto príznaku zmysel a zámerne, cieľavedome ho orientuje na istý vonkajší objekt (*dvere*), pričom mení polohu tohto objektu. Takýto dynamicky chápaný príznak vychádza teda zo svojho pôvodcu a ten uvedomene určuje jeho zameranie na vonkajší objekt; mohli by sme povedať, že takýto zámerne vykonávaný dej, resp. činnosť má plnú priestorovú dimenziu dynamicky chápaného príznaku. Zámernosť dynamicky chápaného príznaku je teda podmienená tým, že jeho pôvodcom je ľudská bytosť, ktorá má k príznaku aktívny vzťah a môže určovať jeho externé vyústenie (porov. v tejto súvislosti konštatovanie V. Mathesiusa [1947, s. 284]: „Je tedy aktivní pojmání subjektu, jak se zdá, v souvislosti s dějovým pojmáním slovesa.“). Na úrovni sémantickej štruktúry vety možno na tomto základe hovoriť o aktívnej sémantickej perspektíve vety (bližšie o tom J. Kačala, 1976, s. 12 n.).

Naproti tomu významy protikladných slovičiek typu *otvoriť sa*, *posunúť sa*, *sušiť sa*,

schnúť charakterizuje príznak nezámernosti, resp. spontánnosti. Dynamicky chápaný príznak pri týchto slovesách nedostáva impulz od bytosti, ktorá by bola schopná takýto dej vykonávať: takáto bytosť nie je totiž do sémantickej sféry slovíes typu *otvoriť sa* vôbec zahrnutá. Dynamicky chápaný príznak pomenovaný slovesami tohto typu sa nechápe a ani nepodáva ako vychádzajúci od niekoho, lež ako jestvujúci, resp. prebiehajúci na niečom. Toto „niečo“ je integrálnou súčasťou sémantickej sféry príslušného typu slovíes a predstavuje sa ako východisko dynamicky chápaného príznaku a na mieste tohto východiska. Preto v gramatickej štruktúre zodpovedajúcej vety, vybudovanej na slovesách typu *otvoriť sa*, *sušiť sa*, figuruje toto „niečo“ ako gramatický podmet: *oblok sa otvoril*, *tráva sa suší*. Je zjavné, že toto „niečo“ predstavuje objekt zasiahnutý dynamicky chápaným príznakom, a je zjavné aj to, že takáto substancia nemôže byť vykonávateľom, činiteľom deja slovíes typu *otvoriť sa*, takže nemá k deju aktívny vzťah, ako to bolo pri zodpovedajúcich slovesách typu *otvoriť (oblok)*, lež pasívny vzťah. Dynamicky chápaný príznak pomenovaný slovesami typu *otvoriť sa* podáva sa „ako taký“, ako prebiehajúci bez späťtia so svojim pôvodcom; túto jeho vlastnosť vystihujeme názvom nezámernosť, resp. spontánnosť (s istou rezervou by sme mohli hovoriť aj o samovoľnosti, príp. o mimovoľnosti). Na úrovni sémantickej štruktúry vety hovoríme tu o neaktívnej (pasívnej) perspektíve vety.

Ako vidieť, v protikladnej dvojici slovíes *otvoriť (oblok)* — *otvoriť sa (oblok sa otvoril)* nastáva pri zvratnom slovese presun objektu deja z jeho „vlastnej“ pozície do pozície subjektu, východiska deja; schematicky:

Otec otvoril oblok.

Oblok sa otvoril (od prievanu).

Pritom objektová pozícia pri zvratnom slovese *otvoriť sa* ostáva neobsadená (formálne ju blokuje slovotvorný formant *sa*, ktorý svojou genetickou príbuznosťou a formálnou totožnosťou so zvratným zámenom *sa*, pomenúvajúcim objekt dynamicky chápaného príznaku, umožňuje — nie celkom presne — opísať sémantiku slovesa *otvoriť sa* tak, akoby východisková substancia „vykonávala“ dej na sebe samej); pôvodné objektové sloveso *otvoriť sa* reflexivizáciou a zodpovedajúcim sémantickým posunom (zámernosť sa nahrádza nezámernosťou, resp. spontánnosťou) mení na bezobjektové (subjektové) sloveso *otvoriť sa*.

Pravdaže, významová a formálna súvzťažnosť slovíes *otvoriť (čo)* a *otvoriť sa* týmto reflexivizačným a sémantickým posunom sa nestráca, lebo individuálny sémantický komponent „urobiť, resp. stať sa voľným na prechod, prístup niečoho“ si obidve slovesá zachovávajú a ostáva im spoločný. No ak chceme význam obidvoch (z istého hľadiska protikladných) slovíes vyložiť naraz, je pochopiteľné, že do ich individuálneho sémantického komponentu — ako to vidno aj z nášho opisu významu —

zreteľne zasahuje subkategoriami sémantický komponent kauzativnosť, resp. nekauzativnosť a s ním spätý ďalší subkategoriami komponent zámernosť, resp. nezámernosť alebo spontánnosť dynamicky chápaného príznaku. Práve tento individuálny sémantický komponent je základňou, na ktorej sa takéto sémanticky aj formálne súvzťažné slovesá diferencujú v subkategoriami sémantických komponentoch kauzativnosti, resp. nekauzativnosti a zámernosti, resp. nezámernosti alebo spontánnosti. Z druhej strany, pravdaže, nemožno obísť to, že jeden člen takejto súvzťažnej dvojice je výrazne charakterizovaný aj formálne — prítomnosťou samostatného slovotvorného formantu *sa*, ktorý sa tak stáva najdôležitejším formálnym signálom sloves pomenúvajúcich spontánnosť prebiehajúce deje, resp. dynamicky chápané príznaky (na rozdiel od ich nezvratných náprotivkov, pomenúvajúcich rovnaké, ale zámerne konané deje, resp. dynamicky chápané príznaky).

Je prirodzené, že túto funkciu slovotvorného formantu *sa* signalizovať nezámernosť, resp. spontánnosť dynamicky chápaného príznaku nemožno posudzovať priamočiaro, lebo táto funkcia formantu *sa* nie je jediná (formant *sa* je polyfunkčný) a niet tu ani zďaleka absolútnej súhry medzi obsahovou a výrazovou stránkou. Nezámerné, resp. spontánnosť deje sa totiž jednak vyjadrujú aj nezvratnými slovesami (také sú napr. významy sloves vyjadrujúcich zmenu stavu: *starnúť*, *blednúť*, *kysnúť* alebo významy neosobných sloves: *mrholiť*, *pršať*, *snežiť*), to značí, že netvorí vždy koreláciu so zámerne vykonávanými dejmi, a jednak nie všetky zvrtné slovesá, resp. zvrtné podoby nezvratných sloves¹ vyjadrujú nezámerné, resp. spontánnosť deje. Tak napr. významy zvrtných sloves *stretnúť sa* (so známym), *zastaviť sa* (u priateľa) sa nevyznačujú v porovnaní s ich nezvratnými náprotivkami *stretnúť* (známeho), *zastaviť* (priateľa) príznakom nezámernosti, resp. spontánnosti, hoci v iných prípadoch povedzme pri dvojici *zastaviť* (vlak) a *zastaviť sa* (vlak sa zastavil); rovnaký význam má aj sloveso *zastať*: *vlak zastať*) protiklad zámernosť — nezámernosť jestvuje. Dôležité je aj to, že sa pri tomto type zvrtných sloves nevyklučuje objekt (v inštrumentáli s predložkou *s*): *stretnúť sa so známym* (porov. aj Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 382).

Už spomenuté sloveso *zastaviť sa* ukazuje, že pri zvrtných slovesách treba sémantický komponent nezámernosti, resp. spontánnosti pozorne zisťovať a neposudzovať všetky prípady vo vzťahu k významu nezvratného východiska paušálne. Spofahlivým signálom zámernosti, resp. nezámernosti alebo spontánnosti dynamicky chápaného príznaku je významová náplň pomenovania v pozícii východiska, resp. pôvodcu slovesného deja: osoba je schopná vykonávať takéto dej cieľavedome, zámerne, príslušný dynamický príznak teda charakterizuje zámernosť, kým neosoba nemá takúto schopnosť, ona je aj v pozícii pôvodcu deja jeho objektom, pričom

¹ Termíny zvrtné sloveso a zvrtná podoba (nezvratného) slovesa rozlišujeme podľa *Morfológia slovenského jazyka* (1966, s. 376 n.). Porov. k tomu aj osobitný príspevok J. Ružičku (1976).

dynamicky chápaný príznač sa iba prezentuje tak, akoby jeho pôvodcom bola neosoba; dynamicky chápaný príznač v tomto prípade charakterizuje nezámernosť, resp. spontánnosť.

Z druhej strany sa žiada upozorniť na také prípady, keď dynamicky chápaný príznač môže charakterizovať nezámernosť aj napriek tomu, že v pozícii pôvodcu deja je pomenovanie osoby. Máme tu na mysli slovesá typu *zastreliť sa*, pri ktorých môže ísť o zámerný dej (*Rozhodol sa, že sa zastrelí.*), ale aj o mimovoľný, nezámerný dej (*Pri oprave pištole sa zastreliť.*). [Slovesá tohto významového okruhu si z hľadiska vyjadrovania pasívnej vetnej perspektívy všimol už V. Mathesius (1947, s. 295 n.)] Pravda, striktné vzaté, zvratným slovesom je iba tá podoba, ktorou sa vyjadruje mimovoľný, nezámerný dej (porov. výklad paralelného českého zvratného slovesa *zastřelit se* v hesle *zastřelit* v Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost [1978, s. 692]: „bezděčně se střelou usmrtit“), kým v prípade zámerného deja slovo *sa* je zvratným zámenom vyjadrujúcim objekt (= seba), takže tu ide o nezvratné sloveso *zastreliť*, resp. o jeho zvratnú podobu. Tu teda sémantické komponenty zámernosť — nezámernosť diferencujú význam súvzťažného zvratného a nezvratného slovesa, resp. zvratnej a nezvratnej podoby príslušného slovesa a sémantický príznač nezámernosti, ktorým sa pri zvratnom slovese nahrádza príznač zámernosti, pomáha presnejšie vymedziť subkategóriu zvratných sloves a tým zreteľnejšie určiť hranicu medzi zvratnými slovesami a nezvratnými slovesami, resp. zvratnými podobami nezvratných sloves, pri ktorých sa slovom *sa* pomenúva objekt; sémantickým príznačom nezámernosti sa totiž „obohacuje“ význam príslušného zvratného slovesa.

V istom zmysle opačný prípad predstavujú súvzťažné slovesá typu *udrieť (koho) — udrieť sa*. Ak v predchádzajúcom prípade bolo potenciálne dvojznačné zvratné sloveso, tu môže mať taký charakter nezvratné sloveso, kým zvratné (*udrieť sa kladivom*) je významovo jednoznačné: charakterizuje ho sémantický príznač nezámernosti slovesného deja, pričom — tak ako v prípade slovesa *zastreliť sa* — pôvodcom deja je ľudská bytosť a dej vykonáva na sebe, resp. sama je i jeho objektom. To je dôležitý rozdiel oproti doteraz rozoberaným prípadom (*otvoriť sa, sušiť sa* a pod.). Význam nezvratného slovesa *udrieť* treba primárne charakterizovať ako zámerne vykonávanú činnosť (*Matka najedovaná udrela syna po tvári*), ale potenciálne je v ňom obsiahnutý (resp. nie je v istých prípadoch vylúčený) aj sémantický komponent nezámernosti, mimovoľnosti, ako to ukazujú príklady *Majster pri otáčaní s latou nezbadal svojho pomocníka a udrel ho ňou*; — *Netrafil puk, a udrel hokejkou spoluhráča*. V tomto, ako aj v iných podobných prípadoch (napr. *odlomiť haluz, odtrhnúť kohút na umývadle, rozbiť hrniec, poraniť sadiaceho britvou, porezať spolužiaka pri vyrezávaní*) ide však o typicky ľudské činnosti, zasahujúce vonkajší objekt, ktorých aktívnym vykonávateľom je osoba, pričom túto činnosť možno skôr charakterizovať príznačom neúmyselnosti, nechcenosti ako príznačom spontánnosti. Význam sloves možno v takých prípadoch vystihnúť

opisom „pomenovaným dejom spôsobiť ujmu, škodu a pod.“ Nejde teda o dej spontánne prebiehajúci na niekom, lež o neúmyselne vykonaný dej.

Istotne nie je bez významu ani to, že zvyčajne ide o jednorazové deje pomenované dokonavým slovesom; jednorazový dej možno vykonať neúmyselne, ale pri viacrázovom alebo trvajúcom deji je neúmyselnosť menej pravdepodobná, hoci nie je nemožná, ako to ukazuje napr. sloveso *vylievať* vo vete *Daj pozor, veď vylievaš na stôl!*

S charakterom dynamicky chápaného príznaku pomenovaného slovesami *zastreliť sa*, *udrieť* súvisí aj to, že na rozdiel od sloviac typu *otvoriť sa*, *sušiť sa* ide vo vetách vybudovaných na slovesách typu *zastreliť sa*, *udrieť niekoho* aj *udrieť sa* o aktívnu sémantickú perspektívu. Tento záver opierame predovšetkým o skutočnosť, že nástroj na uskutočnenie deja (zastrelenia, udretia) je v rukách pôvodcu, vykonávateľa deja. Pre konštatovanie aktívnej alebo neaktívnej (pasívnej) sémantickej perspektívy ako aktívneho alebo neaktívneho (pasívneho) vzťahu medzi subjektom a dynamicky chápaným príznakom nie je teda rozhodujúci faktor zámernosti alebo nezámernosti (spontánnosti) dynamicky chápaného príznaku, lež skôr schopnosť alebo neschopnosť byť vykonávateľom pomenovaného deja. Predmet schopný byť vykonávateľom deja má k deju aktívny vzťah (a veta vybudovaná na komponentoch s takým vzťahom má aktívnu sémantickú perspektívu), predmet neschopný byť vykonávateľom deja má k deju neaktívny (pasívny) vzťah (a veta vybudovaná na komponentoch s takým vzťahom má neaktívnu [pasívnu] sémantickú perspektívu). Spomenutý záver sa žiadalo osobitne odôvodniť aj preto, že V. Mathesius (1947, s. 295) konštatuje pri slovese *zabiť sa* pasívnu vetnú perspektívu aj na základe pomocnej otázky *Čo sa mu stalo?* Táto otázka je istotne práve pri slovese *zabiť sa* najpriliehavšia, lenže podľa našej mienky je táto otázka zároveň generálna pri všetkých udalostiach alebo situáciách, ktoré pokladáme za nebezpečné alebo tragické: keď prídeme medzi bijúcich sa súrodencov, tiež sa zvyčajne spýtame, čo sa tu stalo.

Ako ukazujú doteraz rozoberané príklady, druhý člen sémantického protikladu zámernosť — nezámernosť dynamicky chápaného príznaku (t. j. nezámernosť) sa istým spôsobom ďalej špecifikuje. Nezámerné dynamicky chápané príznaky sú jednak mimovoľné, neúmyselné (napr. *zastreliť sa*, *udrieť niekoho pri obracaní sa*), jednak spontánne (napr. *oblok sa otvoril*, *tráva sa suší*, *tráva schne*). Dynamické príznaky kvalifikované ako neúmyselné sú činnosti, ich pôvodcom je spravidla ľudská bytosť, ktorá túto činnosť vykonáva, dynamické príznaky kvalifikované ako spontánne sú zmeny stavu, ich subjektom je neosoba, resp. vec, na ktorej táto zmena stavu prebieha. Takýmto špecifikovaným vzťahom v rámci jedného člena protikladu môžu byť zviazané aj isté súvzťažné dvojice nezvratných a zvratných sloviac: slovesá *stratiť*, *nájsť* (*klúče*) vyjadrujú neúmyselnú, mimovoľnú činnosť, kým ich zvratné náprotivky *stratiť sa*, *nájsť sa* (*klúče sa stratili*, *klúče sa našli*) pomenúvajú spontánne prebiehajúci dej. Ako vidieť, aj táto špecifikácia jedného člena protikladu je

založená na charaktere vzťahu dynamicky chápaného príznamu k jeho subjektu.

Osobitne sa žiada spomenúť prípady typu *zosilniť (tlak) — zosilniť sa (tlak sa zosilnil)* a *zosilnieť (tlak zosilnel)*. Tu je protiklad zámernosť — nezámernosť dynamicky chápaného príznamu viazaný na tri členy: proti slovesu *zosilniť*, ktoré pomenúva zámerne vykonávaný dej, stoja dve slovesá vyjadrujúce spontánne prebiehajúci dej: zvrtný náprotivok slovesa *zosilniť*, t. j. podoba *zosilniť sa*, a okrem neho pôvodná podoba so stavovým významom *zosilnieť*. Obidve podoby majú rovnakú sémantickú náplň (sú synonymné, hoci v jazykovom spracovaní a podaní rovnakého mimojazykového obsahu je medzi nimi rozdiel) a na tomto základe tvoria spoločný protiklad k nezvratnému slovesu s činnostným významom. Všetky tri slovesá majú rovnaký adjektívny základ, ktorý zjednocuje aj ich význam. Pravda, rovnaký spôsob utvorenia takejto trojice slovíes nie je rozhodujúcou podmienkou utvorenia protikladu na základe sémantických komponentov zámernosť — nezámernosť dynamického príznamu; napr. v trojici *sušiť — sušiť sa a schnúť* sú prvé dva členy deadjektíva, kým podoba *schnúť* predstavuje pôvodné sloveso. Slovesá pomenúvajúce zámerne vykonávaný dej (*zosilniť, sušiť* atď.) sú v takých trojiciach zreteľné kauzátiva, slovesá pomenúvajúce spontánne prebiehajúci dej (*zosilniť sa, zosilnieť, resp. sušiť sa, schnúť* atď.) vyjadrujú zmenu stavu.

Samostatne stoja v rámci tejto skupiny slovesá typu *páliť (slamu) — páliť sa (slama sa páli)* a *horieť (slama horí)*, v ktorých je jeden člen trojice supletívny a stáva sa súčasťou korelovaných slovíes iba na základe zhodnej sémantiky. Pri tejto trojici stojí za zmienku aj to, že na rozdiel od zvyčajných prípadov typu *sušiť — sušiť sa* a *schnúť* ide o pôvodné sloveso aj pri dvojici rozlíšenej slovotvorným formantom *sa*. Aj to je príčina, že trojíc súvzťažných slovíes tohto typu je v súčasnej spisovnej slovenčine málo a nie sú ani progresívne.

Osobitnú pozornosť treba pri našej téme venovať samostatnému slovotvornému formantu *sa*. Už sme konštatovali, že v rozoberaných dvojiciach, resp. trojiciach súvzťažných slovíes má výraznú funkciu signalizovať v komplexe sémantiky slovesa sémantický komponent nezámernosti dynamicky chápaného príznamu, má teda funkciu signalizovať člen vyjadrujúci nezámerné prebiehajúci dej. Z hľadiska výrazovej štruktúry slovesných lexém v súvzťažných dvojiciach typu *otvoriť — otvoriť sa, sušiť — sušiť sa*, ako aj podľa ich vzájomného významu možno konštatovať, že slovotvorná morféma *sa* vo zvrtných slovesách tohto typu vlastne rieši protirečenie medzi ich formou charakteristickou pre objektové tranzitívne slovesá a ich významom zacieleným na subjekt, resp. na pôvodcu deja.

Spomínaný presun objektu deja z jeho „vlastnej“ pozície pri slovesách typu *otvoriť* do subjektovej pozície pri slovesách typu *otvoriť sa* je pozoruhodný z hľadiska porovnania tohto slovotvorného postupu s gramatickým postupom pri tvorení zvrtného pasíva. Aj pri premene aktívnej gramatickej konštrukcie na pasívnu nastáva jednak odsunutie pomenovania činiteľa deja a jednak presunutie objektu deja v aktívnej konštrukcii z objektovej pozície do subjektovej pozície, čím

sa mení gramatická a sémantická perspektíva vety (bližšie Kačala, 1976, s. 14): ani tu, v pasívnej konštrukcii, už pomenovanie v subjektovej pozícii nie je činiteľom, lež objektom dynamického príznaku, na ňom sa dynamický príznak odohráva, resp. prebieha.

Táto významová paralela medzi istým slovotvorným postupom a gramatickým postupom je pri zvratnom pasíve o to nápadnejšia, že pri obidvoch postupoch sa používa ten istý výrazový prostriedok: slovotvorný formant sa, resp. gramatická časť sa. Dôsledkom tejto významovej paralelnosti a výrazovej zhodnosti zvratného slovesa a zvratného pasíva je, že tieto formy sú potenciálne homonymné a že rozlíšenie obidvoch foriem je vecou kontextu. V mnohých prípadoch fungujú obidve formy paralelne popri sebe a ich identifikácia nespôsobuje v texte nijaké ťažkosti; porov. zvratné sloveso vo vete *Okná sa nám pri prievane ustavične otvárajú*. so zvratným pasívom vo vete *Okná sa otvárajú tak, že kľukou zvrtneme doprava a okno potiahneme k sebe*. Konkurencia obidvoch foriem sa však častejšie rieši v prospech slovotvorného postupu: zvratná forma sa lexikalizuje a vzniká osobitné zvratné sloveso. To môže pri slovesách istých významov spôsobovať zábrany pri tvorení zvratného pasíva, keďže jeho pasívny význam nie je jednoznačný (porov. to na príkladoch *slovakizovať obyvateľstvo — obyvateľstvo sa slovakizovalo*).

Z porovnania slovotvornej a gramatickej funkcie formantu sa je zjavné, že isté prvky jazykového systému sú relevantné na rozličných úrovniach jazykovej stavby; pri formante sa to konkrétne značí, že možno pri ňom konštatovať istú stupňovitost pri využívaní v rozličných zložkách jazykovej stavby.

Záver: Protiklad zámernost — nezámernost pri slovesách istého typu je významový. Nemožno ním charakterizovať všetky dvojice, príp. niekde aj trojice sémanticky aj formálne súvzťažných slovies, ale pri rozoberanej skupine slovies sa prejavuje výrazne. Prvý člen protikladu — zámernost — sa formálne nevyjadruje, kým druhý člen — nezámernost — sa pri súvzťažných dvojiciach slovies vyjadruje pomocou slovotvorného formantu sa. Je to osobitná funkcia tohto formantu (ktorý je ináč viacfunkčný, má totiž viaceré funkcie nielen v slovotvornom systéme, lež aj v gramatickom systéme jazyka). Rozoberané súvzťažné dvojice, resp. aj trojice slovies sa pomocou protikladu zámernost — nezámernost dynamicky chápaného príznaku diferencujú veľmi zreteľne. Tento významový protiklad má zodpovedajúci dosah na gramatickú a sémantickú stavbu vety: na slovesách späť na základe tohto protikladu sú vybudované paralelné dvojčlenné vety s objektom (sloveso vyjadruje zámerne vykonávaný dej) a bez objektu (sloveso vyjadruje spontánne prebiehajúci dej). Takéto paralelné typy viet sa výrazne diferencujú aj z hľadiska sémantickej perspektívy vety, ktorá tvorí integrálnu súčasť sémantickej štruktúry vety.

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepškova 26

Bibliografia

- DANEŠ, F.: Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. Slovo a slovesnost, 32, 1971, s. 193—207.
- KAČALA, J.: Gramatická a sémantická perspektíva vety. Jazykovedný časopis, 27, 1976, s. 9—18.
- KAČALA, J.: Neosobné slovesá so slovotvorným formantom sa. Slovenská reč, 44, 1979, s. 321—327.
- MATHESIUS, V.: O funkci podmětu. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Soubor statí. Praha, Melantrich 1947, s. 277—285.
- MATHESIUS, V.: Vyjadřování pasivní perspektivy v české větě. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Soubor statí. Praha, Melantrich 1947, s. 294—301.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 376—389.
- RUŽIČKA, J.: Reflexive Verben und reflexive Verbalformen. In: Satzstruktur und Genus verbi. Studia Grammatica 13. Red. R. Lötzsch — R. Ružička. Berlin, Akademie-Verlag 1976, s. 131—135.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Red. J. Filipce — F. Daneš. Praha, Academia 1978, s. 692.

УМЫШЛЕННОСТЬ И НЕУМЫШЛЕННОСТЬ КАК КОМПОНЕНТЫ СЕМАНТИКИ ГЛАГОЛА

Резюме

В статье автор рассматривает семантику глагола как части речи и видит в ней компоненты разных уровней. Он различает в семантике глагола категориальные, субкатегориальные и индивидуальные компоненты.

Особое внимание уделяет автор субкатегориальным компонентам, к которым он относит также умышленность и неумышленность глагольного действия. Умышленность и неумышленность глагольного действия образует семантическое противопоставление, основанное на эквивалентном отношении его членов. Умышленность и неумышленность в семантике глагола иллюстрируется на семантически и формально соотносительных парах глаголов типа *otvorit* — *otvorit sa*, на которых построены предложения типа *Otec otvoril oblok. — Oblok sa otvoril (od prievanu)*. Глаголы типа *otvorit* выражают умышленно производимую деятельность, глаголы типа *otvorit sa* выражают неумышленно (спонтанно) протекающее действие.

Важным формальным сигналом неумышленности глагольного действия является при соотносительных глаголах типа *otvorit* — *otvorit sa* особый словообразовательный формант *sa*.

Предложения, построенные на парах глаголов рассматриваемого типа, различаются по семантической перспективе, в то время как их грамматическая перспектива одинакова.

PREKLAD A ROZDIELNOSTI V LINEÁRNOM USPORIADANÍ VETY

VIKTOR KRUPA

Poslaním prekladu je čo najvernejšie a čo najprirodzenejšie reprodukovať zmysel správy vysielanej v jazyku A prostredníctvom jazyka B. Stopercentná reprodukcia zmyslu sa nedá dosiahnuť a preložená správa je z hľadiska pôvodnej správy vždy len aproximáciou. Aj pri prenose informácie z jedného jazyka do druhého sa časť informácie stráca a v preloženej správe sa môže objaviť informácia, ktorá nie je obsiahnutá v pôvodnej správe. Pravda, nemožno zabúdať ani na to, že nemáme k dispozícii objektívny spôsob, ktorý by nám umožňoval spoľahlivo určiť, čo je to identita zmyslu.

Ak porovnáme z hľadiska preložiteľnosti rozličné jazyky, rýchlo zistíme, že stupeň ich preložiteľnosti nie je konštantný, ale mení sa od prípadu k prípadu. Intuitívne je jasné, že preklad z češtiny do slovenčiny je ľahší ako preklad z ruštiny do slovenčiny, a ten je zase menej náročný ako preklad z japončiny do slovenčiny; ten bude nepochybne náročnejší ako preklad z maďarčiny do slovenčiny.

O stupni preložiteľnosti rozhodujú dve skupiny faktorov — jazykové a mimojazykové. Mimoslovesné faktory vyplývajú z rozdielnosti v prírodnom prostredí a z rozdielnosti v kultúrnom prostredí a predstavujú najvýznamnejší rušivý faktor pri prekladaní, ktorý je oveľa ťažšie prekonateľný ako faktory jazykové. Mimoslovesné faktory sa najzreteľnejšie uplatňujú na lexikálnej rovine, ktorá tesne súvisí s mimoslovesnou skutočnosťou; gramatická rovina je nimi ovplyvnená v menšej miere, hoci sa pociťujú aj tu (napríklad existencia kategórie zdvorilosti vo viacerých jazykoch východnej a juhovýchodnej Ázie, ktorá stavia prekladateľa pred zložité problémy). Sú to predovšetkým mimoslovesné rozdiely, čo spôsobujú, že požiadavka tzv. dynamickej ekvivalencie (Nida, 1964, s. 166—171) je v plnom rozsahu nespĺniteľná, hoci sa o ňu pri prekladaní usilujeme. Pravda, zvláštny prípad predstavuje poetický text. Pri poetickom preklade do obsahovej roviny zasahujú reštrikcie z poetickej roviny, najmä reštrikcie fonotactickej povahy (fonetická podoba slova, dĺžka slova, prízvuk, záver slova).

Rozdielnosti v štruktúre dvoch jazykov nepredstavujú až taký problém ako mimoslovesné rozdiely. Bolo by azda možné zostaviť súbor ekvivalenčných pravidiel pre prevod štruktúrnych prostriedkov jedného jazyka do druhého. Prirodzene, súbor pravidiel by vyzeral inak pre preklad jazyka A do jazyka B ako pre preklad

z jazyka B do jazyka A. Súvisí to s nesymetrickosťou, nereflexívnosťou a netranzitivnosťou prekladového vzťahu. Pri bezkontextovo konštruovaných pravidlách prevodu by sme, prirodzene, nedosiahli jednoznačnosť. Takéto pravidlá by mali podobu

$$x(A) \rightarrow x, y, \dots w(B)$$

a boli by prakticky málo užitočné. Dali by sa však využiť v typológii, lebo pri štruktúrne vzdialených jazykoch by pravá strana nerovnosti pravdepodobne poskytovala viac alternatív ako pre blízke jazyky. V prekladateľskej praxi sú potrebné pravidlá, ktoré berú do úvahy kontext ako podmienku realizácie tej-ktorej alternatívy, takže budú mať podobu

$$x(A) \rightarrow x_{(M)}, y_{(N)}, \dots w_{(Q)}(B),$$

kde M , N a Q zastupujú rozličné kontexty. Pri dôkladnejšom výskume by bolo možné doplniť jednotlivé alternatívy aj o pravdepodobnosť výskytu. To by nám umožňovalo predovšetkým rozlíšiť prípady, kde jednotlivé alternatívy majú približne rovnakú pravdepodobnosť výskytu od prípadov, kde jedna alternatíva natoľko prevažuje nad ostatnými, že je takmer možné hovoriť o jednoznačnom priradení.

Tým sa však nevyčerpávajú všetky vlastnosti pravidiel tohto druhu. Každý jazyk má svojskú vnútornú stavbu a z neprítomnosti úplného izomorfizmu medzi hociktórymi dvoma jazykmi vyplýva, že funkčné ekvivalenty nemusia byť ekvivalentmi aj z hľadiska ich hierarchického zaradenia. Teda afixu v jazyku A nemusí zodpovedať afix v jazyku B, slovo v jazyku A nemusí zodpovedať slovo v jazyku B atď., ale často sa stáva, že afix v jazyku A má ako funkčný ekvivalent slovo v jazyku B; funkčným ekvivalentom slova môže byť syntagma a pod. Teda tie isté významy sa v rozličných jazykoch môžu vyjadrovať nerovnako zhustene, v intervale od voľného syntaktického spojenia cez ustálené spojenie a slovo až po afix či vnútornú flexiu. Tu sa vraciame k otázke významu a jeho vzťahu k zmyslu. Obidvoje, zmysel i význam, pokladáme za sémantické obsahy jazykových jednotiek. Zmysel je sémantický obsah komunikačnej jednotky referujúcej o istej situácii, je aktualizovaný. Minimálnou komunikačnou jednotkou je veta. Pri zmysle, ako sa zdá, je dôraz na referenčnej stránke, kým pri význame je dôraz na pomenovacej stránke. Význam je sémantický obsah jazykovej jednotky, ktorá poukazuje na celú triedu príbuzných javov. Význam je vlastný bilaterálnym jazykovým jednotkám hierarchicky podradeným vete.

Každej situácii možno priradiť zmysel jazykovými prostriedkami hociktorého jazyka. Identita zmyslu bude funkčná, nie však štruktúrna. Zmysel sa nevyjadruje celostne, ale stavia sa z prvkov a týmito prvkami sú významy; na tejto rovine sa jazyky od seba dosť značne odlišujú. Príčiny týchto rozdielností treba hľadať v napätí medzi nevyčerpateľnosťou skutočnosti a ohraničenými prostriedkami jej spoznávania. Špecifika historického vývinu každého jazyka je taká, že jazykový znak sa po obsahovej stránke opiera len o isté príznaky reality, ktoré sa v každom jazyku vyberajú a fixujú inakšie a z hľadiska iného jazyka alebo aj z hľadiska ďalšieho vývinu v tom istom jazyku sa môžu javiť ako náhodné. Tieto príznaky sú opornými, orientačnými bodmi a predstavujú len prvotnú motiváciu, ktorá sa postupom času

prestáva pociťovať ako živá. Sovietsky lingvista A. A. Polikarpov (1979, s. 14) má pravdu, keď v zhode s inými jazykovedcami tvrdí, že komunikácia sa zakladá na princípe náznaku.

Prekladateľ podobne ako bežný používateľ jazyka skladá zmysel z významov. Súčasne však hľadá významové ekvivalenty medzi dvoma jazykmi. Ako sme už spomenuli, významové ekvivalenty sú na hociktorej jazykovej rovine iba približné, čiastočné. Neekvivalentnosť významových prvkov sa pri prekladaní premieta napríklad aj ako rozdiel v dĺžke korelujúcich úsekov. Je pritom rozumné predpokladať, že rozdiely v dĺžke korelujúcich úsekov budú častejšie medzi typologicky vzdialenými jazykmi a zriedkavejšie medzi typologicky blízkymi jazykmi. Aj tu sa otvárajú možnosti využitia exaktných metód na vyhodnocovanie podobností medzi jazykmi. Vcelku sú možné len dva druhy hierarchickej neekvivalencie významových korelátov, a to: (1) redukcia, t. j. zníženie hierarchickej roviny, napríklad ak slovu v jazyku A zodpovedá afix v jazyku B; (2) extenzia, t. j. zvýšenie hierarchickej roviny, napríklad ak slovu v jazyku A zodpovedá syntagma v jazyku B. Dá sa predpokladať, že pri prekladaní zo syntetického jazyka do analytického prevládajú extenzie, kým v opačnom smere zasa budú častejšie redukcie.

Oveľa vďačnejšie pole pre aplikáciu exaktných metód predstavuje lineárna organizácia vety, ako sa nám javí pri prekladaní. Akustická povaha ľudskej reči si vyžaduje lineárne radenie prvkov. Pritom sa uplatňujú niektoré všeobecné zásady:

1. Navzájom usúvzťažnené prvky sa vyznačujú tendenciou vyskytovať sa čo najbližšie k sebe. Platí to najmä vtedy, ak je slovosled hlavným ukazovateľom vzťahov vo vete (Krupa, 1979, s. 102—107). Diskontinuitný výskyt usúvzťažnených prvkov je možný v jazykoch, ktoré majú segmentné ukazovatele štruktúrnosti.

2. Určujúci prvok stojí pred určovaným, alebo naopak nasleduje za ním. Obidve možnosti pozorujeme v jazykoch, ktoré poznajú explicitné segmentné ukazovatele zhody. Kde zhoda nie je vyjadrená takýmito ukazovateľmi, poradie prvkov v determinatívnej syntagme je fixované buď jedným alebo druhým spôsobom, ale v zásade nie je tu možnosť voľnej variácie medzi nimi.

3. Dôrazovú pozíciu predstavuje začiatok alebo koniec lineárneho útvaru, nie však jeho prostriedok. Pravda, situáciu môže komplikovať výskyt segmentných emfaticátorov.

V prípadoch, keď v jazyku prevládajú segmentné ukazovatele vetnej stavby, obmieňanie slovosledu sa využíva veľmi často na emfatickú jednotlivých vetných členov a na rozlišovanie témy od rémy, známej informácie od novej. Naproti tomu vysoké využitie lineárneho usporiadania v gramatických funkciách si vynucuje potrebu označovania emfázy a aktuálneho členenia segmentnými prostriedkami. Tzv. voľný slovosled je do značnej miery iba fikcia a je voľný iba z hľadiska referenčného, ktoré však nevyčerpáva všetky jazykové funkcie.

Z povedaného vyplýva, že porovnávanie rozličných jazykov podľa lineárneho usporiadania viet je cenným doplnkom typologického skúmania. Osobitné miesto tu

zaujímá výskum prekladových textov, konkrétne dvojíc viet, ktoré zachovávajú invariant zmyslu, ale vyjadrujú ho odlišnými jazykovými prostriedkami.

V štúdiu navrhujeme postup, ktorým možno objektívne porovnávať dvojice jazykov podľa lineárneho usporiadania významových prvkov a exaktne vyjadriť veľkosť odchýlok. Porovnali sme korpusy 50 viet na základe prekladu z maori do angličtiny (*Maori Folktales in Maori and English*. Introduced and Translated by Margaret Orbell. Blackwood and Janet Paul Ltd., Auckland 1968), z japončiny do angličtiny (Momoko Ishii: *Nonchan Kumo ni Noru*. Fukuinkan Shoten, Tokyo 1967; anglický preklad Yone Mizuta: *Non-Chan Ride on a Cloud*. Unpublished), z japončiny do slovenčiny (Akutagawa Ryunosuke: *Tokuhon*. Tokyo, Showa 31-nen, s. 153—158; slovenský preklad Viktor Krupa: Rjúnosuke Akutagawa, *V húštine*. In: *Revue svetovej literatúry* 1967, č. 4, s. 45—51) a z angličtiny do slovenčiny (Jonathan Swift: *Gulliver's Travels*. Charles Bathurst, London 1784; slovenský preklad Viktor Krupa: Jonathan Swift, *Gulliverove cesty*. Bratislava, Tatran 1979) tak, že pre každý jazyk sme hodnotili slovosledové odchýlky pri každej dvojici viet v súbore. Pôvodnú vetu a jej prekladovú verziu sme rozčlenili na najmenšie významové ekvivalenty a tieto úseky sme v pôvodnej vete očíslovali od 1 až po N, kde N je počet všetkých úsekov vo vete. Potom sme očíslovali zodpovedajúce úseky v prekladovej vete. Pochopiteľne, tu už je poradie úsekov iné a zhoduje sa s poradím v pôvodnej vete len do istej miery. Počet odchýlok (vo vzťahu k celkovému počtu úsekov) je základom pre hodnotenie rozdielu v lineárnom usporiadaní viet podľa Kendallovho korelačného koeficientu tau (Blalock, 1960, s. 319—324), ktorý sa pohybuje v intervale od -1.00 do $+1.00$, kde $+1.00$ znamená úplnú zhodu poradia a -1.00 presne protichodné usporiadanie dvoch viet. Signifikantnosť získaných hodnôt tau sme netestovali, pretože nám nešlo o zistenie toho, či je zhoda v slovoslede náhodná, ale len o mieru, ktorá umožňuje číselne vyjadriť stupeň zhody. Hodnoty tau, vypočítané pre všetky dvojice viet skúmaných súborov, uvádzame v Tab. 1. Kendallova miera korelácie má z nášho hľadiska dva nedostatky. Po prvé všetky odchýlky majú v nej rovnakú váhu (meriame iba na ordinálnej škále); nie je dôležité, či ide o rozdiel v slovoslede medzi prívlastkom a menom alebo o rozdiel medzi podmetom a slovesným prísudkom (z hľadiska tau). Po druhé táto miera nedáva možnosť hodnotiť prípady, keď nejaký významový segment v preklade zmizne, alebo naopak, objaví sa taký, ktorý nie je v origináli.

Tab. 1. Hodnoty tau pre všetky skúmané dvojice viet

	MAO→ANGL	ANGL→SLOV	JAP→ANGL	JAP→SLOV
1.	+1.00	+0.97	+0.38	+1.00
2.	+0.60	+0.95	+0.07	-0.80
3.	+0.07	+1.00	+0.13	+0.36

Tab. 1. Pokračovanie

	MAO→ANGL	ANGL→SLOV	JAP→ANGL	JAP→SLOV
4.	+0.87	+1.00	+0.74	+0.17
5.	+0.71	+0.85	-0.73	-0.33
6.	+0.93	+0.94	+1.00	-0.60
7.	+1.00	+0.88	+1.00	+0.71
8.	+0.90	+0.90	+0.78	+0.73
9.	+0.78	+0.98	-1.00	+0.47
10.	+0.64	+0.98	+0.28	+1.00
11.	+0.47	+0.87	+0.71	0.00
12.	+1.00	+1.00	+1.00	+0.20
13.	+0.83	+1.00	-0.62	-0.40
14.	+0.87	+0.43	-0.06	+1.00
15.	+0.96	+0.84	+0.52	+0.61
16.	+0.88	+0.85	+0.81	+0.72
17.	+1.00	+0.94	+0.60	+0.05
18.	+0.85	+0.93	+0.73	+0.82
19.	+0.95	+0.94	+0.36	0.00
20.	+0.73	+0.97	+0.29	+0.81
21.	+0.87	+0.02	+0.67	+0.64
22.	+0.67	+0.99	+0.94	+0.87
23.	+0.14	+0.97	+0.70	+0.07
24.	+0.95	+0.90	+0.67	+0.05
25.	+0.91	+0.95	+0.36	-0.24
26.	+0.96	+1.00	+0.43	+0.62
27.	+1.00	+1.00	+0.90	+0.67
28.	+0.86	+0.90	+0.53	+0.52
29.	+0.99	+0.88	+0.33	-1.00
30.	+0.90	+0.94	-0.20	-0.67
31.	+0.79	+0.82	0.00	+0.83
32.	+1.00	+0.95	+0.47	+0.42
33.	+0.80	+0.90	+0.07	-0.03
34.	+0.82	+0.96	+0.27	+0.59
35.	+0.78	+0.98	+0.82	+0.64
36.	+0.79	+1.00	+0.74	-0.33
37.	+0.95	+0.92	+0.64	+0.57
38.	+0.60	+0.98	+0.59	+0.74
39.	+0.93	+0.94	+0.51	+1.00
40.	+0.86	+0.82	-0.22	+0.67
41.	+0.90	+1.00	+0.79	+0.69
42.	+0.33	+0.85	+0.73	+0.36
43.	+0.71	+0.70	+0.57	+0.93
44.	+0.80	+0.98	+0.24	+0.79
45.	+0.60	+1.00	+0.67	+0.62
46.	+1.00	+1.00	+0.73	-0.20
47.	+0.89	+0.92	+0.36	-0.21
48.	+0.98	+0.96	+0.45	-0.22
49.	+0.92	+0.82	+0.33	-0.18
50.	+0.96	+0.92	-0.50	-0.29

Tab. 2. Počet hodnôt tau podľa jednotlivých subintervalov

	ANGL→SLOV	MAO→ANGL	JAP→ANGL	JAP→SLOV
$\langle -1.00; -0.01 \rangle$	0	0	7	14
$\langle 0.00; +0.25 \rangle$	1	2	5	7
$\langle +0.26; +0.50 \rangle$	1	2	12	4
$\langle +0.51; +0.75 \rangle$	1	8	17	15
$\langle +0.76; +1.00 \rangle$	47	38	9	10

Ešte zhustenejšie charakteristiky celkovej odlišnosti lineárneho usporiadania viet pre dvojice jazykov dostaneme pri vypočítaní priemerných hodnôt tau. Najvyššia je hodnota tau pre dvojice jazykov angličtina → slovenčina (+0.90) a maori → angličtina (+0.81). Potom nasleduje japončina → angličtina (+0.41) a nakoniec japončina → slovenčina (+0.31). Je zaujímavé, že tieto hodnoty sa zhodujú s intuitívnou predstavou o blízkosti, resp. odlišnosti vetnej štruktúry skúmaných a porovnávaných jazykov.

Nakoniec si overíme ešte jednu hypotézu, týkajúcu sa vzťahu medzi dĺžkou vety a odchýlnosťou jej lineárneho usporiadania v pôvodine a v preklade. Na prvý pohľad by sa zdalo, že čím je veta zložitejšia, tým väčšie odchýlky v lineárnom usporiadaní jej významových prvkov sa vyskytujú pri preklade. Platí to však len absolútne, nie relatívne, pretože pri kratších vetách má zase menšia kvantita zmien väčšiu váhu. Potvrzuje to aj náš test. Pre všetky štyri dvojice jazykov sme usporiadali vety podľa počtu ich významových prvkov N od najkratších až po najdlhšie. K týmto N sme priradili zodpovedajúce hodnoty tau a tam, kde jednému N zodpovedalo viac hodnôt tau, vypočítali sme priemernú hodnotu tau. Potom sme vypočítali korelačný koeficient podľa formuly (Blalock, 1960, s. 289).

Vo všetkých štyroch prípadoch sme dostali nízke, nesignifikantné hodnoty r, a to pre angličtinu → slovenčinu 0.02, pre japončinu → angličtinu aj pre japončinu → slovenčinu 0.06 a pre maori → angličtinu 0.29. To potvrdzuje, že odchýlnosť v lineárnom usporiadaní vety v hociktorých dvoch zo skúmaných jazykov nerastie s dĺžkou vety.

*Kabinet orientalistiky SAV
Bratislava, Klemensova 19*

Bibliografia

- BLALOCK, H. M.: Social Statistics. McGraw-Hill, New York — Toronto — London 1960.
 KRUPA, V.: O spôsobe existencie štruktúry v jazyku. Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 102—107.
 NIDA, E. A.: Toward a Science of Translating. E. J. Brill, Leiden 1964.
 POLIKAROV, A. A.: Elementy teoretičeskoj sociolingvistiky. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva 1979.

ПЕРЕВОД И РАЗЛИЧИЯ В ЛИНЕАРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Резюме

Линеарная организация предложения характеризуется известными особенностями, которые можно раскрыть при исследовании перевода. Используются синтаксические примеры, именно корреляция, для измерения линеарных отклонений, происходящих в процессе перевода и являющихся показателями типологического различия сравниваемых языков.

SKRACOVANIE DLHÝCH SAMOHLÁSOK V SPISOVNEJ SLOVENČINE

JAROSLAV HOLČÍK

Kvantita nositeľov slabičnosti je v spisovnej slovenčine dištingtívna. Fonologický protiklad „krátka — dlhá“ samohláska (resp. *r, l*) sa využíva na rozlišovanie významu slov a tvarov (*sud-súd, kosti-kostí, hra-hrá*; Pauliny, 1979, s. 141). Dlhý nositeľ slabičnosti sa môže v slovenčine vyjadriť aj dvojhĺskami.

Dĺžka sa v slovenčine môže aj neutralizovať. Neutralizácia dĺžky v spisovnej slovenčine sa zahŕňa pod pojem tzv. rytmického krátenia. Nepredpokladá sa, že by sa v spisovnej slovenčine mala (mohla) dĺžka systémovo (resp. systematicky) krátiť aj inak a v iných pozíciách. V opisoch normy slovenskej spisovnej výslovnosti sa napríklad predpokladá, že ak sa v slove vyskytne viac dlhých samohlások tak, že sa strieda dlhá slabika s krátkou, všetky dĺžky sa zachovávajú. Nepredpokladá sa ani to, že by sa mala (alebo mohla) krátiť jediná dlhá samohláska v slove.

V súčasnom ortoepickom opise spisovnej slovenčiny sa však upozorňuje aj na takéto (nesystémové) krátenia dlhých samohlások (Kráľ, 1977). S ohľadom na vážnosť tejto problematiky pre súčasnú prax používania spisovnej slovenčiny a s ohľadom na súčasné intenzívne štúdium ortoepických javov slovenčiny pokúsili sme sa podrobnejšie študovať otázky kvantity v spisovnej jazykovej praxi. Naše orientačné pozorovania ukázali, že skracovanie dlhých samohlások v spisovnej slovenčine je vysoko frekventovaný jav. Skracovanie možno pozorovať vo všetkých slovných druhoch a tvaroch, napr. v slovesných tvaroch (*musí, nebývajú*), v tvaroch zámen (*ktorí, ktorá*), v pádových príponách prídavných mien (*strmý, pekné, sivovlasý* a pod.). Denne sa o tom presvedčame pri počúvaní verejných prejavov napr. v rozhlase a v televízii.

V tomto článku chceme ukázať, ako sa správa kvantita samohlások niektorých pádových prípon prídavných mien, pretože podľa našich doterajších pozorovaní tu je frekvencia krátenia dlhých samohlások najvyššia. Zaujímame sa iba o fonetickú časť tejto problematiky, nie o jej fonologické pozadie, resp. o jej fonologické podložie. Treba však aspoň podotknúť, že skracovanie kvantity vokálu pádovej prípony adjektíva sa vyskytuje vo zvláštnej situácii, pretože v prídavných menách neexistuje fonologické využitie protikladu krátka — dlhá.

Pri výskume sme postupovali takto: Zostavili sme test, ktorý obsahoval 300 viet. V nich sme sledované jednoslabičné, dvojslabičné, trojslabičné, štvorslabičné a päťslabičné prídavné mená postavili na začiatok, do stredu a na koniec vety. Ak po

prídavnom mene nasledovalo iné slovo, začínalo sa vždy spoluhláskou. Text prečítali tri pokusné osoby. V teste bolo spolu 300 dlhých samohlások.

Pri analýze sme rozoznávali tri triedy trvania samohlások: trieda dlhých, polodlhých a krátkych samohlások. Aby sme zmenšili nepresnosti súvisiace s tempom reči, pozorované samohlásky sme porovnávali s trvaním najbližších ďalších samohlások v tej istej vete vo výslovnosti tej istej osoby.

Kvantitu samohlások pádových prípon prídavných mien sme hodnotili sluchom (senzoricky), lebo pre materiálové ťažkosti nebolo možné vyhotoviť oscilogramy ani iné fonetické záznamy z celého materiálu. Senzorické hodnotenie sme však overovali štúdiom (meraním) oscilografických záznamov vybraných príkladov (32 oscilogramov). Kontrola ukázala, že naše sluchové hodnotenie trvania samohlások a ich zaradenie do niektorej z troch tried bolo dostatočne presné. Jestvujú však aj iné práce, ktoré ukazujú, že takéto sluchové hodnotenie môže priniesť dobré výsledky. Napríklad A. M. Small — R. A. Campbell (1962) uvádzajú, že ľudský sluch má značnú schopnosť rozlišovať akustické podnety podľa dĺžky ich trvania.

V pozadí našich testov boli tieto pracovné hypotézy: (1) Kvantita dlhých samohlások pádových prípon by mohla klesať v závislosti od polohy adjektíva vo vete. (2) Kvantita dlhých samohlások by mohla klesať so vzrastajúcim počtom slabík adjektíva. (3) Mohla by existovať súvislosť dĺžky samohlások so samohláskovým typom.

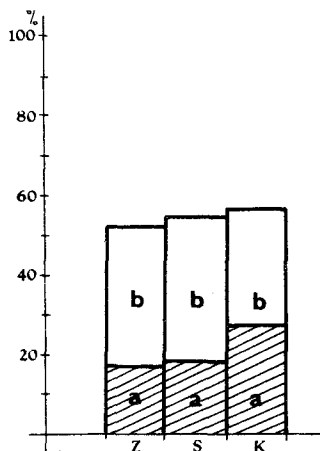
V analýze sa ukázalo, že jestvuje silná tendencia krátiť kvantitu dlhých samohlások pádových prípon prídavných mien. Naše pokusné osoby nedodržali kvantitu skúmaných samohlások priemerne v 51,22 % pádových prípon adjektív, v 17,78 % vyslovili namiesto očakávanej dlhej samohlásky krátku a v 33,44 % namiesto dlhej polodlhú.

(1) Výskum potvrdil našu pracovnú hypotézu, že kvantita samohlások pádových prípon závisí od polohy adjektíva vo vete, lebo sa prejavila súvislosť kvantity so spotrebou fonačného prúdu. Najmenšie množstvo nedodržanej kvantity bolo totiž na začiatku vety, a to 51,33 % (17 % krátkych a 34,33 % polodlhých namiesto očakávaných dlhých). Väčšie množstvo skrátených samohlások (18 % krátkych a 36 % polodlhých namiesto očakávaných dlhých) bolo v strede a najvyššie — 56,83 % (27,5 % krátkych a 29,33 % polodlhých namiesto očakávaných dlhých) — na konci vety (Obr. 1.).

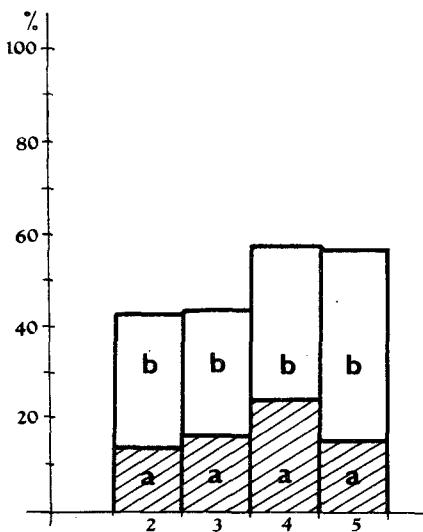
(2) Rovnako sa potvrdila aj hypotéza, že kvantita dlhej samohlásky klesá so vzrastajúcim počtom slabík adjektíva. Počet nedodržanej kvantity (krátke + polodlhé) bol v trojslabičných slovách vyšší — 43,51 % (16,2 % krátkych a 27,31 % polodlhých namiesto očakávaných dlhých) než v dvojslabičných — 42,78 % (13,89 % krátkych a 28,89 % polodlhých) a v štvorslabičných vyšší — 57,54 % (23,81 % krátkych a 33,73 % polodlhých) než v trojslabičných.

Je však pozoruhodné, že po štvorslabičných prídavných menách je zlom v narastaní závislosti kvantity od slabičnosti: v päťslabičných adjektívach počet skrátených

dlhých samohlások nestúpa, lež oproti očakávaniu klesá (15,87 % krátkych + 41,27 % polodlhých = 57,14 %) — Obr. 2.

Obr. 1. Histogram počtu krátkych a polodlhých samohlások (namiesto očakávaných dlhých) v závislosti od polohy adjektíva vo vete
 Z_a = krátke samohlásky na začiatku vety (17 %)
 Z_b = polodlhé samohlásky na začiatku vety (34, 33 %)
 S_a = krátke samohlásky v strede vety (18 %)
 S_b = polodlhé samohlásky v strede vety (36 %)
 K_a = krátke samohlásky na konci vety (27,5 %)
 K_b = polodlhé samohlásky na konci vety (29,33 %)

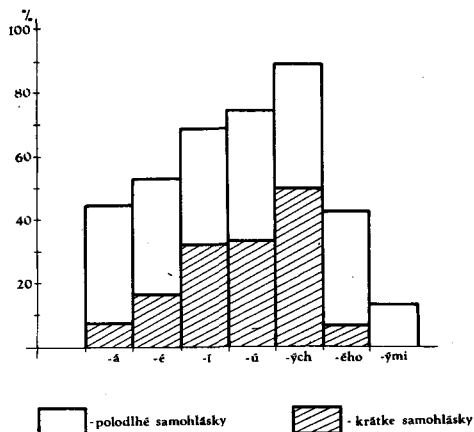

Obr. 2. Histogram počtu krátkych a polodlhých samohlások (namiesto dlhých) v závislosti od slabičnosti adjektíva
 2_a = krátke samohlásky v dvojslabičných adjektívach (13,89 %)
 2_b = polodlhé samohlásky v dvojslabičných adjektívach (28,89 %)
 3_a = krátke samohlásky v trojslabičných adjektívach (16,2 %)
 3_b = polodlhé samohlásky v trojslabičných adjektívach (27,31 %)
 4_a = krátke samohlásky v štvorslabičných adjektívach (23,81 %)
 4_b = polodlhé samohlásky v štvorslabičných adjektívach (33,73 %)
 5_a = krátke samohlásky v pätslabičných adjektívach (15,87 %)
 5_b = polodlhé samohlásky v pätslabičných adjektívach (41,27 %)

Pretože sa v našom materiáli nevyskytli šesťslabičné a dlhšie prídavné mená, nemôžeme povedať, ako by sa správali dlhé samohlásky v pádových príponách v šesťslabičných a dlhších prídavných menách.

(3) Analýza nášho materiálu ďalej ukázala, že jestvuje aj súvislosť dĺžky so samohláskovým typom. (O tejto zákonitosti písal napr. J. Chlumský, 1928, s. 25.) Tendencia krátiť dlhé samohlásky pádových prípon prídavných mien (-á, -é, -í, -ú, -ých, -ého, -ými) je najsilnejšia pri vysokých samohláskach (-í, -ú), pričom -ú (zadná

vysoká samohláska) sa skrakuje častejšie než *-í* (predná vysoká samohláska). Menej sa skrakuje predná prostredná samohláska *-é* a najmenej stredná nízka samohláska *-á*. Tieto zákonitosti sa vysvetľujú rozličným množstvom artikulačnej práce pri vysokých, prostredných a nízkych samohláskach (Obr. 3.).

Obr. 3. Histogram počtu krátkych a polodlhých samohlások namiesto dlhých v závislosti od samohláskového typu

Pádové prípony:

-á : 7,7 % krátkych + 37 %

polodlhých = 47,7 %

-é : 16,6 % krátkych + 36,5 %

polodlhých = 53,1 %

-í : 32,3 % krátkych + 37,5 %

polodlhých = 69,8 %

-ú : 33,3 % krátkych + 41,7 %

polodlhých = 75 %

-ých : 50 % krátkych + 39,58 %

polodlhých = 89,58 %

-ého : 6,9 % krátkych + 36,1 %

polodlhých = 43,0 %

-ými : 13,6 % polodlhých

Absolútne najvyššia je tendencia krátiť samohlásku *[-í-]* pádovej prípony *-ých*. Tu však môže byť kvantita samohlásky *[-í-]* ovplyvnená aj hláskou *[x]* (velárna hláska). Pri artikulácii hlások *[ix]* musí totiž jazyk zaujať najprv extrémnu prednú vysokú polohu a potom zasa extrémne zadnú vysokú polohu.

Najvyššie percento krátkych samohlások, ktoré pokusné osoby vyslovili namiesto očakávaných dlhých, je v pádovej prípony *-ých* (50 %). Pri prednej vysokej samohláske *-í* je počet krátkych 32,3 % a pri zadnej vysokej *-ú* je 33,3 % krátkych samohlások namiesto očakávaných dlhých. Pri prostrednom *-é* počet krátkych klesá na 16,6 % a pri nízkej samohláske *-á* je počet krátkych, ktoré pokusné osoby vyslovili namiesto očakávaných dlhých, už iba 7,7 %.

Samohláska *-é* ako pádová prípona adjektíva sa na polodlhú kráti rovnako ako dlhé *-é* v pádovej prípony *-ého*. Ale počet krátkych samohlások *-e*, ktoré pokusné osoby vyslovili namiesto *-é*, je takmer dvakrát nižší, keď sa samohláska *-é* vyskytuje ako súčasť pádovej prípony *-ého* (Obr. 3.).

Pri všetkých skúmaných samohláskach je počet krátko vyslovených vokálov (namiesto očakávaných dlhých) menší než počet polodlhých; výnimkou je *[-í]* pádovej prípony *-ých* (Obr. 3.).

Výnimočné postavenie medzi skúmanými samohláskami má *[-í]* pádovej prípony *-ými*. Pretože ide o vysoký vokál, dalo by sa očakávať, že percento krátenia bude aj tu úmerné tendencii skrakovania v závislosti od vokalického typu. Napriek tomu sme v tejto pádovej prípony nezaznamenali krátke *[-i]* a aj počet polodlhých samohlások bol trojnásobne nižší než pri ostatných vokáloch (obr. 3.).

Výsledky nášho výskumu ukazujú, že v spisovnej slovenčine je tendencia krátiť kvantitu dlhých samohlások pádových prípon prídavných mien. Potvrdila sa závislosť kvantity samohlások pádových prípon od polohy adjektíva vo vete. Dokázalo sa, že kvantita dlhej samohlásky klesá so vzrastajúcim počtom slabík adjektíva; jestvuje aj súvislosť dĺžky samohlásky so samohláskovým typom.

Kvantitu vokálov v slovenčine bude treba skúmať podrobnejšie a bude treba podať aj všeobecnejšie platný výklad tohto javu s eventuálnymi dôsledkami na kodifikáciu (ortoepiu).

*Pedagogická fakulta
Nitra, Lomonosovova 1*

Bibliografia

- CHLUMSKÝ, J.: Česká kvantita, melodie a přízvuk. Praha 1928.
KRÁL, A.: Slovenská výslovnosť. Bratislava, Opus 1977.
PAULINY, E.: Slovenská fonológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 216 s.
SMALL, A. M. — CAMPBELL, R. A.: Temporal Differential Sensitivity for Auditory Stimuli. American Journal of Psychology, 75, 1962, s. 401.

СОКРАЩЕНИЕ ДОЛГИХ ГЛАСНЫХ В СЛОВАЦКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В словацком литературном языке наблюдается большая тенденция сокращать квантиту долгих гласных в падежных окончаниях имен прилагательных. Результаты исследований подтверждают: 1. зависимость квантиты гласных в падежных окончаниях от позиции прилагательного в предложении; 2. квантита долгой гласной падает с возрастанием числа слогов имени прилагательного; 3. существует взаимосвязь долготы гласной с типом гласной.

FONETICKÝ VÝSKUM REČOVÝCH PORÚCH PRI DYSKINÉZACH

JANA DVONČOVÁ — VIERA NÁDVERNÍKOVÁ

1. *Celkový pohľad na výskum reči pri nervových ochoreniach.* Rečové poruchy priťahujú pozornosť viacerých vedných odborov už dávnejšie. Záznamy o výskyte rečových porúch sa objavujú vlastne už od staroveku. Súvisia predovšetkým so snahou filozofov nájsť materiálny základ psychických javov.

Medicína si všímala rečové poruchy vždy len okrajovo ako sprievodné javy v súbore iných symptómov rozličných nervových ochorení. V novšom období sa viacej začala zaoberať touto oblasťou psychológia a spolu s ňou psycholingvistika; v lingvistike bol záujem o skúmanie rečových porúch dosť malý. Dominantné postavenie tradične tu mali poruchy reči pri afáziách. Veľa autorov zaoberajúcich sa skúmaním rečových porúch pri nervových ochoreniach zdôrazňuje, že ide o veľmi cenný materiál, ktorý nemožno získať umelými experimentmi (Kainz, 1960).

S pribúdaním poznatkov z oblasti riadenia rečovej činnosti pozornosť bádateľov sa postupne zameriavala aj na iné, staršie štruktúry, ako je sivá mozgová kôra. Dnes už vieme, že rečová činnosť nie je riadená z jedného centra. Je riadená viacstupňovo a celý tento proces je neobyčajne zložitý. Mladé moderné interdisciplíny ako psycholingvistika, neurolingvistika a i. zdôrazňujú potrebu venovať týmto starším nervovým štruktúram zvýšenú pozornosť a zamerať sa na špeciálne výskumy. A. R. Lurija (1975, s. 57) sa vyslovuje, že poruchy vzniknuté ako následok podkôrových štruktúr sú dosiaľ najmenej preskúmané. V lingvistike a fonetike sú takéto špeciálne výskumy i vo svetovej odbornej literatúre celkom ojedinelé (napr. Wode, 1970 a; 1970 b). U nás nemajú nijakú tradíciu, lebo fonetika sa predovšetkým zameriava na čisto lingvistickú problematiku. S rozvojom akustickej fonetiky sa však fonetický výskum čiastočne zameriaval aj na pomoc ľuďom s poruchami sluchu.

2. *Vymedzenie výskumu a jeho cieľ.* S výskumom rečových porúch pri dyskinézach sme začali v rokoch 1975—1980. Pôvodne sa rátaťo so spracovaním materiálu z dvoch typov ochorení, a to parkinsonovského syndrómu (ďalej parkinsonizmus) a detskej mozgovej obrny (ďalej DMO). Vychádzali sme z predpokladu, že každá dyskinéza sa musí nevyhnutne nejakým spôsobom odrážať v mechanizme rečového výkonu, lebo celá rečová činnosť vo svojej výkonnej zložke sa prejavuje aj svalovou činnosťou (Dvončová, 1972 a; 1972 b; 1980). Obidve spomínané ochorenia by mali mať na základe príbuznej patogenézy niektoré spoločné črty. Postihnutie rečového výkonu vykazuje totiž tiež istú podobnosť s postihnutím pohybu. Po predbežnom

spracovaní nahrávkov od 90 osôb s rozličnými dyskinézami sme sa rozhodli zúžiť výskum v prvej etape len na parkinsonizmus. Ako sondu sme spracovali len materiál od 6 osôb (zo súboru 29 osôb) s diagnózou DMO. Dôvody, ktoré nás viedli k tomuto zúženiu, boli jednak teoretické, jednak pracovné (Nádvorníková — Dvončová — Nádvorník, 1980).

Parkinsonizmus predstavuje v porovnaní s DMO jednoduchší typ ochorenia, lebo primárne nepostihuje mozgovú kôru. Pri DMO sú príčiny porúch zložitejšie, lebo môže ísť aj o poruchy v kôre a v dôsledku toho o poruchy najvyššej riadiacej funkcie. Ďalej môže dochádzať k retardácii celkového vývinu reči, ak bol pacient postihnutý v mladšom veku. Spracúvanie témy v pôvodne plánovanom rozsahu sa nám pri našich personálnych a technických možnostiach javilo ako neúmerne náročné. Práca prebiehala tak, že V. Nádvorníková robila logopedické vyšetrenia pacientov Neurochirurgickej kliniky Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a nahrávky rečových skúšok (zväčša v tichej komore), J. Dvončová spracúvala tento materiál z foneticko-lingvistickej stránky v Kabinete fonetiky Filozofickej fakulty UK. V priebehu výskumu sa o výsledkoch niekoľko ráz referovalo.

Cieľom nášho výskumu bolo overiť z teoretickej stránky oprávnenosť hypotézy o existencii rečového systému (cez ktorý sa realizuje na signálovej rovine jazykový systém), z praktickej stránky posúdiť optimalizáciu rečovej rehabilitácie osôb postihnutých týmto ochorením.

3. *Charakteristika parkinsonovského syndrómu.* Ochorenie, ktoré sa odborným medicínskym termínom nazýva parkinsonovský syndróm, sa bežne označuje pomenovaním parkinsonizmus. G. Böhm (1969, s. 240) uvádza, že ním trpí každý 200. až 450. človek. Podľa údajov našich autorov sa u nás lieči na parkinsonizmus 15 000 osôb. Týchto chorých v súvislosti s predlžovaním ľudského veku stále pribúda. Patologicko-anatomické príčiny parkinsonovského synchronu nie sú dosiaľ uspokojivo objasnené. So značnou istotou sa predpokladá, že ide o poruchu tých mozgových jadier, ktoré patria k extrapyramídovému motorickému systému. Parkinsonizmus patrí medzi chronické choroby, trvá po celé roky aj desaťročia. Zvyčajne sa zdôrazňuje, že neohrozuje priamo život pacienta, pravda, v rozličnej miere obmedzuje jeho začlenenie do spoločnosti. Často sa tiež zdôrazňuje, že ochorenie nepostihuje intelektovú zložku osobnosti a že postihnutí sú schopní venovať sa aj intelektuálne náročnej činnosti. Vyskytuje sa však predpoklad, že pri progresívnom zhoršovaní ochorenia nastávajú aj degeneratívne zmeny na sivej kôre a poruchy intelektu.

Klinicky parkinsonovský syndróm charakterizujú také príznaky, ako sú tras, svalová rigidita (stuhnutosť), akinéza a niektoré vegetatívne poruchy. Často, ale nie bezvýhradne, sa vyskytujú niektoré rečové poruchy. Druh a rozloženie parkinsonovských príznakov v organizme môžu byť rozličné. Postihnuté bývajú svalové skupiny, a to zásadne vo všetkých častiach tela a v rozličných kombináciách. Príznaky môžu

mať rovnakú intenzitu, alebo môže niektorá skupina príznakov prevažovať nad ostatnými.

Poruchy reči pri parkinsonovskom syndróme patria do širšieho rámca extrapyramídových rečových porúch. Sú to veľmi rozmanité poruchy. Podľa M. Seemana (1955, s. 56) vznikajú stratou regulujúcich vplyvov podkôrových ganglií na motorické dráhy reči. Tieto gangliá zabezpečujú v spolupráci s mozgovou kôrou poloautomatické pohyby. To znamená, že ich vplyv na synergizmus dýchacích fonačných a artikulačných pohybov pri reči je značný a ich porušená činnosť sa na rečovom výkone môže prejaviť veľmi výrazne.

Ak stručne zhrnieme poznatky z odbornej literatúry, dostaneme takýto obraz: Rečové poruchy sa vyskytujú pri parkinsonizme často, ale nie bezvýhradne. U jednotlivých pacientov dosahujú rozličnú mieru, resp. stupeň. Ak porovnáme jednotlivých pacientov, javia sa ich poruchy ako protirečivé. Objavuje sa spomalené rečové tempo, ale aj akcelerácia reči, znížená zvučnosť hlasu, ale aj krikľavosť.

Lekári na charakteristiku artikulácie parkinsonikov používajú zvyčajne termín „zotretá artikulácia“, čím sa vystihuje porucha ústnych striktúr, najmä pri artikulácii záverových spoluhlások. Objavujú sa aj poruchy v realizácii párových znelých hlások (neznelé spoluhlásky namiesto znelých, ale aj znelé namiesto neznelých). Mnohé z týchto porúch majú intermitujúci charakter. Ďalej sa objavuje znížená zvučnosť vokálov a tendencia k zblížovaniu ich formantov v akustickom spektre. Významnou črtou reči parkinsonikov je monotónnosť, používanie vyššej hlasovej polohy, „plačlivý prídych“ a neschopnosť realizácie dlhších prehovorov. Ak sledujeme reč parkinsonikov v rozmanitých okolnostiach, treba brať do úvahy aj jav nazývaný „paradoxné kinézy“, ktorý je charakteristický pre toto ochorenie. Ide o stavy náhleho pohybového oživenia, ktoré vznikajú na základe emocionálneho podnetu. Pacient prejavuje istý čas schopnosť normálnej pohybovej aktivity vo všetkých smeroch, čo môže spôsobiť omyl pri hodnotení stupňa ochorenia (Vladyka, 1977, s. 20). Prejavy tohto javu možno predpokladať aj v rečovej činnosti.

4. Stav výskumu rečových porúch pri parkinsonizme. Doterajšia literatúra o rečových poruchách parkinsonikov je v istom zmysle už dosť bohatá (ak máme na mysli jednotlivé zistenia o rečovej produkcii, či už ich nachádzame v rámci širšie založených štúdií, alebo sú predmetom cieleného výskumu). V starších prácach z 20. a 30. rokov sú uvedené predovšetkým tie parametre, ktoré výrazne ovplyvňujú celkový charakter rečového prejavu, ako sú monotónnosť melódie reči, oslabenie zvučnosti hlasu, dychová dyskoordinácia, zmeny rečového tempa, „zadrhávajúce“ v reči (preberá ich podrobne Wode, 1970 b, s. 3 n.). Novšie práce sa už sústreďujú na skúmanie presne stanovených jednotlivostí (Wode, op. cit., s. 7). Tak napr. Buch — Cooper zisťujú, že najčastejšie sú poškodené labiálne a alveolárne hlásky; podobne píše Hartmann — Monakow o lingválnych a labiálnych hláskach. Niektorí autori si všímajú, že *r* je iba naznačené. V súvislosti s pozorovaním artikulácie hlások navrhujú napr. Buch — Cooper viacstupňovú stupnicu na hodnotenie artikulácie,

a to od normálnej po celkom nezrozumiteľnú artikuláciu (ibid.). Objavujú sa aj podrobné experimentálne práce, v ktorých sa výsledky získané od pacientov porovnávajú s kontrolnou skupinou zdravých osôb. Experimentálne sa stanoví priemerná intenzita, poloha základného tónu a zodpovedajúci variačný rozsah. Na základe týchto hodnôt sa potom určujú odchýlky v reči parkinsonikov. Canterove výsledky potvrdzuje R. Luchsinger a i. (1969, s. 203). Pri niektorých parametroch, pravda, možno vopred predpokladať, že budú v jednotlivých jazykoch odlišné. Takéto poznatky z pokusov sú veľmi cenné. Napr. Canterov pokus s pätnásťnásobným opakovaním slabiky *no* s rozličnou hlasovou silou ukázal, že pacienti sa zhodujú s kontrolnou skupinou len v stredných oblastiach, v krajných oblastiach sa od nej výrazne odlišujú (Wode, op. cit., s. 9). R. Netsel (1975) a jeho spolupracovníci pokusmi zistili, že stimulácia predného okruhu thalamu rečové pohyby spomaľuje, až prerušuje. Odstránenie tohto jadra má za následok pokles rigidity svalov. Stimulácia zadného okruhu thalamu reč badateľne zrýchľuje. Po odstránení tohto jadra sa znižuje tremor a ataxia. Zistili tiež dôležitý fakt, že urýchlenie rečového tempa a zrýchľovanie pohybov pri chôdzi sú dva od seba nezávislé príznaky. J. S. Cooper (1969) uvádza signifikantný rozdiel medzi pohlaviami vo výskyte rečových porúch: muži 18,2 %, ženy 5,3 %. To sa zhoduje aj s našimi zisteniami, že u žien je reč postihnutá nepomerne menej a zriedkavejšie ako u mužov. Do všeobecnej problematiky patrí napr. aj skúmanie psychického stavu v pooperačnom období.

Ako sme na to poukázali už vyššie, tento mozaikovitý súbor rozličných postrehov nepodáva ucelený pohľad na reč parkinsonikov a nemožno ho dostatočne zužitkovať v rehabilitácii reči parkinsonikov. Dokladom je aj príručka V. Vladyku (1977), v ktorej je pomerne podrobne rozpracovaný návod na cvičenia zamerané na posilňovanie motoriky celého tela (doplnený fotografiami cvičiacej osoby). Lenže výklady týkajúce sa cvičenia reči sú také stručné, že nemôžu byť, ako sa nazdávame, predpokladom pre úspešné cvičenia. Jednak im chýba zasadenie do širšieho výkladu o rečovej motorike, jednak sú z fonetickej stránky nedostatočné. Cvičenie artikulácie hlások sa obmedzuje na odporúčanie vyslovovať celkom izolovane istú hlásku, samohlásku alebo spoluhlásku. Toto cvičenie je azda prijateľné na posilňovanie svalových pohybov pre výslovnosť samohlások, ale nie je celkom vhodné na cvičenie spoluhlások. Tie je vhodné cvičiť len v kombinácii so samohláskami. Izolovanú výslovnosť spoluhlások sprevádza nevyhnutne stredný stredový vokál. Jeho spojenie so spoluhláskovou artikuláciou sa tak cvičením upevňuje, hoci je dôležité odstraňovať práve tieto tendencie. V reči parkinsonikov sa totiž objavuje okrem iného tendencia skresľovať všetky vokály smerom k tomuto strednému stredovému vokálu, a to je aj príčinou zníženej zrozumiteľnosti prejavu. Premáhanie tejto tendencie má v rečovej rehabilitácii prvoradý význam. Ďalej treba cvičiť najmä kombinácie viacerých spoluhlások, lebo aj v reči zdravých osôb majú spoluhlásky tendenciu zanikať v skupinách. Táto tendencia je v reči parkinsonikov ešte zväzobnejšia. Pravda, nemá zmysel cvičiť akékoľvek skupiny hlások, ale len tie, ktoré sa

v príslušnom jazyku naozaj vyskytujú. Preto je vhodné cvičiť ich zásadne iba v slovách. Vladykov návod (op. cit., s. 112) je neprijateľný pre vecnú nepresnosť. Pri spoluhláskach *s, š, ž* nejde v nijakom prípade o „pružinový rozestup uzáveru zubního nebo jazykového“, ako tvrdí autor, ale o veľmi zložitú artikuláciu, vyžadujúcu jemnú koordináciu, ktorá je podstatne odlišná od artikulácie záverových hlások *t, d*. Podobne je to pri spoluhláskach *l, r*. Preto výklady o nich nemožno spájať, ako to robí autor vo svojom návode. Návod na cvičenie súvislej reči je taký minimálny, že vlastne návodom ani nie je. Pokladali by sme za dôležitejšie poradiť pacientovi, ako má zaobchádzať s dychom, aby bol vôbec schopný predniesť dlhší prejav a pod., a na ktoré črty artikulácie jednotlivých hlások má zamerať pozornosť (napr. záverová fáza *č, dž*). Všeobecné poučenia mu pravdepodobne veľmi nepomôžu. Cvičenia reči by mali byť zamerané už aj na typy podľa toho, aká porucha reči prevažuje u istého pacienta.

Ukazuje sa, že potreba lingvistickej teórie, proklamovaná Wodem (1970 a; 1970 b), sa stále javí ako veľmi naliehavá, no jej vybudovanie — ako sa sám domnieva — nebude jednoduché. Wodeho monografia, ktorej predchádzal dhoročný tímový výskum (Hemmer a i., 1969; Wode, 1970 a; 1970b), je prvým uceleným výskumom porúch reči parkinsonikov, no ani v nej autor k takej teórii nedospel a pokladá svoje výsledky iba za podklad pre ďalšiu prácu. Predkladá ich ako pracovné hypotézy. V závere jeho práce zostáva ešte dosť diskutabilných problémov.

Na výskum rečových porúch pri parkinsonovskom syndróme sme zo súboru 61 osôb trpiacich týmto ochorením vybrali 24 osôb (15 mužov a 9 žien). Od každej z týchto osôb sme získali viac ako jednu nahrávku. Vek pacientov sa pohyboval od 47 do 80 rokov. Tento materiál (spolu 55 nahrávok) sme prepísali s použitím fonetickej transkripcie do podoby písaného textu. Nahrávky obsahovali viacej druhov skúšok, a to súbory slov, na vyslovenie ktorých boli podnetom obrazy predmetov, čítané súbory slov, čítanie štandardného textu, spontánna reč — rozprávanie pacientov alebo rozhovor s pacientom, ďalej skúšky zamerané na zistenie melodického priebehu reči, hlasového začiatku, opakovanie alebo čítanie riekanky, počítanie od 1 do 20 a prednes piesne.

Na spracovanie materiálu sme stanovili 16 parametrov: 1. dychová činnosť, 2. tvorba hlasu, 3. rinofónia, 4. artikulácia, 5. hlasový začiatok, 6. charakter a spájanie slabiky, 7. melódia reči, 8. dynamika reči, 9. rečové tempo, 10. vypúšťanie rečových segmentov, 11. opakovanie hlások, slabík, slov, 12. gramatická správnosť prejavu, 13. prenikanie nárečových alebo inojazyčných prvkov, 14. lateralita, 15. zrozumiteľnosť, 16. pacientovo hodnotenie vlastného rečového prejavu. V rámci každého parametra sme si všimli ďalšie podrobnosti. Z nášho súboru sme vybrali 10 osôb. Ich rečové prejavy sme podrobili detailnej fonetickej analýze (rozboru oscilografického zápisu, spektrografickej analýze, segmentácii na segmentátore).

Stručne možno naše výsledky zhrnúť do týchto bodov:

1. Základnou spoločnou črtou reči parkinsonikov je graduálny charakter ich

porúch (všimajú si ho viacerí autori), čo má ďalekosiahly dosah pre výskum. Stupňovité zhoršovanie jednotlivých parametrov, rozmanite kombinovaných v prejave jednotlivých osôb, sa prejavuje pri postupnom zhoršovaní ochorenia. Zlepšenie niekedy nastáva po stereotaktickej operácii, a to v rozličných parametroch v súvislosti s druhom a miestom operácie. Zhoršenie po operácii nebýva časté, zvyčajne sa stav reči podstatne nezmení.

2. Ďalšou spoločnou črtou je intermitujúci charakter výskytu porúch v priebehu rečového prejavu jednej osoby. Sťažuje sa tým celkové hodnotenie stupňa poruchy.

3. Viacej porúch sa vyskytuje u mužov ako u žien pri jednakom alebo podobnom stupni celkového ochorenia.

4. Výskyt porúch v rečovom výkone stúpa s rastúcou únavou alebo pod vplyvom stresovej situácie, klesá pri sústredení pozornosti.

5. Pacienti hodnotia svoj stav v reči nepresne; nesprávne hodnotia príčiny jednotlivých porúch a ich závažnosť pre celkový charakter rečového výkonu.

6. Pacienti sa ponosujú skôr na iné príznaky ochorenia ako na rečové poruchy.

7. Z lingvistickej stránky sa v zhode s údajmi v dostupnej literatúre dokázalo, že rečové poruchy pri parkinsonizme sú poruchami v oblasti rečového výkonu, a nie v oblasti fungovania jazykového systému. Všetky odchýlky vo fungovaní jazykového systému v rečovom prejave našich pacientov nepresahovali hranice odchýlok od spisovnej normy vyskytujúcich sa v rámci hovorenej podoby hovoreného štýlu jazyka.

8. Z toho možno vyvodzovať, že poruchy reči pri parkinsonizme nie sú poruchami v kódovaní obsahu správy do signálu, ale sú to poruchy realizácie zakódovaných príkazov pomocou motorickej činnosti efektorov.

9. Výskum, ako sa nazdávame, podporuje hypotézu o existencii rečového systému. Porovnanie rečového výkonu zdravej osoby s jazykovo totožným rečovým výkonom parkinsonika ukazuje, že vo výkone zdravej osoby funguje systémová spätosť jednotlivých zložiek automaticky bez toho, že by si ich hovoriaci uvedomoval ako jednotlivé zložky. Rečový výkon chorého pri poruche niektorej zložky podlieha deformácii. Právě príčiny tohto celkového skreslenia nemusia byť počúvajúcemu jasné. Často sú dostupné len na základe odborného rozboru, čo svedčí o ich pevnom zapojení do rečového motorického stereotypu. Chorý si tiež neuvedomuje jasne jednotlivé poruchy vo svojej reči, ale má zväčša iba pocit, že sa mu ťažko hovorí. Príčinu často uvádza nesprávne a nie v zhode so skutočným stavom (napr. sucho v hrdle). Z toho vyvodzujeme, že rečová motorická činnosť má charakter systému, ktorý funguje automaticky ako celok. Pri poruche niektorej zložky sa prejaví následky v charaktere celého systému. Pri istej miere deformácie je ešte systém schopný zabezpečiť prenos informácie pomocou deformovaného signálu. Pri väčšej miere deformácie sa tento systém rozpadá, hovoriaci nie je schopný generovať dostatočne jasný signál.

10. Pružnú stabilitu fungovania hovorenej reči zabezpečuje dialektická spätosť

bezchybné fungujúceho jazykového systému a rečového systému (Cacher, 1969; Dvončová, 1980).

Kabinet fonetiky
Filozofická fakulta UK
Bratislava, Gondova 2

Neurochirurgická klinika
Lekárska fakulta UK
Bratislava, Limbová 5

Bibliografia

- BÖHME, G.: Stimm; Sprach- und Hörstörungen. 1. Aufl. Jena, VEB Gustav Fischer Verlag 1969. 290 s.
- CACHER, O.: Fonetika nemeckogo jazyka. 2. izd. Leningrad, Prosvěščenije 1969. 206 s.
- COOPER, J. S.: Involuntary Movement Disorders. 1 ed. New York, Hoeber Medical Division, Harper and Row 1969. 59 s.
- DVONČOVÁ, J.: Das Problem der Beziehung zwischen der Artikulationsbasis und dem phonologischen System in der Erforschung der Kindersprache. In: Colloquium paedolinguisticum. Proceedings of the First International Symposium of Paedolinguistics. Held at Brno 14—16 October 1970. Red. K. Ohnesorg. The Hague — Paris, Mouton 1972 (a), s. 75—82.
- DVONČOVÁ, J.: Die Stellung der Intonation im Rahmen der Artikulationsbasis. In: Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 1. Phonetica Pragensia. 3. Red. M. Romportl — P. Janota. Praha, Universita Karlova 1972 (b), s. 73—75.
- DVONČOVÁ, J.: Rečové poruchy pri dyskinézach. Správy č. 9 hlavnej úlohy štátneho plánu výskumu č. VIII—5—9 Rozvoj duševného života človeka a jeho spoločenského vedomia v socialistickej spoločnosti. Čiastková úloha č. 4/i. Bratislava, Filozofická fakulta UK 1977. s. 43—51.
- DVONČOVÁ, J.: Fyziologická fonetika. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 156 s + obr. príl.
- HEMMER, R. — PILCH, H. — WODE, H.: Der Phonetische Verfall bei Parkinsonismus. Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten, 212, 1969, s. 150—156.
- KAINZ, F.: Psychologie der Sprache. 2. Bd. š. Aufl. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag 1960. 760 s.
- LUCHSINGER, R. — SIEGFRIED, J. — KOHENOW, M. — DUBOIS, C.: Klinische und experimentellphonetische Untersuchungen der Sprache vor und nach stereotaktischen Operationen bei Parkinsons-Patienten. Folia Phoniatrica, 18, 1969, s. 197—217.
- LURJIA, A. R.: Osnovnyje problemy neurolingvistiki. 1. izd. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1975. 252 s.
- NÁDVORNÍKOVÁ, V. — DVONČOVÁ, J. — NÁDVORNÍK, P.: Logopedické nálezy pri DMO a ich závislosť na stereotaktickom liečení. Rehabilitácia, 1980 (v tlači).
- NETSELL, R. — DANIEL, B. — CELESIA, G.: Acceleration and Wakness in Parkinsonian Dysarthria, Journal of Speech and Hearing Disorders, 40, 1975, s. 170—178.
- SEEMAN, M.: Poruchy dětské řeči. 1. vyd. Praha, Státní zdravotnické vydavatelství 1955. 265 s.
- VLADYKA, V.: Jak čelit Parkinsonově nemoci. 1. vyd. Praha, Avicenum 1977. 114 s.
- WODE, H.: Sprechstörungen bei Parkinsonpatienten. In: Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences. Held at Prague 7—13 Sept. 1967. Red. B. Hála a i. Prague, Academia 1970 (a), s. 1128—1131.
- WODE, H.: Linguistische Untersuchungen zum Parkinsonismus. 1. Aufl. Basel, S. Karger 1970 (b). 197 s.

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НЕДОСТАТКОВ РЕЧИ ПРИ ДИСКИНЕЗАХ

Резюме

На основании исследования 90 лиц заболевших всякого рода дискинезами авторы исследуют подробно группу 24 лиц (47—80-летних) заболевших паркинсонизмом, по 16 параметрам (дыхание, фонация, мелодия речи и др.). Результаты анализа показывают, что паркинсоники не страдают дефектом языковой системы, а страдают нарушением речевой системы. Реабилитация речи этих больных должна исходить из знания фонетических параметров их речевой деятельности.

DISKUSIE

ŠTÝLY, TYPY A VARIETY VÝSLOVNOSTI

DANIELA ROKOŠNÁ — IVICA MERVOVÁ

1.0. Cieľom príspevku je určiť význam pojmu spisovný jazyk (spisovná slovenčina, resp. Standard English), ako aj vyčleniť niektoré základné miesta vo vývine tohto pojmu v slovenských a anglických reláciách (čo sa, prirodzene, stotožňuje s vyčlenením základných bodov vývinu príslušných sociolingvistických skutočností). Tieto dve úlohy bezprostredne vedú k tretej otázke, resp. ku konštatovaniu existencie výslovnostných štýlov angličtiny, resp. slovenčiny; kontrastívny pohľad na túto oblasť zvukových rovín skúmaných jazykov je záverečnou úlohou a časťou príspevku.

1.1. Termín „spisovný jazyk“ sa dnes pociťuje ako nepresný. Napr. J. Vachek (1978, s. 14) ho vo svojich po anglicky písaných skriptách nazýva „somewhat misleading“. Korešpondujúci jav sa v anglických reláciách nazýva „standard language“. Toto pomenovanie vystihuje označovaný jav presnejšie, pretože svojou formou nezávadá predovšetkým k písanej podobe jazyka, ako to potenciálne môže spôsobovať termín „spisovný jazyk“. Pritom, ako vieme, termín „spisovný jazyk“ označuje tak písanú, ako aj ústnu formu jazyka a aj sám fakt, že ústna podoba je prioritnou, kým písaná sekundárnou formou jazyka, potvrdzuje nie práve najvhodnejšiu voľbu analyzovaného pomenovania.

1.1.1. Z hľadiska našej práce je podstatné poznamenať, že angličtina ako svojbytný jazyk prechádza novým rozkvetom od polovice 14. stor. (za začiatok jej novej éry sa často stanovuje vydanie *Canterburských poviedok* „otca“ novodobej anglickej poézie Geffreyho Chacera, t. j. koniec 14. stor.), kým slovenčina ako samostatný spisovný jazyk začala svoju púť až o päť storočí neskôr, t. j. v polovici 19. storočia (1843). Je prirodzené, že táto skutočnosť, t. j. niekoľkonásobne dlhšie obdobie vývinu svojbytnej angličtiny v porovnaní s vývinom slovenského spisovného jazyka sa odráža v mnohých aspektoch ich súčasného stavu, a to tak z praktickej, ako aj z teoretickej stránky, pričom nemožno odhliadnuť ani od odlišností vyplývajúcich z rozdielných spoločensko-politických formácií, v ktorých slovenský a anglický národ a ich jazyky žijú.

V našom prehľade chceme poukázať na dynamiku vývinu sociolingvistických javov, ktoré sú v súčasnosti pomenované frekventovanými a na pohľad jednoznač-

nými, teda vyhovujúcimi termínmi „spisovný jazyk“, resp. „standard language“, a konkrétne doložiť ich nejednoznačnosť.

Ešte r. 1953 J. Stanislav (1953, s. 52—53) zastával názor jedinej prípustnej výslovnosti, tzv. spisovnej. Tá sa má opierať o scénickú výslovnosť, pričom medzi scénickou výslovnosťou a výslovnosťou SND bolo v tomto období znamienko totožnosti. J. Stanislav síce analyzuje názory poľských a sovietskych autorov — T. Benniho (1926), Z. Klemensiewicz (1928), V. Filipova (1948), G. Vinokura (1948) — ktorí nielen uvažovali, ale aj pripúšťali viac druhov výslovností v rámci spisovného (štandardného) jazyka, a to prinajmenšom dve (napr. bežná oproti vznešenej reči, školská oproti scénickej reči, mimovoľne starostlivá oproti dobrovoľne, resp. úmyselne starostlivej výslovnosti a pod.), sám sa však prikláňa k zástancom jedinej prípustnej, tzv. spisovnej výslovnosti, medzi ktorých patrila na prelome 19. a 20. stor. významný český jazykovedec Josef Zubatý (1919).¹ U Zubatého sa J. Stanislav v otázke spisovnej výslovnosti „metodicky poučča“ a ako sám hovorí (op. cit., s. 46) „okrem podrobností, pre ktoré by volil inú štylizáciu“, sa stotožňuje s názormi J. Zubatého, ktoré my pre potrebu nášho príspevku zhŕňame do troch tézovitých konštatovaní: 1. Všetci nevyslovujeme rovnako — nehľadiac na chyby reči, jestvujú rozdiely vo výslovnosti podľa krajov, vzdelania, zamestnania a pod. Ani jednotlivec nehovorí vždy rovnako: vyslovuje ináč, ak hovorí nedbanlivo alebo s rozvážnosťou, inakšie, ak hovorí pre potrebu denného života alebo v slávnostnej chvíli, inakšie, ak hovorí s osobou, o ktorej vie, že mu ľahko porozumie a pod. 2. Ortoepik musí z tejto spletitosti vybrať výslovnosť jedinú a netreba ani zdôrazňovať, že to môže byť len výslovnosť najdokonalejšia, najzreteľnejšie rozlišujúca slovo od slova iného, podobného; výslovnosť, ktorá je v najúplnejšej zhode s jazykovým rázom kraja, ktorého nárečie je základom knižného jazyka. 3. Knižný jazyk, nech vznikol kdekoľvek, všade je konzervatívny a musí byť konzervatívny, ak sa nemá pozbaviť ustálenosti, ktorá je jednou z jeho najpodstatnejších potrieb (Zubatý, 1919, s. 102, 103).

Zosumarizované názory J. Zubatého o spisovnej výslovnosti zasahujú svojím spôsobom celú oblasť problematiky nášho príspevku. Od tých čias sa v češtine a slovenčine veľa zmenilo. Predovšetkým — a to práve chceme týmto príspevkom pripomenúť a zdôrazniť — ide o situáciu, keď dozreli jazykové skutočnosti, ktoré z množujú význam pojmu „spisovná výslovnosť“ a zužujú význam pojmu „knižný jazyk“.

1.1.2. Približne v tom istom období, keď publikoval svoje názory na spisovnú výslovnosť J. Zubatý, t. j. na prelome 19. a 20. stor., vyjadruje sa o tej istej otázke v rámci anglického jazyka jeden z najvýznamnejších anglických fonetikov všetkých

¹ Z druhej strany J. Zubatý je autorom známeho výstižného prirovnania, podľa ktorého jazyk disponuje dvoma „obľekmi“ — sviatočným a každodenným. Tým sa vlastne zaraďuje medzi zástancov dvoch noriem štandardnej výslovnosti. V štúdiu, ktorú v našom príspevku citujeme, však zdôrazňuje a zdôvodňuje potrebu jedinej spisovnej výslovnosti, čím vyhovuje názorom J. Stanislava.

čas Henry Sweet (1900, s. 1) takto: „V žiadnom prípade nemám v úmysle stanovovať štandard hovorenej angličtiny. Jediné, čo môžem urobiť, je zaznamenanie prístupných faktov, to znamená, že popisujem ten variant hovorenej angličtiny, ktorý osobne poznám t. j. vzdelanú reč (the educated speech) Londýna a jeho okolia.“ Daniel Jones (1911, s. 1), iný významný anglický fonetik, vyjadruje r. 1911 odlišný názor na anglickú štandardnú výslovnosť a jej kodifikáciu: „Pre účely tejto knihy je nevyhnutné stanoviť štandard a tým je úzus vzdelaných ľudí južného Anglicka.“² Roku 1929 Jonesova žiačka Ida C. Wardová, analyzujúc otázku štandardnej výslovnosti angličtiny, vyhlásila, že „takáto vec neexistuje“, ale hneď nato zdôrazňuje, že by bolo radno (advisable) pokúsiť sa vyučovať v školách istý druh výslovnosti, ktorý by bol prijateľný v ktorejkoľvek triede spoločnosti a „blížil by sa k štandardu“ (Ward, 1929, s. 1). Roku 1950 v úvode 4. vyd. svojej *Anglickej výslovnosti* D. Jones vyhlasuje, že „v súčasnosti už nemožno povedať, že existuje nejaká štandardná výslovnosť, ani nie je radno pokúšať sa o jej ustanovenie“. Podobný ústup od snahy o vytvorenie jednotnej štandardnej výslovnosti angličtiny je aj v ďalších vydaniach Jonesovho diela a aj v jeho knihe *Outline of English Phonetics* (Jones, 1969) od jej 8. vydania z r. 1956. Približne od tohto roku sa termín Standard Pronunciation (St.P.) nahrádza termínom Received Pronunciation (R.P.).

1.1.3. V období, keď je v anglických reláciách termín Standard Pronunciation zatlačaný termínom Received Pronunciation, čo v konečnom dôsledku znamená odklon od jedinej úzko normovanej formy výslovnosti (na prelome 50. a 60. rokov tohto storočia), stáva sa otázka, resp. problematika kodifikácie slovenskej spisovnej výslovnosti v slovenských jazykovedných kruhoch jednou z najdiskutovanejších. O otázke čo a ako kodifikovať sa polemizovalo predovšetkým na stránkach *Slovenskej reči* a *Kultúry slova*. Medzi autorov najzávažnejších príspevkov patria Jozef Liška, Ladislav Dvonč a Ábel Král. J. Liška (1964, s. 193) hovorí: „Po určení gramatickej, slovníkovej a pravopisnej normy ďalšou naliehavou úlohou slovenských jazykovedcov bude určenie normy výslovnosti spisovného jazyka (uzákonenie ortoepickej normy).“ Príspevok zakončuje konštatovaním, že pre slovenskú ortoepiu môžeme uvažovať o niekoľkých možnostiach: 1. stanoviť pre spisovnú výslovnosť tzv. pevnú normu, 2. stanoviť a kodifikovať voľnú normu, 3. stanoviť dve normy: pevnú a voľnú. — L. Dvonč (1965, s. 145) sa kriticky vyjadruje najmä k tomu bodu Liškovo príspevku, kde Liška navrhuje, aby sa za základ spisovnej výslovnosti vzal martinský typ výslovnosti mladšej vzdelanej generácie. L. Dvonč zastáva názor, že „treba preskúmať všetkými dostupnými vedeckými metódami súčasnú slovenskú spisovnú výslovnosť vo všetkých sférach uplatňovania sa spisovnej slovenčiny v celom jej územnom rozšírení“, a takto preveriť tú kodifikáciu, ktorá už existuje

² Charakter ozveny uvedených slov H. Sweeta má vyhlásenie D. Jonesa (1956, s. 1): „Nepovažujem RP [Received Pronunciation] za nijako ‚lepšiu‘ alebo ‚krajšiu‘ než ktorúkoľvek inú formu výslovnosti. Zaznačil som ju, lebo je náhodou jedinou formou výslovnosti angličtiny, o ktorej môžem získať úplné a presné informácie.“

a najsystematickejšie je zachytená v ortoepických poučkách *Pravidiel slovenského pravopisu*. — Á. Král na rozdiel od nich nepovažuje za správne pripisovať v otázke kodifikácie spisovnej výslovnosti principiálny význam faktoru frekvencie. To by totiž viedlo pri kodifikácii tak pevnej ako aj voľnej normy k uspokojeniu sa s výslovnostným priemerom a k zrieknutiu sa jazykovej praxe najlepších používateľov spisovného jazyka. Pri obidvoch spomenutých normách by sa totiž musela brať za základ nie vzorná, ale tzv. voľnejšia výslovnosť. Normotvornú funkciu a kodifikačnú hodnotu pre spisovnú slovenčinu má podľa Á. Kráľa (1966, s. 527) explicitná forma výslovnosti. Definuje ju takto: „Explicitnú výslovnosť nachádzame v tých hovorených spisovných prejavoch, pre ktoré je charakteristická dobrá znalosť normy spisovného jazyka a zachovávanie jej kodifikácie. Nachádzame ju u takých používateľov spisovného jazyka, ktorí majú k nemu aktívny vzťah, prijímajú jeho kodifikačnú a vedome sa snažia aj cibriť a rozvíjať jeho vyjadrovacie možnosti a prostriedky.“³ Á. Král má výhrady aj voči spôsobu výskumu súčasnej slovenskej spisovnej výslovnosti, ako ho navrhuje L. Dvonč. Hovorí o tom: „Z hľadiska technického je takýto program s našimi terajšími prostriedkami a kádrami prakticky neuskutočniteľný tak rýchlo, ako musíme dať používateľom spisovného jazyka kodifikačnú príručku“ (op. cit., s. 328).

Citované príspevky azda dostatočne ukazujú šírku problematiky kodifikácie slovenskej spisovnej výslovnosti pertraktovanej v slovenských jazykovedných kruhoch v prvej polovici šesťdesiatych rokov. Domnievame sa a potvrdzuje to aj porovnanie s vývinom v angličtine, že otázka nadobudla nadmernú extenzitu preto, že sa jazykovedci sústredili na jednu spisovnú normu (resp. standard norm), do ktorej nie je možné vtesnať slovenskú, resp. anglickú výslovnosť v tej šírke, ktorá by mohla byť na základe „určitých kritérií“ v spomenutej norme prijateľná. Otázku možno riešiť iba prijatím kategórie výslovnostných štýlov. A treba poznamenať, že Á. Král sa o tejto kategórii zmieňuje (ešte síce nie vyhranene) už r. 1966. Poznamenáva: „... — ako hovorový štýl nie je ešte celý spisovný jazyk, tak ani spisovná výslovnosť v tom vymedzení, ktoré uvediem ďalej (výslovnosť štýlu verejného styku) a o ktoré nám teraz ide, nemôže byť to isté, čo (a teraz cituje Dvončove slová — pozn. D. R.) „súčasná slovenská spisovná výslovnosť vo všetkých

³ S neadekvátnosťou termínu „explicitná výslovnosť“ sa Á. Král najnovšie vyrovnáva vo svojom *Príručnom slovníku slovenskej výslovnosti*: „Dnes nepokladáme za vhodné kvalifikovať výslovnosť takýchto prejavov ako vzornú, vycibrenú a podobne. Radšej hovoríme, že je to výslovnosť explicitná, t. j. primerane rozvinutá a zvukovo komunikatívna. No ani takýto hodnotiaci termín nie je vhodný na označenie slovenskej spisovnej výslovnosti, ktorú opisujeme v tomto slovníku...: spisovná slovenčina stratila znaky výnimočnosti (exkluzívnosti), lebo sa stala životnou nevyhnutnosťou a majetkom celého národa a začala plniť dorozumievacie (komunikačné) funkcie vo všetkých oblastiach hmotného a duchovného života spoločnosti. To sa prejavilo v ustálení a upevnení zvukových prostriedkov spisovnej slovenčiny, ale v badateľnej miere už aj v ich diferenciacii. Preto je primeranejšie, keď na označenie celku spisovnej výslovnosti nepoužívame hodnotiace termíny ako „vzorná“, „vycibrená“, „explicitná“ výslovnosť. Výslovnosť, ktorá sa opisuje a hodnotí v tomto slovníku, je jednoducho slovenská spisovná výslovnosť (Kráľ, 1979, s. 5).

sférach uplatňovania sa spisovnej slovenčiny v celom jej územnom rozšírení“ (Kráľ, 1966, s. 328).

Tak ako u nás je v súčasnosti termín „spisovná výslovnosť“ málo špecifikovaný, tak v Anglicku termín English Standard Pronunciation, ako sme sa už o tom zmienili, ustúpil termínu Received Pronunciation, a to práve z opačného dôvodu — bol málo neutrálny. Označoval výslovnosť územne aj sociálne špecifikovaného spoločenstva, čo v období vplyvu masovokomunikačných prostriedkov a rozširovania spoločenských funkcií spisovného jazyka nemôže predstavovať spoločensky najvýznamnejšiu formu výslovnosti (najvýznamnejšiu z hľadiska spoločnosti ako národa). Received Pronunciation, ako ju definuje už J. C. Wardová (1929, s. 1), je výslovnosť, ktorá „stratila všetky ľahko identifikovateľné lokálne rozdiely“, resp. ako hovorí J. L. M. Trim (1961, s. 30) „stratila akékoľvek regionálne konotácie“, a tým ju funkčne možno stotožniť — povieme to slovami Á. Kráľa — so slovenskou „spisovnou výslovnosťou zúženou na výslovnosť štýlu verejného styku“.

1.2. *Výslovnostné štýly.* Ani jedna práca zaoberajúca sa hovorenou podobou spisovného jazyka sa nezaobišla bez množstva kvázitermínov typu starostlivá, vzorná, kultivovaná, explicitná, vycibrená, dobrovoľne starostlivá, mimovoľne starostlivá, bežná, školská výslovnosť. K ich usúvztažneniu a potlačeniu vágnosti sa prišlo až konštatovaním existencie výslovnostných štýlov v rámci spisovného jazyka.

Roku 1977 Á. Kráľ poznamenáva: „Je očividné, že kvalifikátory ako ‚vzorná‘, ‚starostlivá‘ a na druhej strane ‚bežná‘ výslovnosť predpokladajú akési vertikálne členenie spisovnej výslovnosti, ktoré by sa v určitej situácii mohlo kvalifikovať pomocou pojmu ‚štýl‘ (Kráľ, 1977, s. 277). J. D. O’Connor (1948, s. 3—6) v úvode antológie transkribovaných textov pre univerzitných študentov angličtiny charakterizuje výslovnostné štýly takto: „... musíme prísne odlišovať štýly výslovnosti od typov výslovnosti. Štýly výslovnosti sú rôzne spôsoby, ktorými daná osoba môže hovoriť za rôznych okolností; typy výslovnosti sú rôzne spôsoby, ktorými rôzni ľudia môžu hovoriť za tých istých okolností.“⁴ Pokiaľ ide o štýly výslovnosti, je teda zrejmé, že môžu byť odstupňované takmer nepozorovateľnými rozdielmi od štylizovanej deklamácie na jednom konci stupnice po mnohoznačné mrmlanie (grunts) rodinnej konverzácie na druhom konci stupnice. Jednako zdá sa užitočné a nie neprimerané stanoviť pre náš cieľ štyri hlavné štýly... deklamačný (declamatory), formálne hovorový (formal colloquial), hovorový (colloquial) a familiárny (familiar).“ Definuje ich takto: „*Deklamačný štýl* — formalizovaný štýl používaný v slávnostnej reči. Takýto štýl je vhodný na recitovanie poézie, deklamovanie veršovanej drámy a používanie podobného druhu. Obsahuje väčší počet silných foriem (silných foriem výslovnosti — D. R.) a slov pod prízvukom a menej asimilácií než ostatné štýly. Treba si uvedomiť, že tento štýl nemá nič spoločné s modernou konverzačnou rečou

⁴ Z O’Connorovej definície typu výslovnosti vyplýva, že výslovnostný typ možno stotožniť s variantom, resp. varietou výslovnosti.

(has practically no relation to modern conversational speech) ... *Formálne hovorový štýl* — ide o výslovnostný štýl využívaný povedzme pri čítaní nahlas, a to tak odseku obsahujúceho popis (description), rozprávanie (narrative) alebo každý iný druh písaného materiálu (any other piece of writing), ktorý nie je primárne určený na počúvanie v tom zmysle, že obsahuje výrazy, konštrukcie a spojenia, ktoré sa v bežnej reči nepoužívajú. Je to pomerne pomalý štýl starostlivej výslovnosti; preto obsahuje veľmi málo asimilácií, slovný prízvuk často nie je podriadený rytmu a hoci sa slabé formy používajú, nie sú také frekventované ani natoľko slabé ako v rýchlejších štýloch. *Hovorový štýl* — ide o štýl používaný napr. v konverzácii medzi ľuďmi, ktorí si navzájom nie sú obzvlášť známi. To spôsobuje, že pretrvávajú určité povedomie tak pre spôsob (manner), ako aj predmet (matter) rozhovoru. Avšak predpokladá sa rýchlejší prednes, preto tento štýl obsahuje viac slabých foriem a asimilácií a slovný prízvuk je častejšie podriadený rytmu, než je to vo formálnom hovorovom štýle. Pre cudzinca je najvhodnejšie osvojiť si práve tento štýl. *Familiárny štýl* — štýl používaný v rodinách v každodennej konverzácii. Najrýchlejší možný štýl zlučiteľný so zrozumiteľnosťou; spôsobu hovoru sa nevenuje prakticky žiadna pozornosť, tá sa sústreďuje iba na predmet hovoru. Rýchlosť komunikácie je určujúcim faktorom; prednes je ešte rýchlejší a využívajú sa tu také slabé formy a asimilácie, ktoré by vylúčil aj hovorový štýl. Ešte viacej slov je bez prízvuku a dominujúcim faktorom je rytmus; často, dokonca bežne, sa používajú osobitné emfázy a intonácie s tým spojené.“

O korešpondujúcich skutočnostiach v rámci slovenského jazyka Á. Kráľ (1977, s. 281—284) hovorí: „V spisovnej slovenčine rozlišujeme dnes tri štýly výslovnosti: neutrálny, vyšší a nižší štýl.“ Definuje ich takto: „Neutrálny štýl je základná a najfrekventovanejšia podoba (typ) spisovnej výslovnosti. Používa sa vo väčšine hovorených (ústnych) prejavov v štýloch verejného styku: v niektorých náučných, spravodajských, analytických a beletristických žánroch i v časti rečníckych žánrov. Charakterizujeme ho ako tzv. explicitnú formu slovenskej spisovnej výslovnosti. Nie je to tzv. priemerný úzus spisovnej výslovnosti (Kráľ, 1966). Je to skôr typ výslovnosti, ktorý sa v minulosti niekedy charakterizoval ako starostlivá, vycibrená alebo kultivovaná výslovnosť. Vyšší alebo vysoký štýl spisovnej výslovnosti sa používa dnes najmä v prejavoch umeleckého jazykového štýlu, okrem toho v slávnostných prejavoch, .. a vôbec v prejavoch, kde je primeraný klasický alebo klasicizujúci štýl. Osobitne sa využíva v scénickej výslovnosti. Vo vysokom štýle sa používa osobitne starostlivá výslovnosť. V prejavoch a rečiach ju charakterizuje aj pritlmené (spomalené) tempo, menšia dynamika a menšie melodické rozpätie. Na osi od uvoľnenej výslovnosti k explicitnej a prepracovanej (kultivovanej) výslovnosti stojí vyšší štýl na opačnom póle ako prejavy hovorového štýlu, t. j. prejavy nižšieho štýlu výslovnosti. Napriek tomu fonetická prirodzenosť, ľahkosť a hladkosť týchto prejavov nie je nijako menšia ako v prejavoch iných štýlov. Treba pripomenúť, že tzv. písmenková výslovnosť nie je vysoký štýl spisovnej výslovnosti... Nižší štýl

výslovnosti sa vyznačuje najmä väčšou uvoľnenosťou artikulácie a väčším rozsahom asimilácií rozličného druhu, teda všeobecne menšou starostlivosťou o artikuláciu. Dôsledkom je určitá strata explicitnosti, zrýchľovanie artikulácie slov úsporou artikulácie niektorej spoluhlásky, ale veľmi často aj všeobecne vyšším a nevyrovnaným tempom a pod. Nižší štýl spisovnej výslovnosti je potenciálnym zdrojom niektorých nových prvkov v neutrálnom štýle spisovnej výslovnosti... Medzi nižším štýlom a nespisovnou výslovnosťou jestvuje plynulý prechod.“

1.3. Aj keď sa sociologické pozadie v mnohom odlišovalo, tak slovenčina ako angličtina prešli obdobím, v ktorom v ich lingvistických opisoch došlo k prehodnoteniu termínov „spisovná výslovnosť“, resp. „Standard Pronunciation“. V angličtine sa tento vývoj odrazil zavedením termínu Received Pronunciation (termín sa začal používať začiatkom 50. rokov tohto storočia), v slovenčine zmenená situácia našla odraz v spojení „neutrálny štýl spisovnej výslovnosti“ (70. roky 20. stor.).

Kvalifikátor „spisovný“ v termíne „spisovný jazyk“ nie je vhodný; formálne totiž asociuje písanú formu jazyka, čím v spojení „spisovná výslovnosť“ nadobúda protirečivosť, v spojení „spisovný jazyk“ neúplnosť.

Ukazuje sa vhodné rozlišovať medzi typom a štýlom výslovnosti. (U Kráľa tieto pojmy splyývajú; porov. napr. jeho definíciu neutrálneho štýlu.) Na štýly výslovnosti možno nazerať ako na prvky vertikálneho členenia zvukovej roviny jazyka, typy výslovnosti sú prvkami horizontálneho členenia zvukovej roviny jazyka (porov. citované definície u J. D. O'Connora, 1948, s. 3—6). Kým v slovenčine oblasť horizontálneho členenia zvukovej roviny, resp. oblasť výslovnostných typov je v podstate totožná s členením jazyka na dialekty, v angličtine toto členenie (vplyvom mimojazykových skutočností) dosiahlo už stupeň, keď dialekty prechádzajú do tzv. variantov (alebo, povedané novším termínom, variet), resp. potenciálnych samostatných jazykov (prípád austrálskeho, novozélandského, afrického, ale hlavne amerického typu výslovnosti).

Pri vertikálnom členení analyzovaných jazykov možno v podstate stotožniť tieto pojmy: deklamačný štýl — vyšší štýl, formálne hovorový štýl — neutrálny štýl a hovorový štýl — nižší štýl. Aj napriek tomu, že Á. Kráľ už štvrtý štýl — familiárny podľa J. D. O'Connora — neuvádza, nie je tento pojem v slovenských reláciách neznámy. Zdá sa však (a svedčí o tom okrem iného aj skutočnosť, že Á. Kráľ mu nevyčleňuje samostatné miesto), že v slovenčine nie je ešte tento štýl dostatočne „kanonizovaný“ ani dostatočne nezávislý od prvkov horizontálneho členenia, t. j. od typov výslovnosti, ktoré, ako sme uviedli, splyývajú s nárečovým členením slovenčiny.

Napokon chceme ukázať, aké sú vzťahy medzi lingvistickými prvkami označovanými termínmi vyšší, nižší, resp. neutrálny štýl na jednej strane a termínom spisovná výslovnosť na druhej strane, resp. medzi deklamačným, formálne hovorovým, hovorovým a familiárnym štýlom na jednej strane a prijatou výslovnosťou (t. j. RP) na druhej strane. Ukazuje sa, že pomocnú schému vertikálneho členenia štandardnej výslovnosti je vhodné a potrebné kombinovať pri konfrontačnej analýze

s funkčným hľadiskom. Aplikovanie len vertikálnej schémy stavia napr. bezprostredne oproti sebe neutrálny štýl slovenčiny a formálne hovorový štýl angličtiny. Vychádzajúc z O'Connorových definícií anglických výslovnostných štýlov, formálne hovorový štýl nesie určitú príznakovosť — príznakovosť konverzačnej reči, ktorá na druhej strane v slovenskom neutrálnom štýle nie je bezprostredne prítomná. (Svedčí o tom pomenovanie štýlu ako neutrálneho, porov. aj s definíciou štýlu Á. Kráľa.) Funkčne má slovenský neutrálny štýl najbližšieho „partnera“ v anglickej Received Pronunciation (výslovnosť, ktorá stratila „všetky ľahko identifikovateľné lokálne rozdiely, akékoľvek regionálne konotácie“). Rozdiel medzi slovenským neutrálnym štýlom a anglickou Received Pronunciation je iba v ich funkčnej zaťaženosti, ktorá je vyššia v slovenskom výslovnostnom štýle. „Deficit“ v zaťaženosti Received Pronunciation sa dopĺňa prostriedkami iného štýlu, v tomto prípade prostriedkami formálne hovorového štýlu, t. j. partnerského člena slovenského neutrálneho štýlu z vertikálneho členenia štýlov.

Slovenský nižší štýl sa funkčne stotožňuje s formálne hovorovým, hovorovým a familiárnym štýlom angličtiny, t. j. s anglickou konverzačnou rečou. Vyššia zaťaženosť anglickej konverzačnej reči v porovnaní so slovenským nižším štýlom je výsledkom prenikania daného nového výslovnostného prvku (t. j. konverzačnej reči) aj do oblasti predtým vyhradených jednoznačne formálnym štýlom. (V konkrétnom prípade „obsadzovanej“ sféry ide znova o oblasť formálne hovorového štýlu.) „Deficit“ funkčnej zaťaženosti slovenského nižšieho štýlu prehľbuje aj „nekanonizovanosť“ slovenského familiárneho štýlu, ktorý je v podstate stále mimo oblasti spisovnej výslovnosti.

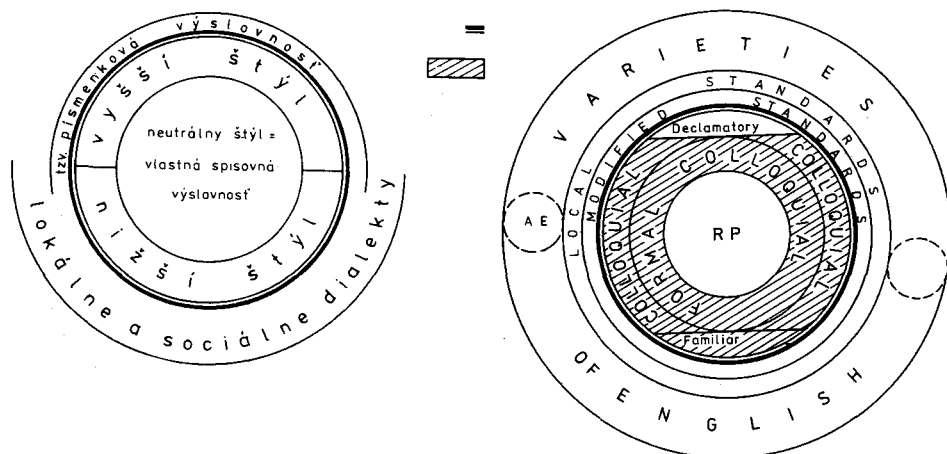
Situácia pri slovenskom vyššom štýle a anglickom deklamačnom štýle má zaujímavý analogický znak so situáciou v oblasti anglickej konverzačnej reči, resp. slovenského nižšieho štýlu. Kým v slovenčine sa do spisovnej výslovnosti „neprebojoval“ ešte familiárny štýl, v angličtine opúšťa oblasť spisovnej výslovnosti deklamačný štýl. Podľa O'Connora (1948, s. 5): „treba si uvedomiť, že tento štýl nemá nič spoločné s modernou konverzačnou rečou (has practically no relation to modern conversational speech...)“. Slovenský vyšší štýl nie je jadro spisovnej výslovnosti natoľko vzdialený. Porov. so slovami Á. Kráľa (1977, s. 281): „Na osi od uvoľnenej výslovnosti k explicitnej výslovnosti a prepracovanej (kultivovanej) výslovnosti stojí vyšší štýl na opačnom póle ako prejavy hovorového štýlu, t. j. prejavy nižšieho štýlu výslovnosti. Napriek tomu fonetická prirodzenosť, ľahkosť a hladkosť týchto prejavov nie je nijako menšia ako v prejavoch iných štýlov.“ Zdá sa, že bližšie než k vyššiemu štýlu slovenčiny má — pri uplatnení funkčného hľadiska — anglický deklamačný štýl k tzv. písmenkovej výslovnosti slovenčiny. O tzv. písmenkovej výslovnosti sa zmieňuje Á. Kráľ (ibid.): „Treba pripomenúť, že tzv. písmenková výslovnosť nie je vysoký štýl spisovnej výslovnosti.“

1.4. Vzťahy medzi výslovnostnými štýlmi spisovnej slovenčiny a angličtiny možno

znázorniť graficky. Jednotlivé slovenské a anglické výslovnostné štýly vytvárajú štruktúru, v centre ktorej je vlastná spisovná výslovnosť, resp. Received Pronunciation, predstavujúca neutrálne jadro spisovnej výslovnosti.

Filozofická fakulta UPJŠ Prešov, Grešova 3

Hranice spisovnej výslovnosti (obr. 1).

Hranice spisovnej, resp. štandardnej výslovnosti konverzačná reč (conversational speech) AE americká angličtina (obr. 2).

Bibliografia

- BENNI, T.: Polska wymowa sceniczna. *Język polski*, 11, 1926, s. 126—163.
 DVONČ, L.: K diskusi o niektorých problémoch slovenskej výslovnosti. *Slovenská reč*, 30, 1965, s. 143—153.
 FILIPOV, V.: K voprosu narušení proiznositeľnych norm v sceničeskoj reči. [Úvod k dielu G. Vinokura]. Moskva 1948.
 JONES, D.: *The Pronunciation of English*. 1. vyd. Cambridge 1911. — 4. vyd. Cambridge 1956. 223 s.
 JONES, D.: *Outline of English Phonetics*. 8. vyd. Cambridge 1956. 380 s.
 KLEMENSIEWICZ, Z.: Projekt prawideł poprawnej wymowy polskiej. *Język polski*, 13, 1928, s. 4—12, 33—40.
 KRÁL, A.: Problémy slovenskej ortoepie. *Slovenská reč*, 31, 1966, s. 325—335.
 KRÁL, A.: Štýly slovenskej výslovnosti. In: *Studia Academica Slovaca* 6. Red. j. Mistrík. Bratislava, Alfa 1977, s. 276—286.
 KRÁL, A.: *Príručný slovník slovenskej výslovnosti*. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 644 s.
 LIŠKA, J.: O niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti. *Slovenská reč*, 29, 1964, s. 193—210.
 O'CONNOR, J. D.: *New Phonetic Readings from Modern English Literature*. Bern 1948. 109 s.
 STANISLAV, J.: *Slovenská výslovnosť*. 1. vyd. Martin, Osveta 1953. 296 s.
 SWEET, H.: *Primer of Spoken English*. Oxford 1900.
 TRIM, J. L. M.: *English Standard Pronunciation*. *English Language Teaching*, 26, 1961, s. 28—37.
 VACHEK, J.: *English Past and Present*. [Skriptum.] Košice, Rektorát UPJŠ 1978. 149 s.

VINOKUR, G.: Russkoje sceničeskoje proiznošenije. Moskva, Vserossijskoje teatraľnoje občestvo 1948. 84 s.

WARD, I. C.: The Phonetics of English. 1. vyd. Cambridge 1929. — 4. vyd. Cambridge 1945. XV + 225 s.

ZUBATÝ, J.: O českém pravopise. Naše řeč, 3, 1919, s. 65—72, 97—104, 129—136, 289—293.

СТИЛИ, ТИПЫ И РАЗНОВИДНОСТИ ПРОИЗНОШЕНИЯ

Резюме

Тенденция разграничивать несколько произносительных стилей в рамках произносительной нормы словацкого литературного языка появилась в словацкой лингвистике сравнительно недавно. Рассматривая проблематику становления произносительного стандарта словацкого литературного языка, авторы статьи переходят к презентации современного стилистического расслоения звукового уровня словацкого литературного языка. Взаимоотношения отдельных произносительных стилей составляют структуру, в центре которой находится собственно литературное произношение, представляющее собой центральное ядро литературного произношения. В статье данная проблематика словацкого литературного языка представлена на фоне соответствующих явлений в английском языке.

ROZHLADY

ANTROPOLOGIZMUS V GENERATÍVNEJ GRAMATIKE

JÁN HORECKÝ

Generatívnu gramatiku rozhodne nemožno priradiť k veľkému prúdu americkej antropologickej jazykovedy, ktorá skúma jazyk v rámci etnickej kultúry (preto sa aj označuje niekedy ako etnolingvistika), lebo sa programovo venuje otázkam formalizácie prirodzeného jazyka a do popredia posúva problematiku univerzálneho charakteru jazyka.

Práve preto sa generatívny model gramatiky N. Chomského, publikovaný sústavne prvý raz v *Syntaktických štruktúrach* (Chomsky, 1957), označuje ako prelomová práca, ktorá dala smer jazykovednému bádaniu aspoň v takom rozsahu ako niekoľko desaťročí predtým štrukturalizmus F. de Saussura. V dejinách jazykovedy sa začína hovoriť o generatívnej paradigme jazykovedy.

Pôvodná koncepcia N. Chomského prešla však pomerne búrlivým rozvojom, takže už pri zbežnom pohľade možno v nej vidieť aspoň tri vývinové etapy (Helbig, 1973). Prvé obdobie je charakterizované koncepciou *Syntaktických štruktúr* a vylúčením sémantiky. V druhom období, pre ktoré je príznačné zhrnutie v *Aspects* (Chomsky, 1965), ešte stále je v strede záujmu syntaktická štruktúra, ale vylúčenie sémantiky sa už nevyžaduje tak kategoricky. Vypracúva sa pojem hĺbkovej štruktúry ako základu pre sémantickú interpretáciu a pojem povrchovej štruktúry ako základu pre fonologickú (vlastne morfonologickú) interpretáciu. Vzniká tak nová dvojica, ktorá sa zreteľne kríži so staršou dvojicou frázová gramatika — transformačná gramatika.

Napokon v treťom období, v ktorom sa dostávajú do popredia najmä žiaci N. Chomského, objavujú sa pokusy o výskum sémantickej zložky jazyka, vypracúva sa kategória jazykových univerzálií a objavujú sa náznaky štylistického výskumu (napr. skúmaním gramatickosti, poetickej kompetencie a pod.).

Pri hodnotení Chomského teórie sa však obchádza dôležitý fakt, totiž to, že predmetom výskumu podľa tejto teórie nie je jazyk, resp. gramatická stavba, nehovoriac o slovnej zásobe, ale vlastne hovoriaci, resp. na druhej strane počúvajúci. Generatívna gramatika je teda orientovaná predovšetkým na človeka a v tom treba vidieť dôležitý prejav antropologizmu. Netreba zabúdať, že jedna z prvých prác N. Chomského (*Úvod do formálnej analýzy prirodzených jazykov*, 1963) bola publikovaná v príručke matematickej psychológie.

N. Chomský si kladie za cieľ skúmať jazykovú kompetenciu hovoriaceho, resp. počúvajúceho, t. j. fakt, že hovoriaci vie posúdiť prípustnosť, resp. neprípustnosť danej frázy (vety), vie správne interpretovať ešte nikdy nepočutú frázu, vie posúdiť, ktorá dve frázy sú sémanticky totožné alebo blízke a napokon vie každej fráze pripísať správnu štruktúru. Teda skúmať, čo hovoriaci vie.

Túto jazykovú kompetenciu chápe N. Chomský ako sústavu pravidiel, ktorými sa spája nekonečná množina zvukov s nekonečnou množinou významov, pričom každá dvojica „reťazec zvukov — význam“ je fráza (porov. Parisi, 1973). Treba dodať, že nie množina zvukov je nekonečná (v každom jazyku sa využíva len istý počet hlások), ale množina zvukových reťazcov, kombinácií hlások.

Predstava o modeli jazykovej kompetencie ako sústave pravidiel, pomocou ktorých sa vytvárajú frázy (vety), má neobyčajný dosah pre vysvetlenie činnosti mozgu hovoriaceho. Znamená totiž značný pokrok v skúmaní otázky, ako človek vlastne hovorí. Ide tu o dva predpoklady: 1. mozog človeka je čierna skrinka, do ktorej vchádzajú isté základné prvky a po spracovaní interiorizovanou sústavou pravidiel vychádzajú z nej hotové frázy; 2. ľudský mozog pracuje na rovnakom princípe ako počítač.

V tomto zmysle Chomského teória znamená skutočne prínos. Treba však povedať, že v druhej etape svojich výskumov od takéhoto chápania odstupuje. Ukazuje totiž, že generatívna gramatika nie je model pre hovoriaceho ani pre počúvajúceho. Jednako však predpokladá takéto dva modely, totiž model jazykovej kompetencie hovoriaceho i počúvajúceho, ale zdôrazňuje, že model generatívnej gramatiky je v základe týchto dvoch modelov (Chomsky, 1965, s. 140).

Ak sa však predstava, že gramatika je kybernetické zariadenie reprezentované sústavou pravidiel, prenáša aj na opis jazykového systému, je to vlastne neoprávnený krok. Sústavou pravidiel totiž možno opísať činnosť, využívanie systému, ale nie stav tohto systému. Ani sústava transformácií, resp. transformačných pravidiel, ktorou sa podľa Chomského vytvárajú konkrétne frázy z ich hĺbkovej štruktúry, nie je vhodná na opis systému, ale iba na opis vznikania konkrétnych viet a textov.

Pokiaľ ide o pojem hĺbkovej štruktúry, právom sa namieta, že je to štruktúra veľmi málo hĺbková. Je vlastne odvodená od povrchovej štruktúry, od vonkajšej manifestácie frázy. Nevychádza z predpokladanej logicko-sémantickej štruktúry, ktorá je základom komunikačného aktu: najprv pripisujeme predmetom isté vlastnosti, potom ich vyjadrujeme v istých súvislostiach a podľa istých pravidiel kompozície. Chomského hĺbková štruktúra je skôr tesne podpovrchová štruktúra. Ako taká síce vyhovuje požiadavke adekvátnosti modelu, ale nemá potrebu explikatívnu silu. Preto treba explikatívnu rovinu generatívneho modelu odvodzovať z vlastností prirodzeného jazyka. Tak sa dochádza k jazykovým univerzáliám, k prvkom, bez ktorých by prirodzený jazyk nemohol jestvovať. Pravda, vo vlastnom modeli jazykovej kompetencie sa jazykové univerzálie uplatňujú veľmi málo, viac miesta majú vo všeobecnom modeli generatívnej gramatiky.

Nedostatkom modelu jazykovej kompetencie je napokon aj skutočnosť, že hoci sa vychádza z predpokladu vzájomného usúvzťažnenia zvukovej a významovej roviny, v systéme pravidiel sa začali postupne (v druhej etape vývinu) uvádzať niektoré sémantické obmedzenia, prípadne veľmi všeobecné gramatické a ešte všeobecnejšie sémantické pravidlá, ale v nedostatočnej miere sa rozpracúvajú pravidlá fonetickej reprezentácie. V Chomského teórii sa vôbec nepracuje s hláskami, tým menej s fonémami v poňatí bežnom v európskej fonológii, preto možno generatívnu „fonológiu“ označiť ako afonematickú. Pri pravidlách pre prechod od hĺbkovej štruktúry k povrchovej ide skôr o fonematickú (lepšie povedané grafematickú) štruktúru morfém, teda o oblasť, ktorá sa v našej jazykovednej tradícii označuje ako morfonológia. Bádania, ktorí sa pokúšajú aplikovať generatívnu metódu na štúdium zvukovej roviny, pracujú skôr s fantómami hlások, z ktorých sústavou pravidiel odvodzujú konkrétne hlásky alebo skôr písmená. K tejto problematike správne pripomína D. Parisi (1973), že v takomto chápaní je sústava pravidiel len korelačným systémom medzi hĺbkovou štruktúrou a fonematickou (grafematickou) reprezentáciou. Pritom táto sústava, ako ukazuje N. D. Andrejev (1978), je deterministický systém, pretože prechod od myslenia k vyjadreniu je jednoznačne určený determinovanou následnosťou operácií. Sú známe prípady, že iným sledom operácií sa dospeje k inému výsledku, k inej fonéme. Preto N. D. Andrejev (ibid.) charakterizuje teóriu N. Chomského ako algocentrickú (orientovanú na algoritmus).

V otázke jazykovej kompetencie sám N. Chomský správne upozornil na problematiku jej vývinu. Predpokladá však, že jazyková kompetencia je človeku — jednotlivcovi vrodená, odvolávajúc sa pritom na Descartov pojem vrodenej idey (idea innata). Nie je však jasné, či všetky prvky systému alebo ktoré prvky, resp. aká časť sústavy pravidiel je vrodená. Prípady tzv. džungľových detí (ktoré od narodenia žili medzi zvieratmi, preto sa nenaučili hovoriť prirodzeným jazykom) ukazujú, že človeku sú vlastné len všeobecné dispozície, umožňujúce, aby sa naučil používať pri komunikácii jazyk toho spoločenstva, v ktorom vyrástol (t. j. aby si — v Chomského terminológii — osvojil tie pravidlá, ktoré sa uplatňujú práve len v danom jazykovom spoločenstve). Z toho vyplýva, že i svoju konkrétnu jazykovú kompetenciu si človek osvojuje v rámci istého spoločenstva ľudí a že sústava pravidiel jestvuje nielen v hlave (mozgu) ľudí, ale aj v spoločnosti ako jeden z jej nevyhnutných atribútov.

Predstava vrodenej idey, ako vidieť aj z týchto poznámok, patrí do arzenálu idealistickej filozofie. Preto i jej prenášanie do jazykovedy nesie zrejmu idealistickú pečať.

Model jazykovej kompetencie vypracovaný N. Chomským v prvom období generativistickej teórie napriek svojim filozofickým idealistickým základom i napriek niektorým technickým nedostatkom znamená aspoň v jeho antropologizujúcej zložke prínos pre riešenie otázky, ako človek vlastne hovorí. Nerieši však otázku, prečo hovorí práve takým jazykom, ktorým hovorí. A ďalej: prenášanie tohto

modelu jazykovej kompetencie do opisu jazykového systému je vlastne neprípustný krok v rámci danej teórie a tým viac v rámci iných teórií. Jazykový systém sa nedá opísať sústavou operačných pravidiel.

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

- ANDREJEV, N. D.: Chomskij i chomskianstvo. In: *Filosofskije osnovy zarubežnych napravlenij v jazykoznanii*. Red. V. Z. Panfilov. Moskva, Nauka 1978, s. 257—283.
- CHOMSKY, N.: *Syntactic Structures*. The Hague, Mouton 1957.
- CHOMSKY, N.: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass. 1965.
- HELBIG, G.: *Geschichte der neuen Sprachwissenschaft*. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut 1973. 392 s.
- PARISI, D.: *Il linguaggio come processo cognitivo*. Torino, Boringhieri 1973. 202 s.

SPRÁVY A POSUDKY

NA ŠEŠŤDESIATKU VINCENTA BLANÁRA

Je v tom trochu melanchólie nad mŕňajúcimi sa chvíľami života, ale je v tom aj radosť, keď človek sleduje, ako pribúdajú jubileá päťdesiatnikov i šesťdesiatnikov v slovenskej jazykovednej obci. Počet zreých, vypracovaných jazykovedných bádateľov rastie a s nimi pribúdajú aj výsledky práce. Rozsah práce i jej teoretická úroveň je u mnohých pracovníkov na takej úrovni, že môže vzbudiť uspokojenie. Toto možno vysloviť aj pri pripomienke šesťdesiatin doc. PhDr. Vincenta Blanára, DrSc., vedúceho vedeckého pracovníka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (nar. 1. 12. 1920 v Hule okr. Nové Zámky). Pri tejto príležitosti možno vari v stručnosti uviesť miesta jeho doterajšieho pôsobenia. Vyštudoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a bol tam asistentom Slovenského seminára v rokoch 1943—1952. Potom bol docentom do r. 1959. V rokoch 1959—1961 bol odborným lexikografom v redakcii cudzích jazykov Slovenského pedagogického nakladateľstva. Hoci jeho úlohou tam bolo zabezpečiť spracovanie a vydanie praktických dvojjazyčných slovníkov a iných obdobných praktických príručiek, ktoré v slovenčine veľmi chýbali, preskúmal celú otázku aj teoreticky a z tých čias pochádzajú viaceré jeho teoretické úvahy z lexikológie a sémantiky. Vtedy sa vlastne zahryzol do otázok jazykového významu. „Što niбуд, vsio k lučšemu.“ Od r. 1961 pracuje v oddelení dejín jazyka JÚLŠ SAV ako výrazná osobnosť skupiny, ktorá pripravuje historický slovník slovenčiny.

Ako prvá štúdia V. Blanára sa uvádza jeho štúdia o výstavbe rodinných mien z r. 1946. Pravdou však je, že skutočne prvou jeho štúdiou je stať o morfematickej štruktúre osobného mena *Pribina*. Ide tam o to, či je to *Priby-na*, či *Prib-ina*. Začal ju spracúvať ešte ako študent. V. Blanára totiž hneď na začiatku jeho pokusov o vedeckú prácu zaujali vlastné mená. Na tento výber vplýval asi prof. J. Stanislav, ktorý v tom čase veľmi intenzívne spracúval historický materiál slovenských miestopisných a osobných mien. Pravda, prof. J. Stanislavovi šlo o etymológiu týchto mien. V. Blanára zasa hneď od začiatku zaujala sama podstata vlastných mien. Išlo mu o ich formálne znaky, t. j. o ich stavbu a zloženie (morfematické i syntgmatické), ďalej mu šlo o ich významovú stránku, t. j. o rozdiel znakovnej platnosti vlastných mien v porovnaní so všeobecnými menami, o rozdiely v platnosti gramatických kategórií pri vlastných a všeobecných menách, o ich funkciu v spoločnosti atď. A takto hneď na začiatku svojej vedeckej činnosti, niekedy v r. 1944—1945 rozriešil komplexným prístupom dosť zamotanú vec okolo *Pribinovo* mena. Tento príspevok bol však publikovaný až r. 1948.

Hoci sa V. Blanár venoval, a to veľmi efektívne, aj iným problémom, najviac práce mu zabralo štúdium vlastných mien, a z tejto oblasti hlavne osobné mená. Iste aj jeho zásluhou zaujíma slovenská jazykoveda v tejto oblasti počtom aktívnych pracovníkov i kvalitou a významom práce popredné miesto v slovanskej jazykovede. Zostaňme preto na chvíľu pri tejto téme Blanárových prác.

Prvý raz zhmuloval svoje názory na túto problematiku už r. 1950 v knižnej práci *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomeštných mien v Maďarsku*. Doterajším zhrnutím jeho úvah a bádateľskej práce z oblasti osobných mien je práca *Živé osobné mená na strednom Slovensku I.* (1978), ktorú spracoval spolu s J. Matejčíkom. V. Blanár má v nej teoretickú časť, J. Matejčík podáva materiál, utriedený podľa Blanárových teoretických vývodov. Kritika (i zahraničná) o tejto práci podľa zásluhy vysoko hodnotí najmä fakt, že bystrou analýzou jednotlivých živých mien (pri úradných menách je to jednoduchá vec) sa V. Blanárovi podarilo nájsť spôsob (a to treba skutočne ceníť), ako zostaviť typy živých

mien, a potom na tom základe porovnávať živé mená v jednom národnom jazyku, ba aj v rôznych jazykoch (a dodal by som: aj v jazykoch s rozdielnou morfológickou štruktúrou, a teda s rozdielnou stavbou syntagmiem).

Význačné miesto, ktoré si V. Blanár svojou prácou v onomastike doma i v zahraničí dobyl, sa dokazuje aj tým, že je členom Comité international des sciences onomastiques (Leuven, Belgicko); ďalej je členom Komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov a predsedom jej antroponomastickej subkomisie. V rokoch 1964—1977 bol predsedom Slovenskej onomastickej komisie, je členom predsedníctva Československej onomastickej komisie a členom predsedníctva Slovenskej onomastickej komisie.

Ďalšia sféra, v ktorej V. Blanár intenzívne pracuje, je oblasť sémantiky a lexikológie. K tejto tematike sa dostáva cez sémantiku vlastných mien a potom aj v dôsledku svojho dočasného pracovného zadelenia pri tvorbe slovníkov v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve. Tejto tematiky sa zmočňuje z rozmanitých hľadísk. Ponajprv to boli štúdie porovnávacie a konfrontačné. V. Blanár u nás prvý prepracoval a na materiáli veľmi presvedčivo dokumentoval teóriu tzv. sémantického poľa a vývin významov slov a pomenovaných vecí patriacich do istého sémantického poľa. Tieto otázky sústavne preberal vo svojej monografii *Zo slovenskej historickej lexikológie* (1961). Historickú problematiku slovenskej lexiky spracúva zatiaľ viac metodologickými a programovými staťami a úvahami. Ide tu o poňatie a koncepciu *Historického slovníka slovenského jazyka*, ktorý sa v Jazykovednom ústave SAV s jeho veľmi podstatnou účasťou pripravuje. Pod jeho vedením bol už vydaný ukázkový elaborát *Slovenského historického slovníka z predpisovného obdobia* (1973). V práci na historickom slovníku sa už vyriešili, ale ešte sa aj neustále riešia mnohé problémy, ktoré vyplývajú z charakteru našich jazykových pamiatok. V kolektívnej práci ostáva skrytej vždy veľa osobnej práce každého spolupracovníka. Z Blanárových prác o historickom slovníku by som predsa uviedol aspoň jednu. Je to štúdia *Ribayov Idioticon Slovacicum* (1966), ktorá značí skutočné objavenie tohto diela pre slovenskú historickú lexikografiu a jeho „zhmotnenie“. Dovtedy sa totiž o tejto práci iba tradovali staré podania. Napokon z oblasti sémantiky a jazykového znaku dôležité sú jeho štúdie o podstate jazykového významu. Ich ostatnú formuláciu podáva vo svojej (doteraz) rukopisnej monografii *Lexikálo-sémantická rekonštrukcia*. Predniesol z nej len veľmi stručné tézy na smolenickej konferencii o sémantike (január 1980), takže celkový obraz nie je celkom plastický. No rozhodne bude dôležitým príspevkom (hoci azda diskutovaným) jednak pre chápanie jazykového významu zo synchronného (paradigmatického i syntagmatického) aspektu, jednak — ak tak možno povedať — z diachronického ponoru.

Tu zasa treba uviesť, že V. Blanár ako význačný pracovník lexikológie a lexikografie (pre lipské nakladateľstvo Enzyklopädie napísal *Deutsch-slowakisches Wörterbuch*, 1965; 5. vyd. 1979; s prof. I. Lekovom bol vedeckým redaktorom *Slovensko-bulharského slovníka*, Sofia 1970) je členom Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ku ktorej založeniu dal podnet.

Problematika, ktorej venoval V. Blanár svojho času hodne pozornosti a kde dosiahol pozoruhodné výsledky, bol výskum slovenských nárečí v Bulharsku. Nešlo tu o opis nárečí v tradičnom zmysle slova. V. Blanár tu pozoruje a opisuje plynutie, v ktorom slovenské nárečia v bulharskom jazykovom prostredí postupne zanikajú. Otázka je mimoriadne zaujímavá z teoretického hľadiska. V. Blanár sa pri tejto svojej práci nemohol oprieť o nejaké vzory, podľa ktorých by pracoval. Ide tu skutočne o nóvum. Hoci V. Blanár v tejto oblasti už nepracuje, ostáva táto problematika na hraničných oblastiach príbuzných jazykov stále živá a z jazykovedného hľadiska je mimoriadne zaujímavá.

Pre organizáciu jazykovednej práce sú dôležité Blanárove bibliografie. Je to ponajprv jeho *Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947* (1950), ktorou začal zdarne práce na sústavnej bibliografii slovenskej jazykovedy. Rozsahom menšie, ale z hľadiska propagácie veľmi význačné sú jeho bibliografické prehľady v zahraničných časopisoch (na Západe je to *Slavonic and East European Review* a pre slavistický slovanský svet je to zasa *Rocznik Slawistyczny*). V tejto súvislosti treba spomenúť aj bohatú recenznú a referentskú činnosť V. Blanára, ktorú spočiatku robil (a ochotne robil) na požiadanie redaktorov a potom neprestal robiť podľa vlastného výberu. Sem možno zaradiť aj početné populárne,

programové a ideové state o slovenskej jazykovede. Niektoré z nich boli podmienené jestvujúcou situáciou, ale mnohé z nich ostávajú pramenným materiálom pre dejiny slovenskej jazykovedy.

Pre dejiny spisovnej slovenčiny prepracoval niekoľko metodologických štúdií, napr. o probléme periodizácie dejín slovenčiny a viaceré štúdie k dejinám spisovnej slovenčiny. Jeho stať o spisovnej slovenčine v matičných rokoch vo vysokoškolskej učebnici o dejinách spisovnej slovenčiny nie je síce vzorom učebnicového výkladu, ale názorne sa v nej ukazuje, s akým dôkladným materiálovým aparátom V. Blanár pracuje. Mimoriadnu závažnosť má jeho štúdia *L. Štúr ako jazykovedec* (1956). Po tejto štúdií sa k tejto téme nebude treba ešte dlhší čas vracaf.

Jeho práce by sme mohli rozoberaf podrobnejšie. Ale nateraz nie je to ešte potrebné. Už naznačené ukazuje, že V. Blanár hrá závažnú úlohu v orchestri slovenskej jazykovedy, ako to bol pred desiatimi rokmi napísal Šimon Ondruš. V. Blanár svojou aktivitou, pracovitosťou a zdravou ambicióznosťou dokáže ešte mnoho. Na robenie záverov o jeho práci má slovenská jazykoveda ešte čas.

Všetko najlepšie!

E. Pauliny

SÚPIS PRÁC DOC. VINCENTA BLANÁRA ZA ROKY 1970—1979

Táto bibliografia nadväzuje na *Súpis prác doc. Vincenta Blanára za roky 1946—1969* od L. Dvonča, ktorý vyšiel v časopise *Slavica Slovaca*, 5, 1970, s. 235—244.

a) Doplnok k bibliografii za roky 1946—1969

1969

Vznik sekundárnej dvojmennej sústavy. — *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 10, 1969, s. 682—686.

b) Bibliografia za roky 1970—1979

1970

Špecifikum onomastiky. — In: *Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22.—24. mája 1969*. Red. Š. Krištof. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 15—35.

Základné jednotky v antroponomastike. — *Jazykovedný časopis*, 21, 1970, s. 42—46.

The problem of a system of personal names. — *Onomastica*, 15, 1970, s. 163—171.

Das spezifisch Onomastische und die Kartierung namenkundlichen Materials. — In: *Beiträge zum Slawischen Onomastischen Atlas*. Theodor Frings zum Gedächtniss. Red. R. Fischer — E. Eicher. Berlin, Akademie-Verlag 1970, s. 35—38.

Porovnávací slovenská antroponomastika. — In: *Onomastické práce. 3. Sborník rozprav k sedmdesátým pátým narozeninám univ. prof. dr. Vladimíra Šmilauera, DrSc.* Red. J. Svoboda — L. Olivová-Nezbedová. Praha, Místopisná komise ČSAV 1970, s. 33—38, nem. res. s. 38—39.

Pomenovanie príbuzných a nepříbuzných osob. — In: A. Popovič, *Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931—1949. Dejiny, texty, bibliografia*. Martin, Matica slovenská 1970, s. 151—153.

Die Problematik des Studiums balkanischer Sprachen in der Slowakei. — In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca. (Příspěvky přednesené na I. celostátním balkanistickém symposiu v Brně 11.—12. prosince 1969.)* Red. I. Dorovský — R. Pražák. Brno, Universita J. E. Purkyně 1970, s. 177—187.

[Diskusný príspevok na 10. medzinárodnom kongrese jazykovedcov, konanom v dňoch 28. 8. — 2. 9. 1967 v Bukurešti.] — In: *Actes du Xe Congrès international des linguists*. Bucarest, 28. août — 2. septembre 1967. 2. Bucarest 1970, s. 524.

[Diskusné príspevky na 6. medzinárodnom zjazde slavistov, konanom v dňoch 7.—13. 8. 1968 v Prahe.] — In: *Akta sjezdu. 1.* Red. B. Havránek. Praha, Academia 1970, s. 55—56, 108, 140, 142, 220, 221—222.

Otvorenie. — In: *Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomasti-*

- ky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22.—24. mája 1969. Red. Š. Krištof. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 7—8 (otvárací prejav na sympóziu).
 Záverečný prejav. — In: Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22.—24. mája 1969. Red. Š. Krištof. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 183—185.
 III. slovenská onomastická konferencia. — Pravda na víkend, 3, 1970, č. 48, s. 7 (správa o konferencii konanej v dňoch 4.—6. 11. 1970 v Banskej Bystrici).

1971

- O vnútrne obuslovlenných semantičeských zmenenijach.** — *Voprosy jazykoznanija*, 20, 1971, č. 1, s. 3—13.
Niektoré teoretické otázky onomastiky. — *Slavia*, 40, 1971, s. 551—553.
Sústava živého pomenovania osôb. — In: Čtvrté zasadanie na megunarodnata komisija za slovenska onomastika. Govori i referati. Skopje — Ochrid 17. IX.—23. IX. 1970. Red. B. Vidoeski et al. Skopje, Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1971, s. 37—51.
Morfematická stavba prímena a priezviska. — In: *Jazykovedné štúdie*. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 313—320.
 Die Onomastik in der Bibliographie der slowakischen Sprachwissenschaft. — *Onoma*, 16, 1971, s. 176.
 I. Němec, Vývojové postupy české slovní zásoby, Praha 1968. — *Jazykovedný časopis*, 22, 1971, s. 108—111 (ref.).
 Výtah a výpis. — In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 334.
 Konferencia o aktuálnych problémoch lexikológie v Minsku. — *Jazykovedný časopis*, 22, 1971, s. 97—99 (správa o konferencii konanej v dňoch 17.—20. 6. 1970).
 Slovaczkaja onomastičeskaja konferencija. — *Voprosy jazykoznanija*, 20, 1971, č. 4, s. 142 (správa o 3. slovenskej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 4.—6. 11. 1970 v Banskej Bystrici).
 III. slowakische onomastische Tagung in Banská Bystrica. — *Onoma*, 16, 1971, s. 154—156 (správa o 3. slovenskej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 4.—6. 11. 1970 v Banskej Bystrici).
 V. Tagung der Kommission für slawische Onomastik. — *Onoma*, 16, 1971, s. 176 (oznámenie o nadchádzajúcom 5. zasadaní Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitete slavistov a 5. slovenskej onomastickej konferencii, konaných v dňoch 3.—7. 5. 1972 v Prešove).
 Životné jubileum prof. Eugena Jónu. — In: *Jazykovedné štúdie*. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, dodatok, s. 1—5.

1972

- Antroponymická jednotka a otázka kartografovania.** — In: *Atlas Onomastyczny Słowiańszczyzny. Księga referatów z konferencji. Wrocław 1—3 VII 1970*. Red. S. Rospond. — B. Siciński. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo PAN 1972, s. 9—17.
Die soziolinguistische Problematik der Personennamen. — *Ethnographisch-archäologische Zeitschrift*, 13, 1972, s. 203—208.
Problematika výskumu živých mien. — In: *Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Onomastika*. 3. Zborník materiálov z II. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. XI.—6. XI. 1970. Red. V. Blanár. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1972, s. 7—50.
 Prinzipien der strukturell-typologischen Anthroponomastik. — In: *Résumés des communications*. Red. I. Duridanov. Sofija, Comité national bulgare des sciences onomastiques 1972, s. 29
 Otvorenie III. slovenskej onomastickej konferencie. — In: *Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Onomastika*. 3. Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. XI.—6. XI. 1970. Red. V. Blanár. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1972, s. 5—6.

Záver III. slovenskej onomastickej konferencie. — In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Sériá spoločenskovedná. Onomastika. 3. Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. XI.—6. XI. 1970. Red. V. Blanár. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1972, s. 253—258.

IV. slovenská onomastická konferencia. — Slovenská reč, 37, 1972, s. 176—177 (správa o konferencii konanej v dňoch 9.—10. 11. 1971 v Bratislave).

IX. letný seminár bulharského jazyka a literatúry. — Slavica Slovaca, 7, 1972, s. 80—81 (správa o seminári konanom v dňoch 4. 8.—3. 9. 1971 v Sofii.).

Štúr, Ludovít. — In: M. Kudělka a Z. Šimeček s kolektívom, Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1972, s. 446.

1973

Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia. Ukázkový zošit. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973. 8°. 354, [1] s. (spoluautor, vedúci autorského kolektívu).

Das spezifisch Onomastische. — In: Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik. Red. H. Walther. Berlin, Akademie-Verlag 1973, s. 31—51.

Mechanizm izmenenija značenija leksičeskoj jedinicy. — Jazykovedný časopis, 24, 1973, s. 3—17.

Jazyková výstavba slovenských osobných mien. — In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9.—10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 8—28.

Teoretické problémy onomastickej terminológie. — Makedonski jazik, 24, 1973, s. 51—62.

Monografické spracúvanie slovenskej antroponymie a toponymie. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 233—241 (spoluautor, autor 1. časti o antroponymickom výskume na Slovensku).

Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. — Zprávodaj Místopisné komise ČSAV, 14, 1973, s. 9—280 (spoluautor, autor slovenských termínov).

Otvorenie IV. slovenskej onomastickej konferencie. — In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9.—10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 5—7.

Záverečné slovo. — In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 8.—10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 233—235 (záverečný prejav na 4. slovenskej onomastickej konferencii).

1974

Dejiny spisovnej slovenčiny. 2. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 8°. 254, [3] s. (spoluautor).

Systémové vzťahy v slovnej zásobe a spracovanie slovníka. — Slavica Slovaca, 9, 1974, s. 16—22.

Tolstého sémantická analýza slovenskej slovnej zásoby. — Jazykovedný časopis, 25, 1974, s. 53—58.

K otázke tzv. banátskeho jazykového zväzu. — In: V pamet na profesor Stojko Stojkov (1912—1969). Etikovedski izsledvanija. Red. L. Andrejčin et al. Sofija, Izdateilstvo na BAN 1974, s. 523—526.

Významová stavba slov paskuda, paskudnik v slovenčine. — Slovenská reč, 39, 1974, s. 80—84.

O teórii marxistickej onomastiky. — Jazykovedný časopis, 25, 1974, s. 168—174, nem. res. s. 174.

Prinzipien einer strukturell-typologischen Anthroponomastik. — In: Actes du XIe congrès des sciences onomastiques. 1. Red. V. Georgiev et al. Sofija, Editions de l'Académie bulgare des sciences 1974, s. 131—139.

Bol každý Kováč kováčom? (Zamestnanecké osobné mená.) — Život, 24, 1974, č. 42, s. 55.

Spoločenský vývin a vlastné mená. — Život, 24, 1974, č. 52, s. 55.

2. seminár o heuristickom výskume vlastných mien. — Slovenská reč, 39, 1974, s. 119 (správa o seminári konanom v dňoch 1.—3. 11. 1973 v Banskej Bystrici).

Životné jubileum dr. Štefana Peciaru. — In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 7—11.

Za Janom Svobodom. — *Slavica Slovaca*, 9, 1974, s. 108 (nekrológ).

1975

Metodologické otázky onomastiky. — *Jazykovedný časopis*, 26, 1975, s. 130—138.

Methodologische Fragen der slawischen Onomastik. — In: *Namen in Kontakt. Zusammenfassungen der Kurzreferate. XII. Internationaler Kongress für Namenforschung. Bern, 25.—29. August 1975*, Bern 1975, s. [74].

Spoločensky podmienená identifikácia — podstatný príznak vlastných mien. — *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 16, 1975, s. 31—35.

Výskum designatívnej stránky živých osobných mien. — *Slavica Slovaca*, 10, 1975, s. 20—37, nem. res. s. 37.

Výskum vlastných mien a jazykoveda. — In: *Metodika výskumu vlastných mien*. Red. M. Bliha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1975, s. 8—38.

Monografické spracúvanie slovenskej antroponymie. — In: *Metodika výskumu vlastných mien*. Red. M. Bliha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1975, s. 83—94.

Zaujímavosti o frekvencii osobných mien. — *Život*, 25, 1975, č. 42, s. 58.

Academia Istropolitana. — *Večerník*, 29. 8. 1975, s. 3.

Cyklus prednášok v Bulharskom kultúrnom stredisku. — *Slavica Slovaca*, 10, 1975, s. 315—316 (správa o cykle prednášok konanom v dňoch 11.—14. 3. 1975 v Bratislave).

Za prof. E. Andrejčinom (22. 3. 1910 — 3. 9. 1975). — *Slavica Slovaca*, 10, 1975, s. 316 (nekrológ).

1976

Od myšlienkového odrazu k lexikálnemu významu. (Dr. Igorovi Němcovi, DrSc., k päťdesiatym narodeninám.) — *Jazykovedný časopis*, 27, 1976, s. 99—116, rus. res. s. 116.

Významová zmena ako problém porovnávacej lexikológie. (Dr. J. Filipcovi, CSc., k 60. narodeninám.) — *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 25—31, nem. res. s. 32.

Zmeny spätateľnosti slova ako ukazovateľ lexikálnosémantických zmien. — *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 281—288, rus. res. s. 288.

Z problémov základnej terminológie lexikálnej sémantiky. — In: *Aktuálne problémy lingvistickej terminológie. Smolenice 28. januára — 1. februára 1974. Zborník materiálov zo zasadnutia Komisie pre lingvistickú terminológiu pri Medzinárodnom komitáte slavistov*. Red. I. Masár. Bratislava, Veda 1976, s. 128—130.

Lingvistický a onomastický status vlastného mena. — *Onomastica*, 21, 1976, s. 5—18.

Lingvistický a onomastický status vlastného mena. — In: *VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4.—6. apríla 1974. Zborník materiálov*. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 23—29.

Výskum slovanských osobných mien a ich kartografické spracovanie. — In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 12. 1973. Zv. 3. Slavistika. V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3.—7. mája 1972). Zborník materiálov*. Red. M. Bliha — M. Majtán. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 5—19.

Pri desaťročí Slovenskej onomastickej komisie. — In: *VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4.—6. apríla 1974. Zborník materiálov*. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 273—275.

1977

Der linguistische und onomastische Status des Eigennamens. — *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*, 30, 1977, s. 138—148.

Lexikálne prevzatia v starej slovenčine. — In: *Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.—11. decembra 1974.) Stanislavov zborník*. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 167—186.

Poznámky k polysémii, homonymii, antonymii a synonymii vlastných mien. — In: *Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník*. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 37—43.

Osobné meno Eugen Pauliny. — *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 337—343.

Diskusný príspevok V. Blanára. — In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.—11. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 131 (k ref. J. Stanislava). — Tamže: Diskusný príspevok V. Blanára (s. 149; k ref. Š. Ondruša). — Diskusný príspevok V. Blanára (s. 219; k ref. M. Majtána a R. Šrámka).

Seminár o bulharskej frazeológii v Bratislave. — Slavica Slovaca, 12, 1977, s. 92—93 (správa o seminári konanom v dňoch 13.—15. 4. 1976).

VII. Slowakische onomastische Konferenz in Zemplínska Širava. — Onoma, 21, 1977, s. 585—588 (správa o 7. slovenskej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 20.—24. 9. 1976 na Zemplínskej širave).

1978

Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. (Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Slovenský jazyk Onomastika.) 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 8°. 413, [3] s. (spoluautor).

Dynamika lexikálneho významu. — Slovo a slovesnosť, 39, 1978, s. 241—243, nem. res. s. 243.

Predmet i metody onomastiki. — Slavia, 47, 1978, s. 5—13.

Personennamen und Sprachgemeinschaft. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 223—229.

Predmet i metody onomastiki. — In: Nomina appellativa et nomina propria. XIII. International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, August 21st—25th 1978. Summaries of the papers. Red. K. Rymut. Kraków 1978, s. 27.

Die designative Seite des Personennamens. — In: Nomina appellativa et nomina propria. XIII. International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, Augusts 21st—25th 1978. Summaries of the papers. Red. K. Rymut. Kraków 1978, s. 26.

Trák, trácky, Trákia, trákológia. — Večerník, 14. 7. 1978, s. 3.

1979

Teória spisovného jazyka za druhej svetovej vojny. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 73—76.

Metodologické otázky rekonštrukcie mikrosystému z porovnávacieho hľadiska. — In: Sápovstavitelno izučavane na častnite leksikalni sistemi na slavianskite ezici v sinchronija i diachronija. Dokladi ot vtoroto rabotno zasedanie na leksikološko-leksikografskata komisija pri Meždunarodnija komitet na slavistite (Varna, 5—9 noemvri, 1976). Red. K. Čolakova — E. Perniška. Sofija, Izdatelstvo na bǎlgarskata akademija na naukite 1979, s. 23—34.

O formách národného jazyka. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 100.

O dynamike pojmu norma spisovného jazyka. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 113.

XIII. medzinárodný onomastický kongres v Krakove. — Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 87—90 (správa o kongrese konanom v dňoch 21.—25. 8. 1978 v Krakove; spoluautor).

Doc. dr. K. Habovštiaková päťdesiatročná. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 162—164.

Ján Stanislav (1904—1977). — Onoma, 23, 1979, s. 262—264 (nekrológ).

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: Jazykovedný časopis, 21, 1970 (člen red. rady). — Slavia, 39, 1970 (člen red. rady). — Slavica Slovaca, 5, 1970 (člen red. rady časti Jazykoveda).

Redakčná činnosť v zborníkoch a publikáciách: Slovaško-bǎlgarski rečnik. Autori: S. Znepolski — S.

Ivančev — K. Mára — C. Romanska, Sofija 1970 (spoluredaktor). — Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22.—24. mája 1969, Bratislava 1970 (vedecký redaktor). — Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Onomastika. 3. Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. XI.—6. XI. 1970, Banská Bystrica 1972 (redaktor). — Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia. [Ukázkový zošit.] Bratislava 1973 (člen redakcie).

Zostavil L. Dvonč

SADOVSKIJ, V. N.: *ZÁKLADY VŠEOBECNEJ TEÓRIE SYSTÉMOV*. Bratislava, Pravda 1979. 280 s.

Kniha známeho sovietskeho vedca vyšla v origináli r. 1974 a nakladateľstvo Pravda sa rozhodlo jej vydaním zaplniť citeľnú medzeru v oblasti všeobecnej teórie systémov a systémového prístupu, z neznalosti často stotožňovaného so štrukturalizmom.

V. N. Sadovskij pokladá rozšírenie systémového výskumu za jednu z najvýznamnejších zvláštností vedy a techniky druhej polovice 20. storočia. Stručne povedané, systémový prístup upúšťa od jednostranných analytických, lineárno-príčinných metód výskumu a hlavný dôraz kladie na analýzu celostných integratívnych vlastností (s. 7—8). Dôležité je, že systémový prístup má interdisciplinárny charakter a predpokladá komplexný prístup ku skúmanému objektu.

Popri všeobecnej charakteristike systémových výskumov (pod ktorými sa rozumejú špecializované teórie systémov, ale aj všeobecná teória systémov a systémový prístup) sa autor usiluje o klasifikáciu základných sfér systémových výskumov: porovnáva špecializované teórie so všeobecnou teóriou systémov, chápe ju ako metateóriu systémového výskumu a načrtáva teoreticko-množinový a zovšeobecnený výklad pojmu systém. Ten pokladá za zložitú výskumnú konštrukciu (s. 80). Vefa pozornosti venuje väzbám a vzťahom zabezpečujúcim relatívne samostatnú, oddelenú existenciu a fungovanie systému. Systém ako relatívne oddelený celok stojí oproti okoliu. Vzťahy medzi systémom a okolím sú rozličné, od striktné kauzálnych až po pravdepodobnostné. Rozličné spôsoby správania systémov v okolí dávajú možnosť klasifikácie na aktívne a reaktívne, ďalej na fungujúce a vyvíjajúce sa, ktoré môžu byť samoorganizujúce alebo samovyvíjajúce sa (s. 84—85).

Od rozboru základných pojmov teórie systémov prechádza V. N. Sadovskij k explanácii všeobecnej teórie systémov vo štvrtej kapitole (s. 103—193), predstavujúcej ťažisko knihy. Podrobnejšie opisuje teoreticko-množinovú koncepciu systému, zaoberá sa hustotou väzieb v systéme a ich typmi (prítom formuluje sedem kritérií systémovosti), skúma spôsob správania prvkov a systému a podáva prehľad o vývine teórie otvorených systémov. Súčasne načrtáva základné smery ďalšieho rozvoja všeobecnej teórie systémov.

Dve posledné kapitoly (*Špeciálne logicko-metodologické problémy všeobecnej teórie systémov*, s. 194—218; *Paradoxy systémového myslenia*, s. 219—232) sú prevažne metodologickej povahy. Zaoberajú sa logicko-metodologickými úlohami systémového výskumu, špecifickými pojmami systémového výskumu, metodologickými stránkami definovania pojmu okolie systému, klasifikáciou systémov a vzťahom častí a celku. Napokon analyzuje autor povahu paradoxov systémového myslenia. Vítaným doplnkom knihy je bohatá bibliografia prác z oblasti systémového prístupu a príbuzných problémov (s. 237—272).

Sadovského dielo je určené predovšetkým filozofom. Zaslúži si však i pozornosť jazykovedcov, a to najmä vzhľadom na pasáže venované charakteristike základných vlastností systému, klasifikáciám systému podľa hustoty a typu väzieb a vzhľadom na vymedzenie vzťahu systémového prístupu ku štruktúrnej analýze, ktorá sa nesprávne zamieňa so systémovým prístupom. Oceniť treba aj tú skutočnosť, že kniha zdôrazňuje interdisciplinárnosť a komplexnosť modernej vedy.

V. Krupa

ALLWOOD, J. — ANDERSON, L.-G. — DAHL, O. : *LOGIC IN LINGUISTICS*. London — New York — Melbourne, Cambridge University Press 1977. 185 s.

Anglické vydanie recenzovanej knihy vzniklo rozšírením a prepracovaním práce trojice švédskych autorov z r. 1971. Autori si pokladajú za cieľ svojej práce poskytnúť jazykovedcom takú orientáciu v logike, ktorá by im umožnila chápať, ako sa pojmy a metódy logiky používajú v teoretickej jazykovede, najmä v sémantike.

Po stručnom úvode podáva sa v knihe výklad základných myšlienok teórie množín v tom rozsahu, ako sa používa v ďalšom texte. Hneď v nasledujúcej kapitole sa skúma problematika z rozhrania logiky a jazykovedy, o ktorej je aj medzi odborníkmi nemálo diskusií a otvorených otázok. V logike sa bežne hovori o úsudkoch, premisách, záveroch, rozlišuje sa indukčný a deduktívny úsudok, analyzuje sa vzťah dôsledku a vyplývania a pod. Autori knihy vedome obmedzujú svoje výklady len na deduktívnu logiku, pričom upozorňujú na rozdiel medzi logickou platnosťou či pravdivosťou a faktickou platnosťou alebo pravdivosťou. Na príkladoch ukazujú, že pri usudzovaní dôležitú úlohu má logická forma argumentov, že logická platnosť a pravdivosť závisí od formy, štruktúry vety alebo argumentu, že logické úsudky (pravdy) sú platné, nezávislé od toho, aký je svet (s. 18). S takýmto záverom však materialisticky orientovaný jazykovedec či logik nemôže súhlasiť.

Ďalšia časť tejto kapitoly je venovaná otázke vzájomného vzťahu viet a výrokov. Niektorí známi logici totiž uznávajú len vety, iní hovoria aj o súdoch. Autori publikácie na jednoduchých príkladoch presvedčivo ukazujú, že rozlišovanie medzi vetami a výrokmí neznamena samoučelné zavádzanie „abstraktných entít“, že je to rozlišovanie účelné. Potom objasňujú pojem možných svetov, ktorému sa v ostatných rokoch venuje mnoho pozornosti. Podľa našej mienky by však v záujme predchádzania nedorozumeniam bolo potrebné objasniť tento pojem v súvislosti s materiálnym svetom a s jeho možnými stavmi. Jasnosti výkladu neprosieva ani to, že autori okrem termínu možný svet používajú ešte výrazy náš svet a skutočný svet (possible world, actual world, our world).

V kapitole o výrokovej logike podávajú autori výklad logických spojok, premenných a konštant. Osobitné paragrafy venujú konjunkcii, disjunkcii, implikácii, negácii, ekvivalencii, tautológiám a protirečeniam. Výklad autorov sa tu vyznačuje lapidárnosťou a novými pohľadmi na tieto v logike často pretriasané otázky.

Aj v kapitole o predikátovej logike nájde čitateľ pomerne dôkladný a pritom úsporný výklad o kvantifikátoroch, o sémantike predikátovej logiky, o pravdivosti vo všetkých interpretáciách, pričom si tu autori vypomáhajú odvolávaním sa na logické štruktúry, nezávislé od toho, aké sú možné svety (s. 78). Do záveru tejto kapitoly zaradili autori aj základné poučenie o formálnych vlastnostiach vzťahov, ako sú reflexívnosť, tranzitívnosť, symetria a i.

V kapitole o dedukcii sa autori okrem iného zmieňujú o axiomatikých systémoch, o zákone vylúčenia tretieho a o možnostiach použitia deduktívnych pravidiel v každodennej konverzácii.

Za pozoruhodnú treba pokladať okolnosť, že hoci moderná formálna logika venovala málo pozornosti modálnym výrazom, ako sú možnosť a nevyhnutnosť, Aristoteles už pred vyše dvetisíc rokmi podáva na svoju dobu veľmi dôkladný rozbor tejto problematiky. Autori recenzovanej práce zavádzajú a analyzujú pojem modálnych a deontických operátorov. V prirodzenom jazyku týmto operátorom približne zodpovedajú výrazy *je možné, je nevyhnutné, je dovolené, je povinný...* atď. Tým poskytujú čitateľovi základné poučenie o deontickej logike, ktorá si zo svojho hľadiska všíma dôležitú oblasť morálnych, právnych a iných spoločenských noriem. Nachádzame tu aj stručnú zmienku o epistemickej logike, o výrokových postojoch a o logike deiktických výrazov. Autori však nikdy nespomínajú logiku pravdepodobnosti, hoci mnohí odborníci pokladajú pravdepodobnosť za mieru možnosti a iní ju vymedzujú ako racionálny stupeň vierohodnosti, mieru hodnovernosti a pod.

Ďalšia kapitola je venovaná analýze a objasneniu takých dôležitých a v logike často diskutovaných pojmov, ako sú intenzia a extenzia, označovanie a nominácia. Aj keď autori vo svojom výklade vychádzajú z tzv. paradoxu o Elektre, ostáva otázne, či ich úvahy možno rozšíriť aj na ďalšie prípady

z vied a z praktického života. Za pozoruhodnú a so súčasnými systémovo-štruktúrnymi výskumami spätú možno pokladať myšlienku, že zmysel komplexného výrazu má byť funkciou zmyslu jeho častí, z čoho vyvodzujú, že syntax jazyka je fundamentálne spätá s jeho sémantikou. Autori však už ďalej nesledujú, aké dôsledky z toho vyplývajú pre ostré rozdeľovanie viet na analytické a syntetické, pre dichotómiu logickej a faktickej pravdivosti.

Do predposlednej kapitoly zaradili autori podnetné a menej formálne úvahy o predpokladoch a určitých popisoch. Rozlišujú existenčné, faktové a kategoriálne predpoklady, ktoré sú potrebné na vymedzenie toho, či sú výroky určité, nakoľko sa vzťahujú na predmety. Pri týchto otázkach, prirodzene, nemožno vynechať ani prihliadanie na situácie a kontexty a pragmatické zretele, za ktorých sa posudzujú platnosť, pravdivosť či relevantnosť výrokov. Pritom autori ponechávajú otvorenú otázku, či pravdivosť a vhodnosť sú dve nezávislé kritériá, alebo je možné jedno redukovať na druhé.

Posledná kapitola prináša celkový pohľad na riešenie ústrednej problematiky knihy, ako je vymedzená v jej názve. Autori správne poukazujú na to, že modelovo-teoretická sémantika sa usiluje analyzovať význam v rámci pojmu množiny a funkcie. Okrem iného sa tu znova vracajú k otázke vzájomného vzťahu intenzie a extenzie. Hoci je tu ich výklad jasnejší a príklady sú bližšie k reálnemu životu, znova si vypomáhajú funkciami od možných svetov k extenziám, pričom pripúšťajú, že možných svetov môže byť nekonečne mnoho. Sami uznávajú, že niektoré otázky sú tu ešte sporné, že sa tu dochádza buď k nezhodám s poznatkami zo psychológie, alebo na druhej strane k nahliadnutiu nemožnosti redukovať celú koncepciu extenzie a intenzie na teóriu množín.

Výstižné je ich konštatovanie, že logické konštanty nie sú vo všetkých logických systémoch jednotné. V rôznych logických systémoch sa akcentujú rôzne momenty a konštanty nadobúdajú trochu iný významový odtieň v závislosti od kontextu a riešených problémov. Pritom nie je zanedbateľná otázka, aký je vzťah logických konštánt k výrazom prirodzeného jazyka a k bežnému používaniu prostriedkov prirodzeného jazyka.

Sami logici narážajú na to, že okrem zjavnej formy môžu mať niektoré vety aj skrytú formu. Potom vzniká otázka, ako ju možno vyjadriť v prirodzenom jazyku a v logických modeloch. Autori v tejto súvislosti upozorňujú na to, že také dôležité pojmy pre jazykovedu, ako podstatné mená, prídavné mená a slovesá nie sú v predikátovej logike prvoradé. Niektoré slovné druhy nemajú v logike zodpovedajúce výrazy, predložkám a niektorým typom prísloviiek logika takmer nevenovala pozornosť. Ďalšie obmedzenie je aj v tom, že predikátová logika si všima len oznamovacie vety a necháva stranou opytovacie a rozkazovacie formy viet.

Napriek týmto obmedzeniam sa autori nazdávajú, že logika môže byť pre jazykovedcov užitočná. Podľa nich dôležitú otázku, ako sa jazykové výrazy spájajú s predmetmi a dejmi vonkajšieho sveta, možno seriózne zodpovedať len štúdiom logiky. Podľa našej mienky však táto otázka prinajmenej čiastočne patrí aj do kompetencie filozofie, predstavuje jednu stránku základnej filozofickej otázky a dôležitú zložku teórie poznania. Ani vzťahy medzi jazykom a usudzovaním nemožno uspokojivo objasniť iba v rámci logiky a jazykovedy, ale treba prihliadať aj na výsledky gnozeológie a psychológie.

Autori uľahčili hodnotenie svojej knihy tým, že sami poukázali na niektoré jej obmedzenia. Na niektoré nedostatky sme upozornili v našej recenzii. V záujme objektívnosti musíme však vidieť aj prednosti tejto práce. Patria k nim moderný prístup, prehľadné usporiadanie látky, úsporný a miestami precízny výklad základných logických pojmov, symbolov a operácií. Hoci je určená predovšetkým študentom, pre jej náležité pochopenie je žiadúca aspoň predbežná znalosť základných logických termínov a postupov.

J. Švihran — B. Švihranová

Cieľom tejto zaujímavej a praktickej monografie je oboznámiť čitateľa so základmi novej teórie suprasyntaxe (lingvistiky textu) a podať základy významového skracovania textov. Monografia sa skladá z 12 kapitol, okrem literatúry je doplnená vecným registrom a textami (populárno-vedeckými a všeobecnopolitickými), na ktorých sa aplikujú teoretické výklady.

V úvode (s. 3—9) A. A. Vejze konštatuje, že rast informácie podmienil vznik novej vednej disciplíny — informatiky; s jej rozvojom sú späté aj lingvistické výskumy zamerané na vytváranie sémantických modelov textov. Preniknutie do zmyslu textu je podľa najnovších výskumov psychológov spojené s hľadaním a vydelením tzv. oporných bodov alebo významových jadier v texte. Keďže význam (smysl) celého textu nie je iba sumou významov jeho prvkov (viet), treba vybudovať metodiku práce s celým textom. Teóriou, z ktorej autor vychádza, je teória gramatiky textu, lingvistiky textu alebo syntaxe zviazaného textu (angl. suprasyntax, nem. textová gramatika), opisujúca zákonitosti tvorenia textových významov (smyslovoobrazovaníj; s. 9).

Pri vymedzovaní základných pojmov, ako sú text, textové jednotky a i., autor vychádza z domácich tradícií. Za hlavné konštitujúce príznaky textu pokladá jeho zviazanosť a tematickosť. Pri práci s textom považuje za dôležité odlišiť texty na základe opozície: umelecké texty oproti neumeleckým textom, čo súvisí s primárnou (ale nie jedinou) prítomnosťou emocionálnej alebo intelektuálnej informácie; ďalej delí texty podľa žánrov, slohových postupov a pod.

Pri významovej segmentácii textu určuje Vejze ako textové jednotky zložený syntaktický celok, vydelený na základe suprasyntaktických súvislostí medzi jeho časťami a nadfrázovú jednotku, v ktorej nachádza vyjadrenie tematickosť textu. Vydeľovanie obidvoch jednotiek je náročné, lebo nie sú vyčlenené graficky. Oproti nim sa graficky vyčleňuje odsek — kompozično-významová jednotka, v ktorej je odraz subjektívneho. Okrem týchto jednotiek sa v práci uvádza aj subtext (medzi frázovou jednotkou a celým textom). Rozumie sa pod ním komponent zviazaného textu, ktorý rozvíja jednu z jeho hlavných tém a zovšeobecňuje témy niekoľkých frázových jednotiek patriacich do toho istého subtextu. Téma textu (ako aj jeho lubovoľných častí) sa vyjadruje radom tematických elementov. Medzi tematickými slovami a spojeniami slov základné postavenie (podľa psychológov) majú nominatívne (substantívne) spojenia slov (substantíva s pravým aj ľavým určením, zamená a všetky slovné druhy vo funkcii substantív). Tematické zretazenie je vytvárané opakovaniami. Slovo (slovné spojenie) vytvára tematickú súvislosť, ak poukazuje na istú významovú nadväznosť s inými slovami. Takúto analýzu textu nazýva lexikálno-tematickou sieťou textu. Keď tematickú nadväznosť vytvára slovo (spojenie slov) s najvšeobecnejším (dominujúcim) významom, ide o dominujúce (oporné) slovo (napr. téma článku). Inou metódou je metóda jazykovo-sémantickej siete, pri ktorej sa vytvára graf pozostávajúci z vrcholov (sémantém) a rebier (sémantických vzťahov medzi nimi — s. 26—27).

A. A. Vejze skúma aj vzťah aktuálneho členenia a textu. Konštatuje, že aktuálne členenie (binárne členenie) patrí k charakteristickým črtám zviazaného textu. Pri funkčnej perspektíve celého textu je však potrebné odlišovať pojem predstava, chápanie (poňatije) ako jednu z foriem odrazu sveta v myslení, od pojmu súd, názor (suždenije). A. A. Vejze ďalej vykladá proces formovania novej predstavy (pri čítaní textu), význam deduktívneho úsudku, textového sylogizmu, logicko-psychologickú analýzu textu (podľa L. P. Doblajeva). Podľa nej text je hierarchická štruktúra rozkladajúca sa na subjekt prvého stupňa (= téma celého textu) a na predikát prvého stupňa (= celý text). Tieto stupne sa ďalej modifikujú na subjekty a predikáty nižších stupňov (s. 34 n.). Spojitosť medzi prvkami textu sa realizuje dvoma spôsobmi: a) po línii predikácie (vzťah subjekt-predikát); b) po línii modifikácie (vzťah subjektu vyššieho stupňa — subjektu nižšieho stupňa). Zostrojenie schém významovej štruktúry textov pokladá A. A. Vejze za plodné, keďže dáva možnosť z hľadiska obsahu oddeliť dôležité prvky textu (s. 40), čo je nakoniec nevyhnutné pri významovom skracovaní textu i pri práci nad referátom.

V ďalšej časti knižky sa A. A. Vejze zaoberá logickým rozvíjaním myšlienok v texte; logická štruktúra

textu nie je dostatočne rozpracovaná (s. 50—51). V zviazanom texte okrem spojitosti medzifrázových jednotiek je dôležité rozvitie myšlienok od vety k vete, od skupiny viet k druhej skupine. Výskum logickej nadväznosti začína A. A. Vejze s tzv. nezávislými, konštatujúcimi vetami (niektorí autori ich nazývajú autosémantické), ktoré tvoria základné tkanivo textu.

Osobitná pozornosť sa v knihe venuje kompozično-významovému členeniu odseku. Autor rozlišuje typ odseku s paralelnou nadväznosťou (téma ostáva z hľadiska aktuálneho členenia nezmenená, kompletizuje sa iba novou rémou) a s refazovou nadväznosťou (réma predchádzajúcej vety stáva sa témou nasledujúcej). Konštatuje sa, že odseky sú obyčajne zmiešaného typu. Silné miesto odseku tvorí prvá a posledná veta.

V časti o spôsoboch krátkeho rozloženia textu autor vychádza zo psychologických výskumov: pre preniknutie do zmyslu čítaného je nevyhnutné významové zoskupenie materiálu, preto sa vydeľujú významové oporné body, nesúce maximum informácie, ktoré sú základom pri rekonštrukcii krátkeho variantu textu. Tento proces sa nazýva významovým skracovaním textu. A. A. Vejze pracuje aj s termínmi anotácia (synopsis-writing) a referát (precis-writing). Vysvetľuje ich podstatu, dĺžku vo vzťahu k základnému textu a pod. Okrem toho uvádza termín prerozprávania textu (pereskaz), pri ktorom ide tiež o skrátenie originálu, ale v ústnej forme.

Posledné kapitoly monografie sú venované praktickým postupom pri významovom skracovaní textu. Pri prvom čítaní ide o oboznámenie sa so všeobecným obsahom textu. Pri druhom, pozornejšom čítaní sa vydeľujú kľúčové fragmenty (slová, spojenia slov aj celé vety), ktoré tvoria základ obsahu textu. Ďalšou fázou je práca s fragmentmi, zostavenie logického plánu textu atď. A. A. Vejze vydeľuje dva základné typy textov: s lineárnym rozložením tematických radov a s prekríženým i paralelným rozložením lexikálno-tematických zrefazení. Významové skracovanie podľa Vejzeho sa obmedzuje v podstate na dva základné procesy: na perifrázu a zovšeobecnenie. Pri anotácii ide o ďalšie zovšeobecnenie metódou deskriptívnej kondenzácie.

Rozsahom nevelká monografia obsahuje množstvo informácií z oblasti lingvistiky textu, sústavne a cieľavedome rozvíjanej v sovietskej lingvistike. Z nášho hľadiska je jej nóvm hlavne v tom, že uvádza viaceré metódy práce s textom pri vytváraní významových modelov s cieľom vytvoriť skrátené varianty textov, čo pri súčasnom prudkom rozvoji vedy a techniky predstavuje významnú formu informácie.

E. Bajzíkova

CHOLODOVIČ, A. A.: *PROBLEMY GRAMMATIČESKOJ TEORII*. 1. izd. Leningrad, Nauka 1979. 304 s.

Kniha nedávno zosnulého sovietskeho lingvistu, známeho typológa a orientalistu, prof. Alexandra Alexandroviča Cholodoviča (1906—1977) *Problémy gramatickej teórie*, pozostáva z doteraz nepublikovanej monografickej práce *Sloveso v japončine* (s. 8—172) a deviatich štúdií, ktoré vyšli už skôr: *Katégoria množnosti v japončine z hľadiska všeobecnej teórie možnosti v jazyku* (s. 173—195), *Partitívny atribút v japončine* (s. 196—210), *O vedľajších vetných členoch* (s. 211—227), *Pokus o teóriu podtried slov* (s. 228—243), *K otázke o zoskupeniach slov vo vete* (s. 244—254), *K typológii slovosledu* (s. 255—268), *O typológii reči* (s. 269—278), *Slovesný rod I: Definičia. Kalkul* (s. 279—292), *K otázke o dominante vety* (s. 293—198). Uzatvára ju súpis základných vedeckých prác A. A. Cholodoviča (s. 299—303) od N. A. Kozincevovej.

Štúdie zborníka sú usporiadané v chronologickom slede, tak ako vychádzali. Okrem článku o zoskupeniach slov vo vete, kde sa upozorňuje na potrebu rozlišovať skupiny slov na rovine jazyka a roviny reči, medzi známejšie patrí aj štúdia *Pokus o teóriu podtried slov*, pôvodne uverejnená v časopise *Voprosy jazykoznanija* (1960). Cenný je tu najmä poukaz na možnosť distributívno-syntagmatického vyčleňovania podtried slov vzhľadom na počet a typ prvkov v ich okolí. A. A. Cholodovič ako jeden zo spoluautorov teórie valencie pod týmto pojmom rozumie konfiguráciu slovesa s jeho tzv. optimálnym okolím, ktoré je

vymedzené počtom miest, ich slovnodruhovou charakteristikou a funkciou. Podľa počtu miest sa tieto okolia, avšak aj ich jadrá (t. j. slovesá) členia na jednomiestne, dvojmiestne atď. i prázdne.

Medzi najvýznamnejšie práce A. A. Cholodoviča patrí však predovšetkým štúdiá o slovesnom rode a diatéze z r. 1970. Cholodovičov článok *Slovesný rod I.* sa stal programovou staťou a pracovným východiskom štruktúrnotypologickej skupiny leningradského oddelenia Inštitútu jazykovedy AV ZSSR [porov. najmä zborníky *Typologija passivnych konstrukcij* (Leningrad 1974) a *Problemy lingvističeskoj tipologii i struktury jazyka*. (Leningrad 1977)]. Ide tu prirodzene o iné chápanie slovesného rodu, než ho podávala klasická ruská teória. Teória diatézy, ako je známe, sa zakladá na pojme „zhody“ medzi prvkami syntaktickej a sémantickej štruktúry. V tejto súvislosti možno spomenúť názor, že „... pri pokuse odhalíť gramatickú podstatu slovesného rodu musíme sa vzdať niektorých negramatických pojmov a termínov“, čím sa mali na mysli pojmy ako konateľ, zasiahnutý objekt a pod. a že „pre gramatickú analýzu zámena gramatických vzťahov logickými nič neprináša“ (Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim. 2. Bratislava 1960, s. 354). Je jasné, že pri tomto chápaní slovesného rodu ani nejde o zámenu jednej roviny druhou, ale o „zapojenie“ oboch rovín, syntaktickej i sémantickej, a postulovanie vzťahov medzi nimi. S takýmto chápaním sa stretávame napokon aj pri analýze slovesného rodu v rámci teórie intencie slovesného deja vypracovanej v slovenskej lingvistiky.

Štúdiá *K otázke o dominante vety* z r. 1970 patrí k najkonkrecnejším a zároveň najbrilantnejším prácam A. A. Cholodoviča [pôvodne vyšla v japonskom zborníku *Studies in General and Oriental Linguistics* (Tokyo 1970, s. 319—322)]. Zvažujú sa tu lingvistické argumenty, či dominantou vety je podmet alebo prísudok. Autor ukazuje, že pri riešení tejto otázky kategórii „reprezentatívnosti“ (v neskoršom chápaní Kuryłowicza) treba dať prednosť pred kritériom „morfologickej alebo prozodickej indikácie“, lebo sú jazyky, kde formálne „príznačkové“ sú riadiace členy alebo aj riadiace aj závislé členy syntagiem. A. A. Cholodovič prichádza k záveru o dominantnosti prísudku vo vnútornej štruktúre, čo podľa neho možno aj lingvisticky dokázať, kým dominantnosť podmetu nie. O teórii dvojvrcholovosti („kolaterálnosti“) vety, ktorá za dominantu považuje podmet i prísudok, sa tu tvrdí, že v jej prospech nemožno uviesť ani jeden lingvistický argument. Je podľa neho iba dedičstvom tých čias, keď sa v jazykovej analýze miešali jazykové a logické kategórie.

S. Ondrejovič

DUCHÁČEK, O. : L'ÉVOLUTION DE L'ARTICULATION LINGUISTIQUE DU DOMAINE ESTHÉTIQUE DU LATIN AU FRANÇAIS CONTEMPORAIN. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas Philosophica, N. 213. Brno 1978. 259 s.

Kniha, zaoberajúca sa vývinom lexikálneho členenia estetickej sféry od latinčiny až po súčasnú francúzštinu, je v súčasnosti zavŕšením mnohoročného vedeckého úsilia Otta Ducháčka v oblasti výskumu štruktúry slovnej zásoby. Prvé články, publikované v r. 1958, otvárajú veľmi plodné obdobie. Jeho prvou významnou etapou bola monografia o pojmovom poli krásy v modernej francúzštine (*Champ conceptuel de la beauté en français moderne*. Praha, SPN 1960. 215 s.). Tejto a príbuznej problematike venoval aj väčší počet článkov publikovaných v československých a z veľkej časti aj v zahraničných časopisoch a zborníkoch. K charakteristike prof. O. Ducháčka patrí konštituovanie sémantickej školy, na ktorej participujú zväčša jeho žiaci z brnenskej filozofickej fakulty, ale aj pracovníci z iných vysokoškolských stredísk — medzi nimi niekoľkí zo Slovenska — a medzinárodné uznanie a ocenenie jeho teórie jazykových polí i konkrétnych výsledkov ich výskumu.

V úvode recenzovanej práce objasňuje autor metodologické východiská svojej teórie pojmových polí ako základu štrukturácie lexiky. Ide o už dobre preverené princípy. Pretože rozsah publikácií brnenskej univerzity je striktno obmedzený, považujeme za celkom oprávnené, že sa z celého rozsiahleho lexikálneho komplexu, viažúceho sa na sféru estetického hodnotenia, venuje v tejto knihe pozornosť len

jednej subsfére — pojmovému poľu krásy — zatiaľ čo druhá subsféra — pojmové pole škaredosti — sa v tejto monografii neskúma. Pojmové pole krásy je totiž samo osebe veľmi rozsiahle, vnútorne bohato členené a hierarchizované a vykazuje značnú autonómnosť. Autor skúma i okazionálne členy poľa, t. j. lexikálne jednotky, ktoré obsahujú pojem krásy iba v určitých kontextoch. V tejto súvislosti chceme poznamenať, že v prípade pojmov s menším lexikálnym rozptylom bude nepochybne užitočné skúmať paralelne aj príslušnú antonymnú oblasť. Treba sa totiž vyvarovať mechanickému aplikovaniu hoci aj dômyselne odôvodneného modelu poľa na všetky onomaziologické štruktúry a usilovať sa o čo najdôslednejšie rešpektovanie špecifickosti každej z nich.

Okrem uvedených faktorov sa výskum pojmového poľa krásy komplikuje aj skutočnosťou, že ho tvoria abstraktne lexémy, ktorých sémantický obsah sa diferencuje podľa toho, či ide o krásu ľudí (tu zasa osobitne o krásu ženy, muža alebo dieťaťa), zvierat, rastlín, prírodných javov, umeleckých výtvorov atď. Autor sa preto neobmedzuje na výhradne sémické vyjadrenie všetkých jemných rozdielov medzi čiastkovými významami. Na opis ich sémantického obsahu volí kombinovaný postup. Jeho základom sú sémantické dištingtívne príznaky a k nim pristupuje vymedzenie oblasti použitia daného významu (napr. o osobách, deťoch, častiach ľudského tela, gestách, jazykových prejavoch, odevu, nábytku, budovách atď.), v prípade potreby sa vymenúvajú najtypickejšie členy syntagiem a pri významovej podobnosti a blízkosti sa uvádzajú synonymá.

Svojím diachronickým aspektom patrí dielo medzi priekopnícke práce v danej oblasti. Najskôr podáva obraz lexikálnej štruktúry latinských slov vyjadrujúcich predstavu krásy. Potom, od 12. do 20. storočia, storočie za storočím, sleduje vývin tejto štruktúry v rámci francúzskej slovnej zásoby. V každej z desiatich historických etáp francúzskeho jazyka sa vydeľujú výrazy tvoriace centrum štruktúry, a výrazy, ktoré sa zoskupujú do čiastkových významovo špecializovaných oblastí okolo centra (krása nadradená, príjemná, jemná, umelá, elegantná, prostredná). Analyzujú sa nielen adjektíva, ktoré sú v estetickej sfére primárne, ale aj odvodené substantíva, príslovky a slovesá a všetky ostatné lexikálne jednotky vyjadrujúce pojem krásy. Vzhľadom na to neprekvapí, že v najmenej početnej štruktúre je 101 výrazov a v najrozvinutejšej je ich až 296. Celkový počet analyzovaných lexikálnych jednotiek presahuje tisíciku. Je naozaj škoda, že striktné obmedzenie rozsahu knihy neumožnilo zaradiť register slov. Išlo by len o niekoľko stránok navyše, ktoré by však veľmi uľahčili orientáciu v takom bohatom lexikálnom materiáli.

Uvedené čísla ilustrujú značnú nestabilitnosť lexikálnej oblasti krásy. Sledovanie jej vývinu umožňuje skúmať historické zmeny a modifikácie a formulovať ich najtypickejšie črty. Ukázalo sa, že vo väčšine období sa pole krásy viac obohacuje ako ochudobňuje a že tento proces závisí od stupňa kultúrnej úrovne (rozvoj literatúry), od všeobecného trendu vzdelanosti (pozoruhodný je prírastok lexikálnych jednotiek obsahujúcich pojem krásy v období renesancie a v posledných dvoch storočiach) a od spôsobu myslenia (napr. racionalizmus 18. storočia vedie k ochudobneniu estetickej lexiky, pretože krásnu nevenuje prvoradú pozornosť). Obohacovanie sa realizuje najmä prechodom slov z iných významových okruhov: v priebehu deviatich storočí prešli k poľu krásy výrazy z 26 iných poľí. Okrem vonkajšej migrácie možno sledovať aj migráciu členov vnútri poľa. Základom tejto reštruktúracie je pôsobenie dialektického protikladu sémantickej konvergenencie a divergenencie.

Autor sa vedome usiloval prekonať subjektivismus pri hodnotení pozorovaných javov i pri formulovaní záverov, vďaka čomu je pri skúmaní lexiky estetického hodnotenia je to osobitne naliehavé. Môžeme konštatovať, že sa to úplne podarilo a že prezentované výsledky (čiastkové pozorovania na konci každého obdobia ako aj celkové závery) sú presvedčivé a vďaka obdivuhodne bohatému dokladovému materiálu aj ľahko overiteľné. Na druhej strane si je autor tiež vedomý toho, že charakter a rozsah práce mu neumožnili venovať sa s potrebnou dôkladnosťou detailnejším otázkam (napr. výskumu poľí v časových úsekoch kratších ako sto rokov, idiolektu jednotlivých autorov, vplyvu sociokultúrnych a situačných faktorov a pod.). Význam týchto problémov však docenjuje a v závere práce motivuje záujem o ich štúdium.

Knihu hodnotíme ako ďalší závažný krok pri poznávaní štruktúry slovnej zásoby. Uvedomujeme si však, že lexikálny systém jazyka, oveľa rozsiahlejší (už len spracovanie jeho inventára je úloha

obrovských rozmerov) a variabilnejší ako systém fonologický, morfológický a syntaktický, si vyžiada ešte veľa usilovného štúdia celých teamov, kým sa jeho opis priblíži predstave, ktorú si lingvistika vytvára na základe opisu uvedených jazykových plánov. Československá jazykoveda kladie do základov tohto štúdia množstvo cenných poznatkov a kniha O. Ducháčka — napísaná po francúzsky — sa stane jej popredným reprezentantom aj v zahraničí.

K. Sekvent

GEORGIEV, V.: *TRAKITE I TEHNIJAT EZIK*. Sofia, Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite 1977. 348 s.

V posledných desaťročiach dosiahla pozoruhodné bádateľské výsledky trákológia. Komplexná interdisciplinárna veda trákológia osvetľuje prahistóriu tráckeho územia porovnávaním historických údajov s faktami archeologickými, jazykovými a do úvahy sa berú aj antropologické, etnografické a umenovedné poznatky. Do štyridsiatych rokov sa celkove prijímal názor, že na Balkánskom polostrove na sever od Grécka od začiatku neolitu do príchodu Slovanov v 6.—7. stor. bývalo obyvateľstvo, ktoré hovorilo nárečiami trácko-ilýrskeho jazyka. Početné trácke mohyly, ktoré sa od oslobodenia v Bulharskej ľudovej republike systematicky skúmajú, odhaľujú svoje tajomstvá. Prekvapujúco vysoký stupeň tráckeho umenia a kultúry dokumentovala napríklad výstava, ktorá bola inštalovaná v rozličných európskych mestách a v r. 1978 aj v Bratislave. Novšie výsledky tohto široko založeného výskumu privedli k novým stratigrafickým poznatkom a v mnohom opravujú doterajšie názory o etnických, jazykových a kultúrno-historických pomeroch na tejto od pradávna osídlenej, neobyčajne úrodnej zemi. Vynikajúci bulharský bádateľ v tejto oblasti Vladimír Georgiev osvetlil v monografii *Trákovia a ich jazyk* na základe najnovších poznatkov jazykovednú stránku zložitej problematiky.

Trákológia má k dispozícii nasledujúci jazykový materiál: okolo 40 tráckych glos u antických autorov (najbohatší je onomastický materiál — okolo 1500 zemepisných názvov a osobných mien), ďalej niekoľko krátkych nápisov, niekoľko tráckych slov sa zachovalo v lexike balkánskych jazykov a isté závery sa dajú robiť na základe porovnávania balkánskych jazykov. V. Georgiev analyzoval všetok trácky jazykový materiál, ale aj glosy, nápisy, substrátové prvky a najmä onymiu, ktorá patrí do jazykového a etnického okruhu dácko-mýzického, ilýrskeho, frýgického a makedónskeho. Dôsledná jazykovedná analýza a porovnávanie historických a archeologických faktov mu umožnili urobiť historicko-porovnávaciu rekonštrukciu tráckeho jazyka, vymedziť jeho charakteristické (najmä hláskové a lexikálne) znaky v pomere k jazyku dácko-mýzickému, ilýrskemu, frýgickému, makedónskemu a načrtnúť etnogenézu Trákov i niektorých iných balkánskych etník (Albánci, Rumuni, Dáko-Mýzjici).

V Trácii sa od začiatku neolitu začalo vytvárať jedno z centier tzv. neolitnej revolúcie. Paleolitný človek žil takmer výlučne v jaskyniach, na začiatku neolitu sa usadil v dolinách a rovinách, sám si začína dorábať potravu prvobytno-pospolným hospodárením a chovom dobytky. Začína sa tu rozvíjať poľnohospodársko-dobytkárska kultúra, podobne ako sa to stalo v Malej a Prednej Ázii. Na rozdiel od archeológov V. Georgiev sa domnieva, že Patrákovia žili na tomto území od začiatku neolitu. Trácka kultúra v epoche neolitu a chalkolitu má mnohé zhodné prvky s kultúrou v západnej Malej Ázii a v severnom Grécku. Trácke kmene z konca bronzovej epochy, ktoré obývali južné pobrežie Trákie, boli v užšom kontakte s trójskou kultúrou a vôbec s mykénskou civilizáciou; ich kultúrna úroveň prevyšovala kultúrnu úroveň tráckych kmeňov, ktoré obývali severnejšie horské oblasti. Tieto severotrácke kmene sú Trákovia Homérových eposov. Neskoršie vystúpili na historickú scénu iné trácke kmene (najmä Odrizi a Besi), takisto s nižšou kultúrou, ktoré zamenili Homérových Trákov podobne, ako v Grécku Dórovia Achajcov. Trácku kultúru i trácky jazyk ovplyvnilo miešanie a sfahovanie etník na Balkánskom polostrove (napr. sfahovanie Frýgov z Makedónie cez južnú Tráciu do Malej Ázie).

V rozsiahlej oblasti od severných Karpát medzi riekami Tisou a Dnestrom, prípadne Dneprom, ďalej

vo východnej časti Balkánskeho polostrova od rieky Moravy a Vardaru na východ, ako aj v niektorých oblastiach severnej a centrálnej Malej Ázie nebývali rozličné kmene hovoriace tráckym jazykom (ako píše geograf Strabon a iní antickí autori), ale tieto kmene hovorili viacerými indoeurópskymi jazykmi. Predovšetkým osobitné indoeurópske jazyky predstavuje tráčtina a ilýrčina (V. Georgiev porovnáva ich rozdiely s íránčinou a latinčinou), ale aj trácky jazyk v pomere k frýgickému a dáckemu. Rozdiely medzi týmito jazykmi porovnáva V. Georgiev s rozdielmi medzi dnešnou bulharčinou, rumunčinou a gréčtinou. Spomenuté jazyky sa vyvíjali konvergentne vďaka úzkym kontaktom ich nositeľov, vzájomné miešanie podnietili aj migračné vlny Mýzov, Dardancov a Frýgov pri ich cestách do Malej Ázie. Ovplyvňujúcim jazykom bola aj gréčtina a sčasti (stará) makedónčina. Týmito kontaktmi sa trácky, dácky a frýgický jazyk výrazne priblížili. Už v prvom tisícročí pred n. l. sa dá hovoriť o istom balkánskom jazykovom zväze. Stará toponymia a antroponymia dovoľuje jednoznačne ustáliť jazykové a etnické rozdiely medzi Tráciou a Dáciou. Pre trácke územie sú charakteristické toponymá tvorené slovami *-para*, *-bria*, *-diza*; severne od Dunaja, v Dácii, takto tvorené miestne názvy nejestvujú, v tejto oblasti sa vyskytujú miestne názvy na *-dav* (*-deva*). Podľa V. Georgieva možno datovať dácko-mýzickú infiltráciu na Balkán v 2. tisícročí pred n. l., neskoršie nasledovalo ešte niekoľko migračných prúdov. Časť týchto kmeňov sa romanizovala v prvých storočiach našej éry, ale iné si zachovali svoj jazyk, ktorý sa vyvíjal pod vplyvom balkánskej latinčiny. Táto koexistencia romanizovaného a protoalbánskeho ľudu trvala aj v 4.—6. stor., keď sa balkánska orientálna latinčina začala meniť na rumunčinu. Počas tejto epochy protoalbánske etnikum (neskoršie pod tlakom Slovanov) preniklo severozápadnejšie do oblasti Ilýrov (v albánčine je aj ilýrska zložka). Albánčina má teda dácko-mýzický základ; jej vzťah k dácko-mýzickému jazyku je rovnaký ako vzťah niektorého románskeho jazyka k latinčine.

Systematické archeologické vykopávky na Slovensku, analýza reprezentatívnych nálezísk i opevnených sídlisk vniesli nové svetlo aj do otázky Trákov na našom území. Potvrdila sa možnosť užších vzájomných kontaktov egejskej oblasti s balkánsko-karpatskou oblasťou v strednej dobe bronzovej a v neskorších epochách (Vladár, J. — Bartoněk, A.: *Zu den Beziehungen des ägäischen, balkanischen und karpatischen Raumes in der mittleren Bronzezeit und die kulturelle Ausstrahlung der ägäischen Schriften in die Nachbarländer*. Slovenská archeológia, 25, 1977, č. 2, s. 370—432).

Archeologické výskumy na Slovensku v posledných 50 rokoch ukázali, že obyvatelia východného Slovenska, južnej oblasti stredného Slovenska a časti juhozápadného Slovenska sa dostali do styku s vyspelými oblasťami tráckeho Pričiernomoria. Svedčí o tom napr. keramika vyrobená na hrnčiarskom kruhu, birituálne pohrebiská a čiastočne aj sídliská (kuštanovická a kalenderberská kultúra). Severotrácke kmene prenikli do Karpatskej kotliny v 7.—5. stor. pred n. l. Počas slovenskej kalenderberskej a kuštanovickej kultúry sú už náznaky rozpadu rodového zriadenia, vzniká rodová aristokracia. Tento vývin sa urýchľuje v severotráckych kmeňových zväzoch. Severotrácka perióda na našom území trvala až do príchodu Keltov v 1. polovici 3. stor. pred n. l. (Dušek, M.: Slovensko v mladšej dobe halštatskej. Slovenská archeológia, 19, 1971, č. 2, s. 422—464. — *Die Thraker im Karpatenbecken*. Slovenská archeológia, 22, 1974, č. 2, s. 361—434).

Naše archeologické výskumy poskytujú historickú oporu pre výklad niektorých predslovanských (a predkeltských) toponým z nášho územia z tráčtiny (prípadne ilýrčiny). Ak prijmeme Georgievovu interpretáciu, pri miestnych názvoch, ktoré sa vykladali ako trácke, treba pomýšľať na dácko-mýzický pôvod. Ide o názvy horstiev *Karpaty* (porov. dácky *karpa* „skala“, albánsky *karpë* „skala“), *Beskydy* (albánsky *bjeshkë* „vysokohorské miesto; horská pastvina“), názov rieky *Dunaj* (z ide. ⁺*dānu-* „rieka“; názov horného a sčasti stredného toku je keltský a patrí k ide. ⁺*dānuwo-* alebo ⁺*dānuwi-*, názov dolného a sčasti stredného toku je dácko-mýzický; ukrajinská a ruská forma *Dunaj*, chorvátska *Dùnaj*, slovenská *Dunaj* — V. Georgiev spomína len českú podobu *Dunaj* — sú prevzaté z neskoršej dácko-mýzickej formy ⁺*Dōnāj-/⁺Dunāi-*).

V. Blanár

Keď vzniká nová teoretická disciplína skúmajúca a analyzujúca činnosť, ktorá dovtedy žila a vykonávala sa aj bez teórie, počť množstvo skeptických a ironických hlasov, pochybujúcich o jej potrebe a význame. Táto skepsa je prirodzená a v mnohých prípadoch pre samotnú disciplínu aj veľmi poučná. Obyčajne sa ozývajú skúsení praktici, ktorí sa v priebehu rokov praktickej činnosti dostali na vynikajúcu profesionálnu úroveň bez teórie. Často si však neuvedomujú, že ich rast bol v podstate uvedomeným či neuvedomeným prekonávaním intuitívne tušených problémov, z ktorých sa každá praktická činnosť skladá.

So situáciou tohto druhu sa stretávame v súčasnosti aj pri „teoretizovaní“ o problémoch prekladu, ale najmä o problémoch tlmočenia. Pritom v nijakom prípade nejde o obranu teórie. Vychádzame z dvoch skutočností. Po prvé potrebu teoretického spracovania určitej ľudskej činnosti si vždy vyžiada prax, ktorá sa už sama živelne nedokáže vyrovnat so spoločenskou požiadavkou kladenou na kvantitu a predovšetkým na kvalitu danej činnosti. Po druhé odmietnuť teóriu znamená povedať, že disciplína je výlučne subjektívna, nepodliehajúca nijakému zovšeobecneniu, že jej osvojenie je otázkou výlučne individuálnou a všetko sa v nej deje náhodne.

Prikloníme sa k názoru F. Miku (*Text a štýl*. Smena 1970), ktorý hovorí, že teória nie je hrou ani vystavovateľnou akrobáciou, ako sa to podľa mnohých skúseností môže zdať, ale úporným úsilím preniknúť pod povrch vecí. Dôsledná teória napokon zjednodušuje veci. Zdá sa, že toto mal na pamäti aj autor prvej ucelenej a systematickej teórie simultánneho tlmočenia Gelij Vasilievič Černov. Ako skúsený praktik tlmočenia a aktívny pedagóg na Pedagogickom inštitúte cudzích jazykov Mauricea Thoreza v Moskve si až priveľmi dobre uvedomil, že spoločenská potreba prekladateľov a tlmočníkov v rozvinutej socialistickej spoločnosti je taká, že sa už nemožno uspokojovať iba s náhodným zrodom tlmočnických individualít. Vzniká preto potreba ich organizovanej prípravy, ktorú však možno úspešne realizovať iba na základe presného poznania tejto činnosti a jej mechanizmu.

Recenzovaná Černovova kniha je obrazom stavu tlmočnickej problematiky všeobecne, pravdaže s prihliadnutím na pomery v ZSSR. Rozsah problematiky prinútil autora k selekcii najdôležitejších problémov simultánneho tlmočenia, ktoré spracoval podľa vlastných výskumov a výskumov realizovaných na iných zahraničných pracoviskách. Avšak aj k prevzatým názorom bol vždy kritický. Autor sa nesnaží o prehnané, nepodložené tvrdenia, vedúce k jednostrannému pohľadu na daný problém. Ide mu o podanie ucelenej problematiky simultánneho tlmočenia, pričom vychádza z jeho vonkajšej deskripcie a rozdelenia. Prvým krokom k vytvoreniu teoretického modelu je presné určenie skúmaného javu. G. V. Černov to robí z dvoch aspektov: z vonkajšej a vnútornej charakteristiky simultánneho tlmočenia.

Pri vonkajšej charakteristike simultánneho tlmočenia zaraďuje autor simultánneho tlmočníka do systému komplexného zariadenia pre prenos informácií. (Takým je zariadenie na rečníckom pulte — mikrofóny — spojovací kanál — dispečerský pult — slúchadlá účastníkov konferencie a selektor kanálov.) Pri takejto charakteristike sa simultánny tlmočník stáva vlastne súčasťou v reťazi zariadení pre prenos informácií. Jeho osobnosť sa v nej stráca, ale zároveň sa realizuje práve v tom, keď si ho delegáti pri prenose informácií vôbec neuvedomujú. Autor hovorí, že čím menej sa prejavuje tlmočnickova individualita, tým presnejší je prenos, čím presnejšia a pokojnejšia je jeho reč, tým menej na seba upozorňuje a tým estetickejšie pôsobí akt komunikácie.

Simultánne tlmočenie zaraďuje autor spolu s konzekutívnym tlmočením pod pojem konferenčné tlmočenie. Konferenčné tlmočenie predpokladá na rozdiel od iných druhov ústneho prekladu (napr. tlmočník sprievodca) vysokú profesionálnu úroveň. Postupným vývinom tlmočnických činností (G. V. Černov uvádza aj stručnú históriu simultánneho tlmočenia) sa vytvorila špecializácia v tom zmysle, že konzekutívne tlmočenie sa začalo používať iba na zabezpečenie dvojstrannej diplomatickej komunikácie, dvojstranných vzťahov, simultánne tlmočenie na druhej strane zabezpečuje mnohostranný diplomatický styk. Na záver tejto časti o vonkajšej charakteristike simultánneho tlmočenia autor uvádza pracovnú

definíciu (s. 10): „Simultánne tlmočenie predstavuje taký druh ústneho prekladu, v ktorom sa správa v cieľovom jazyku produkuje súčasne (alebo skoro súčasne) s príjmom správy vo východiskovom jazyku. Simultánne tlmočenie sa uskutočňuje pomocou technickej aparatúry: správa sa vo východiskovom jazyku prijíma cez slúchadlá a výsledok — už v cieľovom jazyku — sa expeduje do mikrofónu vo zvukotesnej kabíne.“

Základom vnútornej analýzy simultánneho tlmočenia je tzv. proces pravdepodobnostného prognózovania, ktorý sa buduje na simultánosti počúvania a hovorenia v procese tlmočenia. Pri výskume simultánosti príjmu a reprodukcie G. V. Černov zistil, že priemerne 70,5 % z celkového času produkcie východiskového textu splyva reč rečníka s rečou tlmočníka a 29,5 % z tohto času tlmočník pauzuje a vlastne prijíma text rečníka bez šumu, ak berieme do úvahy, že vlastné hovorenie je šum, ktorý ovplyvňuje náčuv. Je teda zrejme, že tlmočník musí prijímať informácie aj vtedy, keď je zamestnaný produkovaním výsledného textu.

Pri modelovaní procesu simultánneho tlmočenia vychádza G. V. Černov zo všeobecných metodologických koncepcií odzraz skutočnosti. Odzraz sa uskutočňuje v organizme v procese jeho prispôbovania sa okoliu a v procese interakcie. G. V. Černov pritom vychádza z psycho-fyziologických teórií aktivity. Proces simultánneho tlmočenia modeluje na základe pravdepodobnostného prognózovania. Takto vytvorený model, ktorý sa opiera o mechanizmus prognózovania, má mnohvrstvovú, hierarchicky organizovanú štruktúru. Ide tu o prognózovanie na verbálnej rovine, t. j. na rovine fonotaktickej, syntagmatickej a syntaktickej. Druhou rovinou je významová rovina, ktorá zahŕňa aspekty extralingvistické a paralingvistické, ako sú téma, situácia a motivácia výpovede. Dokázalo sa, že ide o hierarchicky organizovanú štruktúru, z čoho vyplýva, že každá vyššia rovina pravdepodobnostného prognózovania zvyšuje pravdepodobnosť prognózy na nižších lingvistických rovinách.

G. V. Černov pri formulovaní modelu prognózovania vychádza z teórie vybavovania v psychológii. Z mechanizmu tlmočenia vieme, že tlmočník sa vždy o niečo oneskoruje za rečníkom. No často sa stáva, že skúsený tlmočník ukončí istú ucelenú myšlienku súčasne s rečníkom. Možno povedať, že tlmočník „uhádo!“, anticipoval koniec myšlienky na základe istého podnetu v prejave rečníka. Autor priravnáva túto skutočnosť k situácii, keď si človek nevie spomenúť na meno alebo nejakú vec. Ide o zvláštny stav vedomia, keď je v ňom medzera, ktorá je intenzívne aktívna. V nej defilujú nesprávne mená nehodiace sa do tvaru tejto medzery. Aktivizuje sa, aby ich poprela (nehodí sa rytmus slova, začiatkové písmeno atď.). Ak je výraz už na jazyku, je pod prahom vybavovania a môže sa vyvolať aj neadekvátnym spôsobom (šepot, náznak). Rýchlosť vybavovania je čas medzi podnetom a odpoveďou a závisí od rýchlo pôsobiacich dočasných asociácií, ktoré sú v danej komunikačnej situácii užitočné.

Tu niekde G. V. Černov nachádza východisko pre svoj model prognózovania pri simultánnom tlmočení. Teda situácia A (ako podnet) je signálom, aby sa organizmus pripravil na reakciu adekvátnu k situácii B, ktorej pravdepodobnosť vzniku hneď za situáciou A bude maximálna. Takáto príprava na situáciu pri tlmočení sa opiera o pravdepodobnostnú štruktúru minulej skúsenosti a môže sa nazvať pravdepodobnostným prognózovaním v procese tlmočenia. Ak sa tento jav premietne do tlmočnickeho procesu, zistíme, že aj tu vznikajú vo vedomí tlmočníka prázdne miesta (medzery) určitej formy, ktoré sa postupne zaplňajú očakávanými, predpokladanými časťami rozvíjajúcej sa výpovede. Konfigurácia prázdnych miest nie je statická, ale dynamická, mení sa podľa toho, ako sa rozvíja výpoveď, a nadobúda určitejší tvar. Kľúčové elementy výpovede vo východiskovom jazyku nesú určitú informáciu o pravdepodobnosti výskytu ďalších elementov a jednotiek na rôznych jazykových úrovniach. Množstvo informácie v každej vnímanej jednotke jazykového kódu závisí od kontextuálnych spojení týchto jednotiek.

Mechanizmus pravdepodobnostného prognózovania je viacvrstvový a predstavuje komplex alebo sumu informácií, a to lingvistických a mimolingvistických (s príslušnými rovinami). Tieto roviny sa vzájomne ovplyvňujú. Preto je dôležité, aby tlmočník získal najširší synoptický prehľad o danej komunikačnej situácii, pretože oboznámenosť s črtami celku poskytuje tzv. kontextový význam a slúži na rýchlejšie vybavenie toho, čo príde neskôr.

S poznaním celku súvisí ďalší jav, ovplyvňujúci silu pravdepodobnostného prognózovania, a to

redundancia v konkrétnej výpovedi, ktorú autor delí na objektívnu a subjektívnu. Ide o fakt, že konkrétne špecializované texty majú svoju relatívne konštantnú hodnotu redundancie, ktorá sa nazýva objektívnou. Subjektívna redundancia závisí od toho, či je tlmočník špecialistom v danom odbore, alebo nie. Ak je tlmočníkovi odbor blízky, subjektívna redundancia textu bude vyššia. V opačnom prípade je objektívna redundancia znížená prítomnosťou subjektívnej redundancie tlmočníka, ktorý neovláda daný odbor. V tomto prípade ide o nižší stupeň redundancie, čo narúša mechanizmus pravdepodobnostného prognózovania, t. j. stáva sa prekážkou pri simultánnom tlmočení.

Ďalším signálnym faktorom pre pravdepodobnostné prognózovanie je komunikačná situácia. Tá v sebe zahŕňa také pojmy, ako sú rečník, fórum, čas, motivácia, recipient a téma výpovede. Každý faktor komunikačnej situácie (ako extralingvistický kontext) vnáša do výpovede doplnkovú informáciu. Tým sa zvyšuje aj redundancia výpovede, a tým aj pravdepodobnosť prognózy. Čím viac informácií je tlmočník schopný získať z komunikačnej situácie (najvyššia rovina mechanizmu pravdepodobnostného prognózovania), tým bude aj na nižších lingvistických rovinách väčšia pravdepodobnosť predvídania.

Možno teda konštatovať, že dostatočne vysoká úroveň redundancie prejavu vo východiskovom jazyku je nevyhnutná pre dokonalú realizáciu simultánného tlmočenia, lebo len v tomto prípade môže fungovať mechanizmus pravdepodobnostného prognózovania. Podmienky pre redundanciu vytvára aj komunikačná situácia ako jedna z rovín v hierarchii modelu pravdepodobnostného prognózovania.

G. V. Černov rozdeľuje prípravu tlmočníkov v podstate na jazykovo-rečovú a predmetno-tematickú. Okrem toho rozlišuje špeciálnu prípravu pre kombináciu materinský jazyk — cudzí jazyk a kombináciu cudzí jazyk — materinský jazyk. Táto časť je podložená (ako celá publikácia) konkrétnymi príkladmi z kombinácie ruština—angličtina a opačne. Tým však kniha stráca do istej miery úplnú všeobecnú teoretickú platnosť. Pri iných jazykových kombináciách by sa vyskytli odlišné problémy, vyplývajúce z charakteru jazykov, a teda aj určité procesy simultánného tlmočenia by boli čiastočne modifikované.

Simultánne tlmočenie ako druh profesionálnej činnosti je pomerne nové a skúmať sa začalo len nedávno. V doterajších prácach sa rozobralo už pomerne veľa závažných problémov, ale vždy iba čiastkových. Možno teda len uvítať Černovov pokus o súvislejší výklad problematiky simultánného tlmočenia. Či sa mu podarilo zachytiť celé pole problematiky, či ju dostatočne vyčerpáva, to treba posúdiť dôkladnou analýzou a overením jeho záverov v praxi. Jedno je však isté, že nikto, kto si knihu prečíta, či už ide o tlmočníka (praktika), pedagóga, študenta, prípadne laika, nebude sklamaný. Lebo ak sme na začiatku vyšli z toho, že základnou požiadavkou teórie je, aby veci zjednodušila a ozrejmla, tak v tomto prípade možno konštatovať, že sa to Černovovi podarilo.

A. Keníž

SLOVNÍK SPISOVNÉ ČEŠTINY PRO ŠKOLU A VEŘEJNOST. red. J. Filipec — F. Daneš Praha, Academia 1978. 800 s.

Toto významné lexikografické dielo českých jazykovedcov, určené všetkým používateľom spisovnej češtiny, je základnou jazykovednou príručkou, ktorá podáva sústavu jednotiek bežnej slovnjej zásoby dnešnej spisovnej češtiny nielen v ich normovanej ortografickej i ortoepickej podobe a s odkazom na ich pôvod, ale i s naznačením ich gramatického zaradenia, štylistického postavenia i fungovania pri výstavbe jazykových prejavov.

Slovník spisovné češtiny (SSČ) nadväzuje najmä na dve predchádzajúce kolektívne lexikografické diela — na deväťväzbový *Průruční slovník jazyka českého* (1935—1957) a na štvorväzbový *Slovník spisovného jazyka českého* (1960—1971). Prvé z nich (PSJČ) sa odklonom od pôvodného zámeru — ale v súlade s vtedajšou spoločenskou potrebou — stalo dôkladným opisným slovníkom, ktorý sa opiera o citáty z diel slovesných tvorcov; druhé (SSJČ) má na zreteli najmä jazyk literárnych klasikov, a tak presahuje rámec spisovnej slovnjej zásoby (uvádza i slová zastarané, krajové a zriedkavé). V nadväznosti

na tieto dva slovníky, ale i na rozdiel od nich sa pocítovala potreba dať najširším vrstvám používateľov spisovnej češtiny jednozväzkový výberový a jednotne lexikograficky spracovaný normatívny výkladový slovník, ktorý by dokumentoval, že „fašizmom dnešného spisovného jazyka nie je štýl krásnej literatúry, lež štýl odborný a publicistický“ (s. 5).

Recenzovaný slovník spĺňa túto požiadavku, ba navyše nadobudol ráz všeobecnejšej jazykovej príručky, ktorá v spätosti s lexikálnou normou orientuje používateľa i v norme ostatných jazykových plánov. Vyšší stupeň jednotnosti v lexikografickom spracovaní slovníka (v porovnaní so staršími dielami) sa docielil tým, že je jednozväzkový, ďalej tým, že celkovú jednotnú redakciu diela umožnili a pripravili jednotliví členovia autorského kolektívu, ktorí mali kontrolne na starosti čiastkové redakcie, alebo tým, že autorsky aj redakčne boli jedným autorom spracované isté druhy slov, že sa vykonala jednotná revízia výslovnosti, zemepisných mien, lexikografická revízia celého textu i jeho technická úprava a že sa správnosť výkladu odborných názvov konzultovala s príslušnými odborníkmi. Pritom tie riešenia čiastkových redakcií, ktoré špeciálne príručky ešte neprinášajú, odobrili príslušné komisie (pravopisná, ortoepická a morfológická).

SSČ obsahuje tieto časti: Predhovor (Predmluva); Základné poučenie o spracovaní Slovníka spisovnej češtiny; Zoznam skratiek a značiek použitých v texte slovníka; Slovník; Dodatky slovníka: 1. Slovtvorný prehľad, 2. Skratky a značky, 3. Vlastné mená a) rodné, b) zemepisné; Zásady spracovania slovníka; Malý register termínov použitých v Zásadách.

Dôslednosť v teórii a praktickom spracovaní slovníka sa dosiahla metódou vnútrojazykového porovnávanía výkladov významu súvzťažných heslových slov v čiastkových systémoch. Pri vysvetľovaní významu lexikálnych jednotiek pozornosť sa venovala slovám podobného významu (synonymám), protikladného významu (antonýmám), slovám tej istej lexikálnej formy (homonymám) a polysémii lexikálnych foriem. Priliehavé vystihnutie významovej štruktúry a zviazanosti slov sa dosiahlo tým, že všetky slová použité pri výklade významu slov sa spracovali ako heslové slová, a tým, že synonymá zastupujúce alebo dopĺňajúce výklad významu majú číselný index príslušného významu. SSČ má približne 50 000 heslových slov s viac ako 60 000 významami; obsahuje teda bežnú slovnú zásobu vrátane základnej odbornej terminológie. Okrem toho sa do slovníka zaradili najbežnejšie slová z obcenej češtiny, slangové slová i slová zastarávajúce a také zriedkavejšie cudzie slová, čo sa pravdepodobne pri silnejúcich medzinárodných kontaktoch vžijú. — „Slovník spisovné češtiny (teda) uvádza predovšetkým to, čo je pre celú našu spoločnosť naozaj potrebné, čo naša spoločnosť skutočne bežne používa“ (s. 6). Je v prvom rade určený žiakom základných a stredných škôl Českej socialistickej republiky, preto pri jeho zostavovaní autori dbali na požiadavky skúsených pedagógov, ale — celkom prirodzene — ráтали aj s tým, že žiaci budú slovník používať v spolupráci s učiteľom. SSČ sa tak zaradí do úsilia o vyššiu náročnosť a kvalitu práce v škole, ale prostredníctvom nej — zasahujúc do jazykovej kultúry v širokom zmysle — i v celom živote.

Heslové slová sa zaraďujú abecedne v základnom (reprezentatívnom) tvare. Žiada sa poznámka k základnému tvaru slovesa; je ním neurčitok (ako predtým), ibaže SSČ ako prvý ho podáva v novšie ustálenej podobe na -t, napr. *hrát, psát, žádat*; len v osobitných a celkom zriedkavých prípadoch sa zachováva archaická podoba na -ti (vo frazeologických útvaroch, napr. *mluviti stříbro, mlčeti zlato*) a popri tvaroch na -t ako doteraz i varianty na -ci pri slovesách typu *moci, moct*. Popri základnom tvare heslového slova sa uvádzajú aj varianty, a to rovnocenné aj štylisticky odlišené (napr. *brejle, brýle; řepa, obl. čes. řípa; sova, expr. sůva; stírač, stěrač; světélko, světýlko; vous, obl. fous; navléci, navléct, navléknout, hovor. -lík(-)* alebo dublety (napr. *báj(e), zem(ě); roz(e)stup; pod, pode; spíš(e)*). Pri niektorých najmä prevzatých slovách sa v hranatej zátvorke pripája výslovnosť a jej varianty, napr. *poučit* [po-u-], *aperitiv* [-tý-], *apartheid* [-teji-], *apretura* [-tú-], *garsoniéra* [-ni-] i [-ny-], *komuniké* [-muni-] i [-my-]. Ako nový prvok sa v porovnaní s doterajšími slovníkmi pri zahŕňaní slov do hniezdového odseku zvislou čiarou naznačuje slovtvorný (hniezdovaci) švík, napr. *gum/a; -ový; -ička, hád/at; -av/ý; -ě; -ost, ale cíp; -ek* (švík je na konci slova; nevyznačuje sa).

Zloženyiny sa uvádzajú v hniezde pod prvou časťou a jej hranicu vytyčuje značka ~ (tzv. tilda), napr.

aero~: ~*dynamický*; ~*klub*; ~*linie* atď., *kde*~: ~*co*; ~*jaký*; ~*kdo*; ~*který*. Pri podstatných menách sa dôsledne uvádza tvar gen., napr. *hoch*, -a; *hrách*, *hrachu* m; *schodek*, -*dku* m; *hajný*, -*ého* m; *hra*, -y ž; *práce*, -e ž; *suť*, -ti, -tě ž; *pokojská*, -é ž; *hovorné*, -*ého* s, a potom v zátvorkách i orientačné tvary v paradigme, najmä nepravidelné, napr. *člověk*, -a m (5. j. -če, 1. mn. *lidé*); proti tomu pri slovesách sa (v zátvorkách) uvádzajú iba oporné a také tvary — podobne ako pri ostatných ohybných slovách —, pri ktorých je v praxi neistota, napr. *číst* ned. (1. j. *čtu*, rozk. *čti*, *čtíte*, čin. *četl*, *č(e)tla*, trp. *čten*). Pri celkom pravidelných slovesách sa tvary neuvádzajú.

Pri prídavných menách a príslovkách sa v zátvorke pripája menej pravidelný alebo nepravidelný komparatív (2. stupeň), napr. *horní* příd. 1. (2. st. *hornější*, *hořejší*); *málo* přisl. (2. st. *méně*). Pri příd. menách sa uvádzajú aj menné tvary; *známý* příd. (i jm. *znám*) a pri príslovkách aj predikatívne, prísudkové tvary: *suchý* příd. (2. st. *sušší*) (...); *suše* přisl.; *sucho* přisl. v přís. : *na polích je s*.

SSČ dôsledne uvádza sekundárne predložky, a to ako samostatné heslá (keď sú to jednoduché pády podstatných mien), napr. *cestou* předl. s 2. p. kniž., alebo v heslovom odseku toho slova, z ktorého vznikli : (*důsledek*) v *důsledku* předl. s 2. p.; (*dbát*) *nedbaje na*, *nedbajíc na* se 4. p. předl. Podobne sa venovala pozornosť časticiam. V Zásadách spracovania slovníka sa o tom vraví: „Speciální pozornosti se dostalo sekundárním předložkám a částicím. Ty jsou v tomto slovníku poprvé uvedeny v takové úplnosti“ (s. 779).

Pri daktyloch podstatných menách nájde čitateľ značky (T 1) a pri slovesách značky (T 2), (T 3). Podľa poučenia v časti Zásady spracovania slovníka (s. 784) tieto značky nahrádzajú príslušné tvary, ktoré sa predtým pokladali za nespisovné, no postupne sa stali súčasťou spisovnej normy, alebo zastupujú varianty istých tvarov. Ako príklad uvidíme tretiu z nich. — Značka (T 3) pri slovesách vzoru *prosit* so skupinou spoluhlások na konci koreňa, napr. *spolčit* se dok. (T 3), *šetřit* ned. (T 3), *šlechtit* ned. (T 3, trp. -těn) je upozornením na dvojtvár v rozk. *společ*, *společeme*, *společete* aj *spolči*, *spolčme*, *spolčte se*; *šetř*, *šetřme*, *šetřte* aj *šetři*, *šetřeme*, *šetřete*; *šlecht*, *šlechtíme*, *šlechtíte* aj *šlechti*, *šlechtíme*, *šlechtíte*. So zreteľom na používateľa by bolo vari výhodnejšie, keby sa príslušné tvary zakaždým uviedli.

Význam každého heslového slova v slovníku sa vykladá, a to alebo charakterizovaním označovanej veci (v širokom zmysle), napr. *vdolek* „kulaté kynuté (pečené n. smažené) pečivo“ alebo naznačením vzťahu k základnému slovu, napr. *včelař* „kdo (odborne) chová včely“. Pri špeciálnych odborných názvoch pred výkladom je skratka príslušného odboru; všeobecnejšia skratka odb. naznačuje, že sa slovo ako termín používa v niekoľkých odboroch, napr. *nadir* hvězd. „myšlený bod v nebeské sféře kolmo pod pozorovateľom (op. zenit)“, *kodifikovat* odb. „uzákonit, uzákonovať“. Pri slohovo príznakových slovách, tvaroch a spojeniach slov sa uvádza štylistická charakteristika, napr. *hulvát*, -a m hanl. „sprosták, hrubián“; *střechyl*, -u m kniž. rampouch“; *hubený* příd. 1. „mající málo tuku, masa (op. tlustý)“; *kvílet* „žalostně, bolestivě nařikat, úpět, sténat“; *upejpat* se expr. „ostýchavě se zdráhat“. Ako vidieť, za výkladom významu alebo ako jeden druh výkladu sa pripájajú slová s blízkym významom (synonymá) alebo slová s opačným významom (antonymá). Keď sa synonymum alebo antonymum vzťahuje na všetky významy príslušného slova, stojí pred číslom prvého významu, napr. *pomalý* příd. (op. *rychlý*) 1. „pomalu se pohybující“; *chlapec* hoch, kluk 1. „nedospělá, n. dospívající osoba mužského pohlaví“. V dokladových spojeniach sa heslové slová výstižne skracujú. Pri slovesách a prídavných menách sa doklady vyberajú tak, aby sa z nich dala vyčítať väzba; osobitne sa totiž väzba nenaznačuje, napr. *ukázat*: u. *holí* na horu; u. *na někoho* *prstem*; u. *cizinci* *cestu*; *žálostivý* příd. (i jm. -v): ž. *zpráv*, *cti*; *být* ž-v *slávy*; *na to jsem věru* ž., ž-v; *jsem* ž-v, *co se z toho vyklube!*

Frazeológia sa podáva vždy na konci príslušného významu heslového slova za značkou ◆, napr. *jablko*, -a s (6. mn. -kách, -cích) 1. „kulovitý dužnatý plod jabloně (ovoce)“: *červené j.*; *j-a dozrávají*; *zimní j-a* ◆ *j. nepadá daleko od stromu* „dítě bývá stejně jako rodiče“. Frazeologická jednotka sa uvádza toľko ráz, koľko plnovýznamových, resp. obrazne (metaforicky) nosných slov obsahuje. Napr. uvedená frazeologická jednotka *jablko nepadá daleko od stromu* sa uvádza i v hesle *padat*; tam sa aj zaraďuje skratkou pořek.; v heslách *daleko a strom* sa už neuvádza. Mnohonásobné umiestnenie frazeologickej jednotky umožňuje zistiť varianty jej znenia, obmeny štylistického zaradenia a vysvetľovania významu, ale

i prípadné nedôslednosti. Napr. frazeologická jednotka *vzít rozum do hrsti* sa v heslových odsekoch *hrst* i *rozum* štylisticky zaraďuje (hovor.), pri slovese *vzít* však nemá štylistický kvalifikátor. Podobne frazeologizmus *pást hříbátka, koničky* má v hesle *pást* zaradenie expr., no pri slove *koníček* sa takto nezaraďuje a pri *hříbě* sa neuvádza; frazeologizmus *můj ty smutku!* sa uvádza len pri komponente *smutek*; príslovie *stokrát nic umořilo osla* sa pri slovách *stokrát* a *osel* zaraďuje ako príslovie, pri *umořit* sa aj vysvetľuje „mnoho (i drobných) úkolů vyčerpá“; pri *nic* sa neuvádza. (Porov. tiež *ranní ptáče dál doskáče; uplést na sebe bič; sednout někomu na lep, na vějíčku.*)

Pozornosť používateľa môžu zaujať v okruhu frazeológie najmä tie prípady, keď práve len frazeologická jednotka je pri jednom jej komponente dôvodom na jeho uvedenie ako heslového slova, a pritom sa pri ňom ako taká explicitne (značkou ◆) nekvalifikuje, napr. pri *Jiřík, -a* m sa výraz *být jako* v *J-ové vidění* „užaslý“ ako fráza nekvalifikuje, ale pri *vidění* sa podáva ako štylisticky charakterizovaná fráza ◆ expr. *být jako* u v., *jako* v *Jiříkově* v. „užaslý“. Naproti tomu frazeologizmus *mít na čele Kainovo znamení* sa i pri *Kain* (kde je takisto jediným dokladom) zaraďuje značkou frazeologických jednotiek. Z tohto hľadiska odkazujeme na frazeologizmy *černá ovce, koráb pouště, mořský vlk, žabomyši vojna, Achillova pata, Jóbova zpráva, zvěst, nevěřící Tomáš, ať je to Petr, nebo Pavel*. Z celkového rázu slovníka vychodí, že i frazeológia sa doň zaraďovala vo výbere; nedostala sa doň napr. ani fráza *nouze naučila Dalibora housti*. Potrebu úspornosti sa čiastočne obmedzujú i naše poukazy na menšie nedôslednosti v uvádzaní a traktovaní jednotlivých frazeologických jednotiek.

Za vlastnou slovníkovou časťou diela sú tri dodatky, a to: 1. Slovtvorný prehľad (zahŕňa domáce i prevzaté predpony, prípony podľa slovných druhov a najbežnejšie druhé časti prevzatých slov); 2. Skratky a značky. V dodatku 3. a) rodné mená zaujme čitateľa pomerne veľa dvojtvarov, napr. *Alois — Alojz, Eduard — Edvard, Josef [-ze] — Jozef, Josefa — Jozefa, Konstantýn — Konstantin [-tý-], Konstantýna — Konstantina, Otýlie — Otilie [-tý]*. V poslednom dodatku 3. b) Zemepisné mená sa pri zdomáčených zemepisných menách uvádzajú najprv počestene podoby a potom v zátvorke pôvodná podoba, napr. *Lublaň, -ně ž (Ljubljana), Míšeň, -šně ž (Meissen), Paříž, -e ž (Paris), Vídeň, -dně ž (Wien),* ale aj *Bretaň, Bretagne [-taň-], -ně, gne ž* a *Budyšín, Bautzen [-cen]*.

Za týmito tromi dodatkami sa pre náročnejšieho používateľa pripája kapitola *Zásady spracovania slovníka* (s. 779—798). Je to dôkladne aplikovaná (prakticky rozvedená) koncepcia diela s malým registrom použitých termínov.

Slovník spisovné češtiny je priebojne teoreticky osnovaná a dôsledne kolektívne realizovaná jazykovedná príručka. V porovnaní s predchádzajúcim obdobím, keď takúto úlohu suplovali *Pravidlá českého pravopisu*, značí novú, náročnejšiu etapu vo vyučovaní českého jazyka a jazykovej kultúry v Českej socialistickej republike. Toto dielo českej jazykovedy nielen triezvo uplatňuje výsledky modernej jazykovedy so zreteľom na školskú prax a stredoškolsky vzdelaného adresáta, ale teóriu i nepriamo stimuluje, napr. frazeológiu ako súčasť lexikológie a všeobecnú teóriu gramatiky (pozri problematiku sekundárnych predložiek a častíc). Uvádzaním variantov a dubliet (ortografických, ortoepických, morfológických) SSC podáva obraz živého ruchu v dnešnej spisovnej češtine, ale naznačuje aj perspektívu ozdravného vyrovnávania kompetencie výslovnosti a pravopisu a v tomto smerovaní možnosti smelšieho uplatnenia regulatívnej práce jazykovedy.

Slovník spisovné češtiny je mnohostranný dar českých jazykovedcov českej národnej kultúre; je to pomôcka pre všetkých, čo chcú poznať dnešnú spisovnú češtinu i závažný vklad do lexikológie. Lexikografickému kolektívu Ústavu pro jazyk český ČSAV pod vedením hlavných redaktorov Josefa Filipca a Františka Današa patrí za toto dielo plné vedecké a spoločenské uznanie.

G. Horák

Všetky jazyky na svete majú v slovnej zásobe výpožičky. Percentuálne zastúpenie prevzatých slov v jednotlivých jazykoch býva rozličné. Niektoré jazyky sa vyhýbajú cudzím slovám (čínština, islandčina), iné ich naopak hojne čerpajú (angličtina, rumunčina, tagalčina). Slovenčina nepatrí ani k jednému extrému. Cudzíe slová preberala v minulosti a v súčasnosti sa nimi ešte vo väčšej miere obohacuje, ale primerane (na rozdiel od modernej francúzštiny a španielčiny, ktoré teraz preberajú priveľa anglických slov).

Angličtina, ktorá je výrazným predstaviteľom jazykov s vysokým percentom prevzatých slov, má v slovnej zásobe minimálne tri štvrtiny výpožičiek. Preto ani nejstuje anglický slovník cudzích slov, ale iba výkladové slovníky. V rumunčine zasa vychádzajú len slovníky neologizmov. Iné národy výpožičky zaznamenávajú a vydávajú ich v slovníkoch cudzích slov.

Na Slovensku vyšlo viacero slovníkov cudzích slov. Recenzovaný *Slovník cudzích slov* (ďalej SCS) je doteraz najväčší, obsahuje 60 000 hesiel. Zhromaždený materiál v SCS je pozoruhodný a vyžiadal si nepochybne obrovskú prácu autoriek, žiaľ, vyskytuje sa v ňom aj dosť chýb. V našej recenzii sa obmedzíme predovšetkým na otázku výberu slov z vecného hľadiska, s užším zacielením na preberanie slov (a pomenovanie reálií) z niektorých západných a orientálnych jazykov. Neposudzujeme koncepciu slovníka z lexikografického aspektu, ale z hľadiska používateľa jazyka, ktorému je slovník určený a ktorého môže istá nejednotnosť mýliť pri praktickom používaní slovníka.

Slovná zásoba jazyka podlieha najrýchlejšie zmenám. Do slovenčiny, ale aj iných jazykov prenikajú mnohé pomenovania zo svetových jazykov, v menšej miere z národných jazykov. Najmä po druhej svetovej vojne, v epoche vedecko-technickej revolúcie, zintenzívnenia kontaktov medzi rozličnými štátmi a rýchlejšej výmeny informácií vôbec, sa prílev cudzích slov zvýšil. Medzi cudzími slovami však treba rozlišovať vrstvu zdomáčených slov, ktoré sa foneticky i morfológicky tak prispôbili domácim slovám, že ich cudzí pôvod vôbec nepocítujeme. Zostavovateľ slovníka si potom musí stanoviť hranicu, — a to je neľahká úloha — ktoré slová v slovnej zásobe pokladať za cudzie a ktoré už nie. Nazdávame sa, že v SCS bolo toto kritérium príliš široké, preto sem boli zaradené mnohé slová, ktoré patria skôr do etymologického slovníka (napr. *bažant, cukor, daniel, farba, fľaša, plech, šlachta, šnúra, zemľa* a ich odvodeniny). Pritom si používateľ môže položiť otázku, prečo je v SCS *bažant* a *daniel*, ale *ľava* nie, hoci jej cudzí pôvod je očividnejší a okolité slovanské národy toto zviera ináč pomenúvajú (čes. *velbloud*, poľ. *wielbłąd*, rus. a ukr. *verbľud*). Pri takomto chápaní hranice „cudzosti“ by sa museli uviesť aj slová *halier, chlieb, chliev, kniha, kráľ, vesmír, vzduch* a i.

SCS by mal obsahovať len také cudzie slová, ktoré patria do spisovného jazyka, a nie nárečové a krajové slová (*bongár, borsuk, erdeple, gondáš, grufa, šlogár, talpoš* a i.), ani hovorové a slangové výrazy (*áčkár, tučko; asák, senzi* a i.).

SCS je presýtený odvodeninami s domácimi afixmi (pravidelne tvorené prídavné mená, príslovky, slovesné podstatné mená, zvrtné slovesá, substantíva na *-osť, -tefnosť, -ictvo, -stvo, -áreň, -ovňa, -ina*, adjektíva *-ací, -tefný*, slová s komponentmi *medi-, po-, pod-, pol-, polo-, pre-, pred-, roz-, s-, vy-, z-, za-*). Potom aj nehniedzový spôsob usporiadania slov stráca svoje prednosti.

Vlastné a obyvateľské mená patria predovšetkým do encyklopédií, nie do SCS. Zbytočne sa tu uvádzajú názvy božstiev, ktoré sa nepoužívajú ako apelatíva, napr. *Astarta, Izis, Libitina, Odín, Wotan, Ymer*. A rozhodne do SCS nepatrí ani *Bucefalos*, aj keď to bol legendárny kôň Alexandra Veľkého. Obyvateľské mená sa často uvádzajú v nesprávnej podobe (napr. *Balinézan* namiesto *Balijčan*), nijako alebo zle sa vysvetľujú (heslá *Čuang, Fan, Tchaj, Bahut, Fang, Joruba* a i.). Zbytočné sú heslá *Mondegas* a *Moskvič* — máme predsa vlastné podoby pomenovaní obyvateľov Monaka i Moskvy, a to *Monačan* a *Moskovčan* (napokon *Monačan* po francúzsky je *Monégasque*).

Počet jazykov sveta sa odhaduje na dva až dvadsať tisíc, spolu s dialektmi až na sto tisíc. Keď sa v SCS uvádzajú názvy jazykov a dialektov, mali sa uvážlivo vybrať, presne zachytiť a správne vysvetliť.

V SCS sa vyskytuje 213 jazykov a 15 dialektov, z toho 158 živých, 40 mŕtvych a 15 umelých jazykov, ako aj 12 živých a 3 mŕtve dialekty. Z celkového počtu živých jazykov je vcelku správne vysvetlených iba 28 hesiel. Často ide o parafrázy, nie o explikácie — 73 hesiel (napr. *albánčina* je albánsky jazyk, *retorománčina* je jazyk Rétorománov). Vo zvyšných 57 heslách sa vyskytujú chyby, a to pravopisné, gramatické a vecné; napr. *dravidské jazyky* namiesto *drávidské*, *malajalámčina* n. *malajálámčina*; *kabardinčina* n. *kabardčina*, *mazatečina* n. *mazatécťina*; *jávancina* je síce jazyk Jávanov, ale nie je totožná s *kawi* — správne má byť *jávčina* a *kawi* je starojávsky jazyk; *iwrit*, ktorý treba písať *ivrit*, nie je súčasne úradná reč v Izraeli a stará hebrejčina, ale v európskych jazykoch sa týmto pomenovaním označuje len moderná hebrejčina. Najmarkantnejší prípad je *aimarančina*, údajne jeden z indiánskych jazykov domorodých Peruánco; správne má byť *aymarčina* a týmto jazykom sa nehovorí len v Peru; napokon stačí obrátiť stranu a tam sa zasa tvrdí, že Ajmará je indiánsky kmeň žijúci v Bolívií. Po aymarsky sa však hovorí v oboch štátoch (okrem spanielčiny a iných indiánskych jazykov).

Pri živých jazykoch sú zbytočné dublety *bantu*, *bengálí*, *búrčina*, *hausa*, *maori*, *tagalogčina* a *urdu*, keď sa používajú bežne názvy *bantuské jazyky*, *bengálčina*, *afrikánčina* i *afrikaans*, *haustina*, *maorijčina*, *tagalčina* (keď už, potom *tagalog*) a *urdčina*.

Názov *nórčina* možno použiť len ako neodborný výraz, lebo v Nórsku sa používajú vlastne dva jazyky, z toho jeden uvádza aj SCS, a to *riksmol*; správna podoba tohto jazyka je však *riksmål* a vysvetlenie má byť celkom iné — nevznikol na základe dánskej ľudovej reči, ale spisovnej dánčiny. Bolo treba uviesť aj názov druhého nórskeho jazyka, a to *nynorsk*, ako aj staršie pomenovania týchto jazykov, a to *bokmål* a *landsmål*. Vonkoncom zbytočné je uvedenie hesla *suaheli* s nesprávnym vysvetlením (černošský jazyk kmeňa Suaheli), lebo je zaužívaný názov *swahilčina*; ten v SCS je, no mal byť presnejšie vysvetlený.

Pri väčšine mŕtvych jazykov chýba štylistický kvalifikátor hist. Dá sa síce vydedukovať, že ide o mŕtve jazyky, no napr. pri heslách *egyptčina*, *etiópčina*, *hebrejčina* vzniká dojem, že ide o živé jazyky; v prípade najmenej známej *etiópčiny*, do 13. stor. živého a odvtedy až dodnes liturgického jazyka, môže vzniknúť neželaná asociácia, že ide o súčasný štátny jazyk v Etiópii.

Keď sa v SCS uvádzajú jazyky, ktoré používa tak málo ľudí, ako napr. *aleutčinu* (mimochodom, zle vysvetlené heslo, lebo po aleutsky sa nikdy nehovorilo v Grónsku), prekvapuje, že sa vynechali dôležité jazyky, ako je *bieloruština*, *faerčina*, *jordubčina*, *maltčina*, *nahuatl*, *nemčina*, *thajčina*, *ujgurčina* a i. Z dôležitých mŕtvych jazykov chýba napr. *chórezmčina*, *oskičťina*, *polabčina*, *sogdčina*, *tocharčina*, *umberčina*.

Určovanie pôvodu slov je ďalšou problematickou stránkou SCS. Je pravda, že niekedy sa ťažko zistí východiskový jazyk, inokedy zasa sprostredkovací jazyk či jazyky. V SCS sa však aj bezproblémový pôvod slov stáva problematickým: niektoré anglické slovo sa vydáva za španielske (*mandril*), portugalské slová sú označené ako španielske (*cruzeiro*, *tropeiro*), talianske slová vystupujú ako latinské (*bersaliér*, *risorgimento*), francúzske slovo je talianske (*tournedos*), turecké slovo je ukrajinské (*asaul*), indiánske slovo je španielske (*pekari*) a anglické (*skunk*), arabské slovo je francúzske (*žirafa*) atď. Slová sa často prisudzujú neznámy pôvod, hoci pri troche námahy sa dá ich pôvod zistiť, napr. *ekdyson*, *idokras*, *peta* sú grécke slová. *rodentioza* je latinského pôvodu, *klaster* a *hali-gali* sú anglické slová *cluster* a *hully-gully*, *chaparal* (správne *chaparral*) je španielske slovo, rovnako *colón* (podľa španielskej podoby mena Kolumbus) a pod.

Prekvapuje aj „prechod“ slov z jedného jazyka do druhého: napr. pri hesle *chrómmuskovit* je muskovit anglické slovo, pri hesle *muskovit* je podľa latinizovaného mesta Moskvy Muscovia, pri hesle *gálakoncert* je koncert nemecké slovo, pri hesle *koncert* je franc. → nem., *kompas* je pôvodu tal. → franc., pri hesle *rádiokompas* je kompas holandského pôvodu, *kartún* a *kartúnka* sú arabské slová, ale *kartúnový* je už anglické slovo, *koks* a odvodeniny sú anglického pôvodu, teda aj *koksáreň*, ale *koksovňa* je francúzskeho pôvodu, *rabat* je latinské slovo, ale *rabatový* je talianske slovo a i.

Výslovnosť slov, ktoré sa ináč píšu a ináč vyslovujú, sa uvádza nedôsledne a často zle; slová bývajú aj nesprávne zapísané. Mnohým anglickým slovám sa predpisuje zlá výslovnosť, napr. *air-lift* „érlajf“, *brushit* „breš“, *gibbsit* „džibsit“, *chrysler* „krajzler“ namiesto [érlift], [braš-], [gibzit], [krajzler]. Pri

mnohých slovách chýba výslovnosť, napr. *floating, limited, perch, remake, squall* a i. *Koncové -er* sa striedavo prikazuje vyslovovať ako *-er* a *-r*, napr. *bookmaker* [bukmejkr], *jigger* [džigr], *jobber* [džobr], *pointer* [pojnr], *Reuter* [rojter], *stock-jobber* [stokdžober], *trawler* [trólr i tróler].

Tie isté slová sa vyskytujú ako osobitné heslá (bez odkazov) v rozličnej grafickej podobe, napr. *ballottáž* a *balotáž*, *camembert* a *kamambér*, *gervais* a *žervé*, *jumper* a *žemper*, *receiver* [resejv-] a *resíver*, *sajtka* a *sidecar*.

Tlačových chýb nie je v SCS veľa, no popri pravopisných, gramatických, štylistických sa nájde dosť vecných chýb. Napr. *charybda*[gréc.] = v antickom bájosloví morský vír v messinskej úžine (medzi Sicíliou a Talianskom) a *Scylla* = morský záliv v Mesinskej úžine oproti Charibde; pren. kniž. miesto plné nebezpečenstva, úkladov; nebezpečenstvo. Používateľ slovníka sa pri týchto heslách nezorientuje — okrem nesprávneho pravopisu — správne *Charybda* a *Messinský prieliv* — mali byť heslá aj presnejšie vysvetlené.

Na tej istej strane sa vyskytujú heslá *kasida* i *kasyda*, navyše sú nesprávne vysvetlené. Správne má byť: *kasída* -y ž. [arab. |lit. termín arabskej, perzskej a tureckej poetiky označujúci účelovú báseň väčšieho rozsahu.

Heslo *gentamycín* — správne *gentamicín*, lebo nejde o antibiotikum z druhov rodu *Streptomyces*, ktorých väčšina má v názve koncovku *-mycín*, ale o metabolit rodu aktinomycét *Micromonospora*. Preto treba písať *gentamicíny* a príbuzné antibiotiká s *-i*.

Nesprávny pravopis je pri slove *mimikri*. Správne má byť *mimikry* — tak toto slovo uvádza aj Slovník slovenského jazyka (2. zv.). Slovo sa k nám dostalo z gréčtiny cez latinčinu a angličtinu, kde sa píše *mimicry*. (Pravopis *i* a *y* zachovávajú aj iné jazyky: čes. *mimikry*, hol. *mimicry*, nem. *Mimikry*.)

Slovo *eskimák* nie je „prvok v slalome (v lyžovaní)“; ide o tzv. eskimácky obrat a je to prvok, ktorý sa používa vo vodnom slalome. — *Fín* nie je „príslušník národa Suomi obývajúceho Fínsku republiku“, lebo Suomi nie je po fínsky Fín, ale Fínsko. Okrem toho sa tu známy pojem vysvetľuje neznámym a heslo Suomi v SCS nie je. — *Sinhálec* nie je „príslušník indonézskeho národa...“, ale Sinhálčania sú indoeurópskeho pôvodu. — Slovo *skalp* nie je „koža s vlasmi... konzervovaná a vypchatá...“, lebo skalp sa nevypchával. Slovo nie je latinského, ale škandinávského pôvodu a prevzali sme ho prostredníctvom angličtiny. — Slovo *slalom* neznamená iba „lyžovanie...“; slalom sa absolvuje aj na člnoch, na vodných lyžiach i na motorových vozidlách. — *Telug* nie je „príslušník dravistickej skupiny v Indii“, ale Telugovia sú najväčšou juhoindickou národnosťou drávidského pôvodu. — Slovo *termit* neznamená „druh tropického lietajúceho mravca vŕkaza“, ale je to príslušník primitívnej skupiny hmyzu, základ samostatného radu *Isoptera* (mravce s včelami a osami tvoria rad blanokrídlorcov *Hymenoptera*).

V SCS sa pri mnohých heslách neuvádzajú správne vžitie i úradné názvy štátov a iné štandardizované geografické názvy: *Burundské kráľovstvo* (h. Bahut a Batwa), hoci od r. 1966 existuje *Burundská republika*; *republika Dahome* (h. Bariba, Dahomec, Ewe, Fon, Joruba, Mahi) — od r. 1975 *Beninská ľudová republika*; *Cejlón* (h. Burgher, sinhálčina a Sinhálec) a *Šrí Lanka* (h. Tamil a tamilčina) — od r. 1972 *Šrí Lanka*, od r. 1973 *Srí Lanka*; *Buriatsko-mongolská autonómna sovietska socialistická republika* (h. Buriat) — od r. 1958 *Buriatska ASSR*; *Ecuádor* (h. Džibara a Kečua) — správne *Ekvádor*; *Gabún* (h. Fang a Mpong) — správne *Gabun*; *Frisland* (h. Fríz a frízština) — správne *Friesland*; *Thaisko* (h. chang) — správne *Thajsko*; *Kanárske súostrovie* (h. kanárik) — správne *Kanárske ostrovy*; *Brunei* (h. Kenjáhovia) — správne *Brunej*; *polostrov Kórea* (h. Kórejčan) — správne *Kórejský polostrov*; *Malajsko*, *Saravak*, *Severné Borneo* (h. malajčina) — správne *Malajzia*, jej integrálnou súčasťou je *Sarawak* a *Sabah*; *írsky kanál* (h. manx) — správne *Írske more*; *Masanpo* (h. masanit) — správne *Masan*; *Mordvinská autonómna sovietska socialistická republika* (h. Mordvin) — správne *Mordvianska ASSR*; *ostrov Irian* (h. Papuánc) — správne *ostrov Nová Guinea*; *Ohnivá zem* (h. selknam) — správne *Ohňová zem*; *Kórejská demokratická republika* (h. won) — od r. 1948 *Kórejská ľudovodemokratická republika* a i.

Recenzovaný SCS na rozdiel od predchádzajúcich slovníkov zachytáva viac slov z ázijských a afrických jazykov. Pri intenzívnejších priamych kontaktoch s týmito krajinami, najmä po druhej svetovej vojne, by

to ani inak nemalo byť. Nemožno však súhlasiť so spôsobom, ako tieto slová zaznamenáva SCS. Vo všeobecnosti sú neadekvátne vybraté, často nesprávne zapísané a vysvetlené, v mnohých prípadoch sa im prisudzuje iný pôvod. Na tomto mieste môžeme ilustrovať chyby len na niekoľkých jazykoch.

Pri skúmaní slov z ázijských a afrických jazykov vychádza najavo, že autorky nepoužívali jednotné pramene a excerptia nebola dôsledná. Tak sa stalo, že čínske slová sú zachytené tromi prepismi, a to prepisom zaužívaným u nás, prepisom z ruštiny a anglickým prepisom. Z ruštiny je napr. *či, cin, že i-šeň* namiesto *čch', t'in, ženšen*, z angličtiny napr. *hao, chin, tsun* namiesto *chao, tin, cchun*. Ďalej *ma-čang* je po čínsky *ma-tiang*, ale u nás sa zaužíval v podobe *madžong*; *kaollang* je správne *kaoliang*, *kuomintan* má byť *Kuomintang*; *yi* je správne *jin*. Slovo *tael* nie je čínske, ale je pôvodu malajského a do európskych jazykov sa dostalo cez portugalcinu; po čínsky sa povie *liang* a v SCS je tiež uvedené ako osobitné heslo. Bolo by treba podstatne zredukovať názvy mier a váh, ako aj iné slová, napr. zbytočné sú *guan* (správne *kuan* a nie je to bicí, ale dychový nástroj), *tha* (správne *tcha* a znamená pagoda). Naproti tomu by v SCS mali byť heslá *chua-čchiao* = etnickí Číňania žijúci mimo územia ČLR, *jin* a *jang* = dva základné princípy v čínskej filozofii (*jin* je ženský, negatívny princíp, *jang* mužský, kladný), *tao* = jeden z hlavných pojmov čínskej taoistickej i konfuciánskej filozofie, *ta-c'-pao* = verejné nástenné noviny a i.

Z kórejčiny uvádza SCS štyri slová (ďalšie dve sú označené ako japonské). Zo štyroch hesiel je správne vysvetlené len jedno, a to *čon*. Ostatné sú nesprávne vysvetlené (*hwan* a *won*), jedno okrem toho aj zle zapísané (*čango* — má byť *čango*).

Piatim slovám sa pripisuje vietnamský pôvod; z toho štyri prípady sú nezrozumiteľné skomoleniny (*gen, chai vai, nen, tuoay vai*). Správne je len *xu*, ktorému však chýba výslovnosť [su]. Vietnamu sa týkajú ešte ďalšie štyri slová, z toho sa jedno pokladá za slovo neznámeho pôvodu — ide však o vietnamské slovo *dong*, ďalšie je zapísané ako čínske — *hao, tay* ako orientálne — ide o skomoleninu a *tonkin* je podľa územia Tonkin vo Vietname — azda slangové slovo? V SCS by boli stačili heslá *dong, hao* a *xu*, prípadne *caodaizmus* [k-] = nábožensko-politické sektárske učenie v bývalom Južnom Vietname (zmes niekoľkých filozoficko-náboženských ázijských učení); *ngam* lit. = klasická vietnamská lyrická báseň; *sao* [šao] = jednotka plošnej miery vo Vietname (asi 360 m²); *truyen* [čujen] lit. = klasický vietnamský veršovaný epos.

Asi 70 slov sa skrýva za vágne označenie orientálny. Pri dôkladnejšom skúmaní by sa ich pôvod dal vypátrať. Napr. *gáza* má takýto pôvod: | perz. → arab. → špan. → franc. |, *jazmín* | perz. → arab. → špan. → nem. |, *mana* je polynézske slovo, *sukung* indonézske.

Aj medzi slovami „neznámeho pôvodu“ sa nájdú slová z ázijských a afrických jazykov: *bwana* | arab. → swahil. |, *binturong* |malaj. |, *džinizmus* |sanskr. → hind. + gréc. → lat. |, *hula-bula* — správne *hula-hula* | havaj. |, *kea* | maorijské |, *koir* | tamil. → port. → angl. |, *mao-taj* — správne *mao-tchaj* je čínske slovo, *pačinko* zasa japonské a pod.

Napriek veľkému rozsahu slovníka nie je problém nájsť slová, ktoré sa v SCS nevyskytujú, a to nielen z úzko odborných textov, ale z vedecko-populárnych časopisov či dennej tlače. Nie sú tu napr. mnohé názvy vied o jazykoch, kultúrach a reáliách — *bengalistika, koreanistika, sumerológia, vietnamistika* a i.; výrazy z oblasti hudby, napr. *bourdon, caccia, col legno, dirty tone, jump, marziale, portato*; športové výrazy *blokár, flop* (je len heslo *flopista*, aj to nesprávne vysvetlené), *krosár, piruetár, speleoalpinizmus, straddle*; názvy minerálov, napr. *boweinít, kalifornit, kolskit, lomonosovit, murmanit*. Doplniť mnohými výrazmi by sa dali aj iné oblasti. Naproti tomu je nápadná prevaha lekárskeho termínov.

Hoci rešpektujeme fakt, že vo väčšom slovníku sa vyskytne aj väčšie percento chýb, jednako sa nám zdá, že niektorým z tých, čo sme uviedli, sa dalo jednoducho predísť (napr. aj pri recenzentskom posudzovaní, resp. priamo v redakcii). Takto zostala značne oslabená informatívna hodnota recenzovaného diela.

J. Genzor

VEDECKÁ KONFERENCIA O SÉMANTIKE

Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV usporiadal v dňoch 14.—17. januára 1980 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach vedeckú konferenciu o sémantike. Hoci išlo o prvú konferenciu tohto druhu organizovanú ústavom, kontinuitne aj ona patrí do toho radu konferencií, čo boli doteraz impulzom pri rozvíjaní teórie a metodológie lingvistiky. Z tohto aspektu si konferencia postavila za cieľ — ako to formuloval pri jej otvorení riaditeľ ústavu, člen korešpondent SAV Jozef Ružička — jednak poznať a aplikovať súčasný stav sémantického výskumu, ale na druhej strane aj kriticky uvážiť doterajšie výsledky. Konštatoval, že parciálne otázky sémantiky sa pertraktovali u nás už dávnejšie, sústavne sa však rozvíjala a teoreticky sformovala predovšetkým teória intencie slovesného deja. V ostatných rokoch sa prehlbuje záujem o sémantickú analýzu (najmä v súvislosti s dlhoročným výskumom tvorenia slov). V súvislosti s prehĺbením sémantickej analýzy J. Ružička žiadal venovať viac pozornosti ontologickej problematike — poznávaniu podstaty jazyka ako komplexného spoločenského javu.

Spomínané okruhy problémov určili aj štruktúru programu konferencie: 1. semiotické aspekty sémantiky; 2. vetná sémantika; 3. sémantika slova; 4. sémantické aspekty lexikálneho významu. Materiály z konferencie vyjdú v samostatnej publikácii, preto si v našej správe všimneme iba niektoré aspekty tohto podnetného rokovania.

Prvý okruh bol vlastne pomenovaný podľa najvšeobecnejšieho referátu J. Horeckého, v ktorom naznačil, ako teoreticky prekonať protirečivý vzťah medzi jazykovým znakom a slovom, vyplývajúci z morrisovského chápania znaku. J. Horecký navrhuje pre fungovanie jazyka v komunikačných aktoch prijať predpoklad, že jestvujú dva jazykové znaky — systémový a komunikačný. Systémový znak má na rozdiel od linerárneho (v saussurovskom chápaní) svoju vertikálnu štruktúru (v zložke označovaného tvoria túto štruktúru sémantické príznaky rozličného stupňa zovšeobecnenia, v zložke označujúceho aspoň tri roviny — fonemická, onomatologická, onomaziologická). Signifiant komunikatívneho znaku tvoria rady hlások, signifié je obsadené systémovým jazykovým znakom. Z takéhoto metodologického prístupu potom vyplýva, že pre každý reálny, resp. myšlienkový objekt jestvuje v danom jazykovom spoločenstve osobitný ideálny objekt — jazykový znak. To však neznamená, že preň jestvuje aj osobitné slovo (slovo sa nerovná jazykovému znaku). Nejestvuje izomorfizmus medzi slovom a jazykovým znakom, ale medzi významom slova a jazykovým znakom.

V referáte *Slovo a znak* Á. Král z metodologického, funkčného a formálneho hľadiska ukázal na paralelnosť i na rozdielnosť týchto dvoch kategórií. Časté stotožňovanie slova a znaku je podmienené tým, že slovo i znak môžu byť v prirodzenom jazyku reprezentované tým istým radom akustických udalostí v čase, hoci sa nevzťahujú na tú istú javovú oblasť dorozumievania ľudskou rečou. Na jednej strane jestvuje medzi slovom a znakom istá paralelnosť, najmä paralelnosť ich bilaterálne stavby a relatívnej samostatnosti, na druhej strane sa líšia v tom, že znak zastupuje, označuje a ukazuje, slovo iba pomenúva. Znak je schéma činnosti, slovo je iba meno tejto činnosti — v tom je podľa Á. Kráľa medzi nimi zásadný rozdiel (z funkčného hľadiska). Z metodologického hľadiska je rozdiel v pozorovacom stanovisku: pozorovacie stanovisko semiotické predpokladá vždy aj extrakomunikačné hľadisko, lingvistické stanovisko je zásadne komunikačné (ide o rozdielne roviny abstrakcie). Formálne je slovo súhrn slovných tvarov, no na rovine semiózy možno morfémy interpretovať ako špeciálne znaky vyznačujúce vzťahy znakov. Kým najmenšou semiotickou jednotkou je znak, v jazykovej rovine najmenšou bilaterálnou jednotkou je morféma. Slovo je komplexná bilaterálna jednotka, znak je najmenšia bilaterálna jednotka.

V súčasných smeroch vetnej sémantiky sa venuje málo pozornosti jazykovému významu, chýbajú kritériá na odlišenie jazykového významu od kognitívneho obsahu (napr. Ch. Fillmore), preto P. Sgall v podnetne postavenom referáte *Základy sémantiky a pragmatiky* odôvodnil potrebu mať v opise jazyka rovinu, ktorá by združovala sémantické a pragmatické javy, a tou je rovina jazykového významu, postulovaná s oporou o logické práce týkajúce sa vzťahov medzi extenziou, intenziou a zmyslom výrazov,

pričom sa rešpektuje fakt, že prirodzené jazyky obsahujú nielen synonymné elementárne jednotky, ale aj synonymné syntaktické konštrukcie. Východiskom tejto sgallovskej koncepcie je presnejšie chápanie synonymie a na nej založený prístup k významu: možno využiť výsledky dosiahnuté v logike, lebo prístup k významu je založený na pravdivostných podmienkach, pričom niektoré ťažkosti spojené s použitím tohto pojmu sa dajú odstrániť tým, že pojem významu je spojený s jemnejším členením, ako je členenie javov v oblasti intenzie.

Ukazuje sa užitočné — a názorne to demonštrovala v referáte o otázkach homonymie a neutralizácie v stavbe vety J. Pa ne vo vá —, že pri opise prirodzeného jazyka ako zložitej sústavy znakov nevystačíme iba s opisom znakov v horizontálnej rovine (syntagmatické a paradigmatické vzťahy znakov), ale treba ich členiť aj vertikálne, tak, že označujúce jedného znaku je označovaným iného znaku.

Ludovít Novák zhrnul svoju známu semiologickú teóriu o osnove začiatok — stred — koniec (ako uviedol, s touto štruktúrnou analýzou začal pred 45 rokmi) v referáte *Axiomatika semiológie lineárnych útvarov* a demonštroval ju na veršovej štruktúre, poukázal na významnú úlohu konca vety vo vetnej štruktúre (ako ju zdôrazňujú bádatelia v syntaxi), analyzoval podľa nej najfrekventovanejší vetný typ S — P — O. — V diskusií sa ukázalo, či predsa len jednoduchosť tejto semiologickej interpretácie nie je obmedzená práve jej lineárnosťou (zreteľne to vyplýva aj z referátov J. Horeckého, P. Sgalla, J. Panevovej a i.).

Všeobecne bol orientovaný aj referát J. Sabola o vzťahu intonácie a významu, v ktorom naznačil paralelu vzťahov výrazových a významových jednotiek na úrovni znaku (morféma, slovo) a úrovni supraznaku (syntagma, veta), pričom rozhodujúcim činiteľom tohto vzťahu je významová stránka jazykovej stavby.

Na konferencii bola pomerne dobre zastúpená aj problematika sémantickej syntaxe. Je síce pravda, že jednotlivé referáty neboli usmernené jednotnou tematickou líniou, no napriek tomu prvý pokus o isté sumovanie výsledkov vo výskume sémantickej stránky syntaxe na vedeckej konferencii v Smoleniciach treba hodnotiť pozitívne.

Základnú orientáciu v súčasnom výskume sémantiky v syntaxi spisovnej slovenčiny podal referát J. Kačalu *Sémantická štruktúra vety*. Svoj výklad oprel o teóriu intencie slovesného deja, ktorá v slovenskej lingvistike sa datuje už od L. Štúra a ktorá sa vykryštalizovala najmä v prácach E. Paulinyho a J. Ružičku. J. Kačala intenciu slovesného deja vymedzuje ako všeobecný atribút dynamického príznaku slovesa, majúci časovú a priestorovú dimenziu. Na báze tejto intencie J. Kačala vymedzuje sémantickú a gramatickú štruktúru vety. Sémantická štruktúra vety je podľa J. Kačalu konfiguráciou sémantických prvkov podmienená významom slovesa. Gramatická štruktúra vety je podmienená konfiguráciou zodpovedajúcich gramatických elementov vety, pričom organizujúcim princípom sémantických a zodpovedajúcich gramatických elementov vety je gramatická stavba príslušného jazyka.

Najbližšie k tejto základnej téme mali referáty Z. Hlavsu *K sémantike vetných vzťahov* a F. Kočiša *Sémantický konštituent syntagmy*. Z. Hlavsovi sa ukazuje, že termín determinácia, ktorý bežne označuje vzťah nadradeného a podradeného vetného člena, nie je najmä pre veľmi rôznorodý sémantický vzťah členov determinatívneho spojenia jednoznačný, a preto navrhuje, aby sa od termínu determinácia alebo ustúpilo, alebo aby sa tento termín istým spôsobom špecifikoval. — F. Kočiš vychádzajúc najmä z teoretických výkladov E. Paulinyho, L. Nováka a J. Ružičku, rozviedol myšlienku, že syntagmatické vzťahy v štruktúre vety sa neutvárajú akokoľvek, ale podľa sémanticko-gramatickej afinity slovných druhov, ktorá má korene v ontologickom vzťahu substancie a jej vlastností, substancie a deja, deja a jeho okolností. Podľa toho nie každý slovný druh môže byť konštituujuúcim prvkom syntagmy — môžu ním byť iba plnovýznamové slovné druhy.

Jemnou analýzou realizácie sémantickej stránky v lexikálno-gramatickej štruktúre vety sa vyznačoval referát M. Grepla *O vzťahoch medzi výrazovou a významovou štruktúrou vety*.

Semioticky orientovaný referát *Vetná výpoveď v komunikácii* predniesol E. Pauliny. Poukázal najmä na to, ako jazykový znak prostredníctvom psychického obsahu a pomocou rečového signálu vypovedá o javoch reálnej skutočnosti. Rovnako semioticky orientovaný bol aj referát J. Mistríka z oblasti

hypersyntaxe — *Semiotika a sémantika textu*. Referent uvažoval o tom, či je text jazykovým znakom a ako sa v texte prejavuje sigmatická, syntaktická, sémantická a pragmatická stránka. — K referátom o sémantike syntaxe možno zaradiť aj referát E. Bajzíkovej *Sémantika ukazovacích zámen v textovej syntaxi*, v ktorom analyzovala dve funkcie týchto zámen: deiktickú a anaforickú.

História vetnej sémantiky sa v zaujímavom referáte *Niektorí predchodcovia štúdia vetnej sémantiky* dotkol F. Daneš. Bol to príspevok o dvoch švédskych bádateľoch vetnej sémantiky — o A. Noreenovi a K. F. Sundénovi, ktorí do istej miery ovplyvnili aj syntaktickú teóriu V. Mathesiusa.

V syntaktickej sekcii odznelo ešte viacero referátov týkajúcich sa konkrétnych, čiastkových otázok vzťahu sémantiky a syntaxe: J. Oravec hovoril o dosahu sémantiky na morfológické kategórie, S. Ondřejovič o vzťahu medzi lexikálno-syntaktickou konverziou a synonymiou, G. Moško o sémantike polopredikatívnych konštrukcií, J. Findra o vzťahu medzi sémantickou nasýtenosťou textu a jeho zrozumiteľnosťou, J. Svetlík o sémantike jednočlennej vety v slovenčine a ruštine.

Najvýraznejšie sa na konferencii dokumentovala spätosť teórie s praxou práve v posledných dvoch okruhoch, venovaných problematike sémantiky slova a špeciálnym sémantickým aspektom lexikálneho významu. Problematika sémantickej štruktúry slova sa u nás rozpracúva do hĺbky, či už výstupná práca má podobu čiastkovej štúdie s problematikou sémantickej analýzy istých lexikálnych jednotiek, slovníkového hesla v lexikografických dielach, alebo podobu syntetizujúcej monografickej práce.

Z viacerých aspektov sa objasnil vzťah slovotvorného a lexikálneho významu slova. Tento vzťah možno skúmať na úrovni konkrétnych motivovaných slov, ale jeho podstata sa ozrejmuje na úrovni jazykového znaku, ako na to ukázal pohľad J. Furdíka na tézu o arbitrárnosti jazykového znaku cez spektrum slovotvorného významu, slovotvornej motivovanosti slova. Významné je konštatovanie, že slovotvorná motivovanosť je špecifickým prípadom arbitrárnosti slovných znakov. Vzťah slovotvorného a lexikálneho významu obrazne, ale prílehlavo vystihuje konštatácia, že je to vlastne vzťah nosnej informácie a hlavnej informácie.

Témou viacerých referátov bolo konkrétne zisťovanie manifestácie paradigmatických a syntagmatických vzťahov, či v oblasti slovnej zásoby neodvedených slov vo vzťahu k odvodeným slovám, alebo apelatívnych mien k vlastným menám, či v rámci sémantických polí (V. Blanár, K. Buzássyová, E. Ružičková a i.). Sémantikou s dosahom na morfológické hodnotenie slov sa zaoberal J. Kořenský v referáte o vymedzovaní platnosti slovesného významu. P. Ondrus v prehľadnom referáte o sémantickej štruktúre slova na základe rozboru bohatej literatúry formuloval záver, že rozmanitosť sémantickej štruktúry slova je podmienená skutočnosťou, do akej miery sú prítomné alebo neprítomné vedľajšie významy popri stálych sémantických komponentoch.

Ako vhodná metóda na opis lexikálneho významu slova sa ukázala komponentová analýza, a to aj pri slovnej zásobe súčasného spisovného jazyka, nárečí i staršej slovnej zásoby, tak aj ako prostriedok na opis sémantických posunov v slovnej zásobe od základného významu slova k jeho preneseným významom. V kombinácii s distribučnou analýzou je komponentová analýza vhodným prostriedkom aj na konfrontačný opis slovnej zásoby (referát D. Kollára o adverbiách v slovenčine a ruštine, ďalej referáty E. Sekaninovej, V. Budovičovej a V. Krupu).

Konkrétny súbor istých sémantických príznakov ako organizujúci faktor sémantického systému nie je čosi statické. V. Straková tu vhodne predpokladá pohyb istých príznakov, a to zmeny v ich rozložení, v ich hierarchii, prenikanie do ďalších typov jazykových útvarov. V. Straková tento pohyb vystihla pracovným termínom disperzia sémantických príznakov. — M. Těšitelová naznačila aj možnosti kvantatívneho prístupu k významu, vyplývajúce zo zákonitostí existujúcich medzi rangom slova (jeho miestom v poradí slov usporiadaných podľa frekvencie) a medzi počtom významov daného slova v slovníku.

Vefa zaujímavých úvah sa týkalo pojmov, ktoré už tradične stoja na lexikologických a lexikografických podujatiach v centre pozornosti — polysémie, homonymie a synonymie (referáty Š. Peciara, M. Marsinovej, E. Krasnovskej a i.). V najvšeobecnejšej rovine charakterizovala lexikálnu homonymiu M. Ivanová-Šalingová pomocou formálno-sémantických parametrov (ráta medzi ne aj napr. sumu

derivátov lexémy a sumu synonymým lexémy). Živá diskusia o spracovaní homoným v historickom slovníku ukázala úskalia, na ktoré narážajú lexicografi pri uplatňovaní teoretických poznatkov vo svojej každodennej práci. Viacerí diskutujúci priniesli argumenty na oprávnenosť rozdielneho spracovania homoným v súčasných a historických slovníkoch. Výčitku, že pri preferovaní etymologického kritéria sa nedostatočne zvyrazňuje významové rozštiepenie slov, treba posudzovať ináč pri súčasných slovníkoch, ináč v historickom slovníku, ktorého cieľom je práve dokumentovať vývin slovného významu.

Novým pohľadom na zdanlivo tradičné témy bol príspevok M. Pisárčikovej o deminutívnosti ako o kategórii, ktorá funguje vo všetkých autosémantických slovných druhoch, ale v každom z nich špecifickým spôsobom. Oživením boli viaceré príspevky odhaľujúce pôsobenie metafory (v terminologickej lexike, pri obohacovaní synonymických radov, v slangu). — Odôvodnila sa aj oprávnenosť predpokladať v štruktúre slova asémantické prvky (vyčleňované pri aktuálnej synchronnej derivácii) a odlišovať ich od tzv. interfíxov, ktorých vyčleňovanie je dôsledkom vývojového prehodnotenia vzťahu medzi obsahom a formou (J. Bosák).

Zo špecificky vymedzených okruhov referátov treba ešte spomenúť samostatný blok o vzťahu sémantiky a frazeológie (J. Mlavec, E. Kučerová, E. Smiešková, J. Skladaná).

Azda aj tento krátky náčrt ukazuje, že na konferencii sa riešila problematika sémantickej analýzy široko — od teoreticko-metodologických semiotických východísk a princípov až po konkrétnu, minucióznu analýzu jednotlivých problémov, vybraných z práce na konkrétnych lexicografických a gramatických dielach. Význam tohto aktuálneho podujatia bude o to väčší, ak sa v ďalších rokoch v našej lingvistike sémantická analýza prehĺbi ešte podstatnejšie a prinesie aj viac zovšeobecňujúcich poznatkov.

J. Bosák — F. Kočíš — K. Buzássyová

SYMPOZIUM O KONTRASTÍVNOM JAZYKOVOM VÝSKUME V NOVOM SADE

Kontrastívny jazykový výskum má v Juhoslávii už pomerne dlhú tradíciu a rozvíja sa takmer na všetkých výskumných jazykovedných pracoviskách, pôsobiach v rámci vysokých škôl, národných akadémií alebo pedagogických ústavov. Okrem čisto praktických pedagogických cieľov pri vyučovaní cudzích (nematerinských) jazykov sa kontrastívny jazykový výskum zameriava stále vo väčšej miere aj na niektoré základné otázky teórie a metodológie vedeckého poznávania i opisu jazykového systému a jeho realizácie v konkrétnych jazykových prehovoroch. Takýto širší teoretický a metodologický dosah kontrastívneho jazykového výskumu sledujú najmä tri väčšie kontrastívne výskumné projekty, v rámci ktorých sa srbochorvátsky jazyk kontrastívne (konfrontačne) skúma s jazykom anglickým, nemeckým a maďarským.

Na projekte kontrastívneho výskumu srbochorvátskeho a anglického jazyka sa pracuje od r. 1966 na Filozofickej fakulte v Záhrebe a výsledky tohto výskumu sa postupne publikujú pod spoločným názvom *The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project* v dvoch osobitných sériách. *Studies* (1 — 6, 1969—1978), *Reports* (1—9, 1969—1978); [porov. správu K. Buzássyovej v Jazykovednom časopise, 24, 1973, s. 212—214].

Na projekte kontrastívneho výskumu nemeckého a srbochorvátskeho jazyka viaceré juhoslovanské jazykovedné pracoviská (Záhreb, Sarajevo, Osiek, Nový Sad, Belehrad) spolupracujú s Ústavom nemeckého jazyka v Manheime. Doterajšie výsledky z tohto výskumu od juhoslovanských bádateľov sú uložené vo viacerých štúdiách a referátoch, uverejnených v rozličných časopisoch a zborníkoch alebo prednesených na konferenciách a sympóziách, ako aj v zborníku *Práce Ústavu cudzích jazykov a literatúr Filozofickej fakulty v Novom Sade* (Radovi Instituta stranih jezika i književnosti. *Gramatička teorija. Kontrastivne studije i nastava stranih jezika*. 1. Novi Sad 1979. 203 s.).

Na projekte kontrastívneho výskumu srbochorvátskeho a maďarského jazyka sa pracuje na Filozofic-

kej fakulte v Novom Sade, a to v Ústave pre hungarológiu (v spolupráci s Jazykovedným ústavom Maďarskej akadémie vied) a výsledky tohto výskumu sa publikujú v sérii Jazykovedné práce Ústavu pre hungarológiu pod názvom *Kontrastívna gramatika srbochorvátskeho a maďarského jazyka*, pričom v doteraz vydaných zväzoch sa riešia parciálne otázky teoretického charakteru i konkrétna problematika kontrastívneho výskumu srbochorvátskeho a maďarského jazyka. (Jednotlivé čísla uvedenej série vychádzajú paralelne v srbochorvátskom a maďarskom jazyku a doteraz vyšlo tlačou 5 čísel.)

Kontrastívny jazykový výskum sa v posledných rokoch rozvíja v rámci aplikovanej lingvistiky, ktorú od r. 1973 organizačne reprezentovala osobitná Spoločnosť pre aplikovanú lingvistiku Juhoslávie (r. 1975 usporiadala táto spoločnosť v Belehrade konferenciu na tému „Jazyk a spoločnosť“ a materiály z tejto konferencie vyšli tlačou v zborníku *Jezik u društvenoj sredini*. Novi Sad 1976. 208 s.) a od r. 1976 celozväzovo pôsobiaci Zväz spoločností pre aplikovanú lingvistiku Juhoslávie, do ktorého sú začlenené všetky republikové a pokrajinské spoločnosti pre aplikovanú lingvistiku. Roku 1977 usporiadala táto celozväzová spoločnosť v Belehrade I. kongres juhoslovanských spoločností pre aplikovanú lingvistiku (II. kongres sa uskutočnil t. r. v Záhrebe) a pravidelne vydáva svoj bulletin (*Bilten Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije*) i svoju ročenku (*Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije* — doteraz vyšli 2 ročenky: prvá r. 1977, druhá r. 1978, ďalšie sa pripravujú alebo sú už v tlači).

Takto široko a organizačne dobre zabezpečený rozvoj aplikovanej lingvistiky a v rámci nej i kontrastívneho jazykového výskumu (ako osobitnej sekcie) je zrejme podmienený nielen snahou objavovať, uplatňovať a preverovať nové teoretické východiská a metodologické postupy pri výskume jazyka ako systému znakov i ako dorozumievacieho prostriedku, ale aj praktickou potrebou poskytnúť konkrétnu a účinnú pomoc škole i jazykovej praxi, keďže značná časť obyvateľstva už je alebo sa stáva polyglotnou — hovorí denne, a to striedavo aspoň dvoma alebo viacerými jazykmi národov a národností Juhoslávie. Oficiálne štatistiky prinášajú údaje o tom, že v Juhoslávii sa hovorí a píše (i publikuje) 15 jazykmi rovnoprávných národov a národností, pričom najmä medzi strednou a mladšou generáciou dvojjazyčnosť a viacjazyčnosť sa už stala alebo sa postupne stáva nielen faktom, ale už nevyhnutnosťou. Z týchto daností vychádzalo a v tomto zmysle na predchádzajúce organizované stretnutia aplikovaných lingvistov a kontrastivistov nadväzovalo aj sympóziu o kontrastívnom jazykovom výskume, ktoré sa konalo v dňoch 7.—8. decembra 1979 na Filozofickej fakulte v Novom Sade v rámci osláv 25. výročia založenia tejto fakulty. Sympóziu bolo dobre organizované i bohato obsadené a na jeho prípravu i úspešnom priebehu sa priamo zúčastňovali štyri fakultné ústavy: Ústav južnoslovanských jazykov, Hungarologický ústav, Slovakistický ústav a Ústav cudzích jazykov a literatúr Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade.

Bohatý program sympózia bol rozvrhnutý do štyroch tematických okruhov: 1. Jazykovedné teórie a kontrastívny výskum (26 referátov); 2. Lexikografický výskum (13 referátov); 3. Aplikácia kontrastívneho výskumu pri prekladaní (10 referátov); 4. Aplikácia kontrastívneho výskumu pri vyučovaní (15 referátov). Na sympóziu sa zúčastnili predstavitelia skoro všetkých republikových a pokrajinských výskumných stredísk, v ktorých sa osobitná pozornosť venuje aj kontrastívnemu jazykovému výskumu, pričom nechýbali ani známi bádatelia v oblasti kontrastívneho jazykového výskumu z niektorých európskych štátov (NSR, NDR, PLR, MLR).

Z objektívnych príčin sa sympózia nezúčastnil, a teda ani nepredniesol ohlásený úvodný referát *Kontrastívna gramatika — gramatika jedného alebo dvoch jazykov?* Rudolf Filipović (Záhreb), vedúci projektu kontrastívneho výskumu srbochorvátskeho a anglického jazyka. Preto ako prvý vystúpil na sympóziu Ulrich Engel (Manheim) s referátom *Potencia vzájomného spájania slov a porovnávanie jazykov*, v ktorom okrem osvetlenia všeobecného pojmu valentnosti a manheimského chápania morfosyntaktickej valentnosti sa zaoberal aj problematikou sémantickej valentnosti — chápe ju síce komplexentárne, ale pri sémantickom opise odporúča rozlišovať inherentný význam (spravidla uvádzaný v slovníkoch) a kombinatórny význam, ktorý ďalej člení na kategoriálny význam a na relačný význam. Na analýze dvoch krátkych textov ukázal, že v prvom prípade rozdiel medzi inherentným a kategoriálnym

významom a v druhom prípade rozdiel medzi kategoriálnym a relačným významom sú najčastejšie prameňom interferencie, teda aj chýb.

Jovan Djukanović (Belehrad) v referáte *Model závislostnej gramatiky a kontrastívny výskum* okrem iného rozvádza dôvody, pre ktoré sa pri kontrastívnom jazykovom výskume v Juhoslávii vychádza práve z tohto gramatického modelu, osvedčeného pri opise nemčiny, ktorý vychádza z predpokladu, že sloveso, resp. predikát je syntaktickým jadrom vety, teda regensom, ktorý diktuje počet, druh i formu vetných častí nevyhnutných na konštruovanie vety.

Ljubomir Mihailović (Belehrad) v referáte *Lingvistický pojem kontrastu* sa zamerával na vymedzenie pojmu lingvistického kontrastu vo všeobecnosti i v rámci jednotlivých modelov jazyka (glosematický a distributívny model), pričom zdôrazňoval potrebu robiť rozdiel medzi kultúrnym, komunikatívnym a lingvistickým kontrastom. Kontrast odporúča chápať ako vzťah dvojstupňovej hierarchie, v ktorej podobnosť predstavuje vyšší stupeň a rozdielnosť nižší stupeň, takže z jednodušenej podobe lingvistický kontrast možno chápať ako rozdielnosť v podobnosti.

Midhat Ridjanović (Sarajevo) vo svojom referáte nastolil ako veľmi aktuálnu požiadavku, aby kontrastívna analýza, ktorá sa doteraz orientovala na výskum čiastkových a prevažne pedagogických úloh pri vyučovaní cudzích jazykov, presiahla tento úzky rámec a aby sa aplikovala vo všetkých praktických i teoretických odvetviach spätých s problematikou jazykových kontaktov v najširšom chápaní; autor sa teda prihovára za „totálnu“ kontrastívnu analýzu (nazýva ju teoretickou kontrastívnou analýzou). Pri systematickom skúmaní rozdielov i zhôd medzi dvoma jazykmi navrhuje vychádzať z dost rozsiahleho a starostlivo vybraného súboru reprezentatívnych textov (písaných i hovorených) z rozličných štýlov jedného z dvoch analyzovaných jazykov, ktoré by sa preložili do príslušného druhého jazyka (za najvhodnejší pokladá doslovný preklad).

Karol Janicki (Poznaň) hovoril o rozhovore (discourse) v perspektíve kontrastívnej sociolingvistiky so zameraním na riešenie teoretických otázok spojených s vyučovaním cudzieho jazyka. Vychádzal z predpokladu, že ľudia sa učia cudzie jazyky preto, aby sa uplatnili v situáciách cudzieho jazyka. Vyzdvihoval ten fakt, že situácia materinského jazyka (monokultúrová) a situácia cudzieho jazyka (dvoj- alebo viakultúrová) sú kvantitatívne odlišné. Tieto dve odlišné situácie definoval v rámci sociolingvistiky a osvetľoval dvojkultúrovú podstatu situácie v porovnaní s jednokultúrovou.

Oľga Mišeska-Tomičová (Skopje) na kontrastívnej analýze anglických a srbochorvátskych deiktických lexém ukázala, že kontrastívna analýza ako disciplína aplikovanej lingvistiky má aj značný teoretický dosah, a to nielen v oblasti metodológie jazykovej analýzy, ale aj na úseku typologických výskumov, preto jej úlohu nemožno redukovať len na zisťovanie interferencie medzi dvoma alebo viacerými jazykmi.

Sonia Wildová-Bičaničová (Záhreb) hovorila o prístupe ku kódovaniu rôznorodých voľných prehovorov (40-minútový rozhovor v jednom úrade) s cieľom pripraviť predpoklady pre porovnávanie s inojazykovými prehovormi realizovanými v takých istých kontextových situáciách. — Naum Dimitrijević (Belehrad) sa zamýšľal nad podstatou bilingvizmu z hľadiska neurolingvistického a nad možnosťami skúmať ju pomocou encefalografie bilingvistických afatikov. — Damir Kalogjera (Záhreb) rozvádza svoje poznatky o tom, že tak aplikovaná, ako aj teoretická kontrastívna analýza jazykov prinášajú pozitívne výskumné výsledky.

Všeobecnejšie orientovaný bol ešte aj referát Ferenca Jungera (Nový Sad), ktorý sa zaoberal niektorými otázkami kontrastívnej analýzy rekčných vzťahov, a referát Daniela Dudka (Nový Sad) o stave výskumu slovenského jazyka v Juhoslávii a o slovensko-inojazykových kontaktoch, najmä pokiaľ ide o slovensko-srbochorvátsky bilingvizmus, ktorý po r. 1918 a najmä v súčasnosti sa stal masovým javom so sprievodnou a silnejúcou interferenciou.

V ostatných referátoch zaradených do prvého tematického okruhu sa analyzovali konkrétne, čiastkové jazykové problémy, a to spravidla na materiáli dvoch jazykov. Tak napr. na srbochorvátskom a nemeckom jazykovom materiáli sa kontrastívne skúmali tieto jazykové javy: afrikáty (Radoje Simić, Belehrad), vyjadrovanie jednotlivých fáz slovesného deja (Barbara Müllerová, Berlín), slovesá označujúce afekty (Marija Bačvanská, Nový Sad), častice (Johannes Dahl, Nový Sad), časové

predložkové spojenia (Velimir Petrović, Osiek), vetný rámec (Pavica Mrazovićová, Nový Sad) a klasifikácia prehovorov (Marina Lučėnová, Nový Sad). Slovenský a srbochorvátsky jazykový materiál poslužil ako východisko na kontrastívnu analýzu jednočlenných viet s pomocným slovesom *byť* (Mária Myjavcová, Nový Sad) a poriadku slov vo vete (Miroslav Dudok, Nový Sad). Na srbochorvátskom a francúzskom jazykovom materiáli sa kontrastívne analyzovali vety s reflexívnym slovesom (Duřanka Točancová, Nový Sad) a gramatické slová (Vjekoslav Čocić, Zadar). Ďalej sa na nemeckom a maďarskom jazykovom materiáli kontrastívne analyzovala kvantifikácia ako sémantický príznak urččnosti a neurččnosti (Marija Dobrenová, Nový Sad); anglický a srbochorvátsky materiál bol východiskom pre kontrastívnu analýzu imperatívnych konštrukcií (Mira Vlatkovićová, Záhreb) a postavenia príslovkového určenia (Radmila P. Ševićová); z ruského a srbochorvátskeho jazykového materiálu sa vychádzalo pri analýze konštrukcií s fázovými slovesami (Duřanka Mirićová, Nový Sad) a časové a aspektuálne vzťahy sa kontrastívne skúmali na materiáli zo slovinčiny a taliančiny (Tjaša Mikličová, Lublana).

V rámci druhého tematického okruhu (lexikografický výskum) odznelo iba niekoľko všeobecnejšie koncipovaných referátov. Tak Jelka Matijaševićová (Priřtina) rieřila otázku vzájomného vzťahu sémantickej a morfolologickej derivácie a zaoberala sa aj problematikou sémantickej rekonštrukcie. — Milica Ladjevićová (Nový Sad) analyzovala bohato rozpracovanú i dosť špeciálne tvorenú srbochorvátsku samosprávu a spoločensko-politickú terminológiu a upozornila aj na niektoré problémy pri jej prekladaní do iných jazykov juhoslovanských národov a národností. — Jaroslav Turčan (Nový Sad) na základe textu (15 strán) odvysielaného po slovensky v rozhlase podal obsahovú a štruktúrnú typológiu spoločensko-politickej terminológie a poukázal na niektoré rozdiely v povrchovej štruktúre alebo v rozsahu sémantického poľa pri týchto termínoch medzi srbochorváčtinou a slovenčinou. — Mirjana Jocićová (Nový Sad) sa zaoberala otázkou spoločensko-kultúrneho prostredia ako faktora jazykového zblížovania a prispôsobovania sa, a to na základe rozboru pomerne krátkeho textu (15 strán) vysielaného v piatich jazykoch používaných vo Vojvodine. — Problematikou srbochorvátskeho vplyvu na rumunský jazyk vo Vojvodine sa zaoberala Lia Magduová (Nový Sad). — Helena Medješiová (Nový Sad) podala analýzu spoločensko-politických termínov z pomerne krátkeho textu odvysielaného po rusínsky, v ktorom všetky termíny a terminologické spojenia predstavovali kalky zo srbochorváčtiny. — Imre Pa to hovoril o postupe a efektívnosti prác na obrátení maďarsko-srbochorvátskeho slovníka pomocou počítača, čím sa ušetril nielen čas, ale získal sa aj vzácny materiál pre ďalší jazykový a lexikografický výskum i pre vypracovanie ďalších typov doteraz chýbajúcich slovníkov (terminologické, frazeologické, retrográdny a pod.). — Gordana Vukovićová (Nový Sad) porovnávala pojmovú a lexikálnu rozvinutosť príbuzenských názvov v štyroch rozličných jazykoch (srbochorváčtina, nemčina, maďarčina, slovenčina). V ďalších referátoch sa osvetľovala problematika preberania slov, a to z angličtiny do srbochorváčtiny (Jakov Salečić, Nový Sad), ďalej z angličtiny do maďarčiny v Juhoslávii a v Maďarsku (Ilona Jakobszová-Némethová, Nový Sad) a skupina študentov srbochorvátskeho jazyka a literatúry pod vedením Věry Vasićovej pripravila kolektívny referát o používaní slov cudzieho pôvodu v dennej tlači.

V treťom tematickom okruhu bolo zaradených i prednesených najmenej referátov, z toho iba jeden bol koncipovaný všeobecnejšie, v ktorom Sava Babić (Nový Sad) uvažujúc o najmenšej prekladateľskej jednotke zdôrazňoval, že to spravidla nebýva slovo, ale celá fráza alebo veta, ba niekedy aj celý odsek, pričom pre výskumné účely by sa mohlo narábať ako s pracovným termínom aj s termínom transléma.

Ostatné referáty sa týkali úzko špeciálnej alebo konkrétnej problematiky. Tak napr. László Molnár Csikós (Nový Sad) poukázal na niektoré syntaktické problémy pri prekladaní zo srbochorváčtiny do maďarčiny a György Papp (Nový Sad) sa zaoberal významom kontrastívnej jazykovej analýzy a prekladateľských metód pri prekladaní terminológie spoločenského samospravovania a združenej práce. Ďalší referenti rieřili niektoré konkrétne terminologické problémy pri prekladaní termínov z oblasti výchovy a vzdelávania (Melanija Mikešová a Pismenka Vlaħovićová, Nový Sad) a z oblasti bankovníctva a pořtovníctva (Gyöngyi Reffle, Nový Sad); konkrétne problémy boli predmetom aj ďalších referátov, ktoré sa zaoberali prekladaním spoločensko-politických termínov zo srbochorváčtiny

do rumunčiny (Georgina Berlovanová, Nový Sad) a do slovenčiny (Katarína Damjanová, Nový Sad).

Vo štvrtom tematickom okruhu odznelo okolo 15 obsahovo i metodicky zaujímavo spracovaných referátov s problematikou uplatňovania výsledkov kontrastívneho jazykového výskumu pri vyučovaní cudzích jazykov (angličtiny, francúzštiny, nemčiny, ruštiny) i pri vyučovaní jazykov národov a národností Juhoslávie ako nematerinských jazykov, resp. jazykov spoločenského prostredia, a to na školách všetkých stupňov a typov s cieľom zefektívniť dosahované výsledky a znížiť interferenciu materinského jazyka a kultúry na najnižšiu možnú a prijateľnú mieru. V tomto tematickom okruhu sa vyslovila aj požiadavka, aby sa prvky kontrastívnosti vnášali aj do vyučovania dejín jazyka a aby sa v rámci porovnávacej metódy používala aj moderná a súčasná kontrastívna metóda, a to napr. pri porovnávaní obsahovo zhodných textov (biblických a iných) dvoch rozličných jazykov v tom istom období.

Všetok materiál zo sympózia v neskrátenom rozsahu plánujú organizátori tohto podujatia vydať v osobitnom zborníku, ktorý podá dobrý a plastický obraz o súčasnom stave kontrastívneho jazykového výskumu v Juhoslávii i vo svete a posluží ako východisko pre ďalší rozvoj a prehĺbenie kontrastívneho jazykového výskumu nielen v juhoslovanskom, ale aj európskom a svetovom mnohojazyčnom i mnohojazykovom prostredí.

I. Kotulič

DEVIATY SVETOVÝ KONGRES FONETICKÝCH VIED

V dňoch 6.—11. augusta 1979 sa v Kodani konal Deviaty medzinárodný kongres fonetických vied. V tomto roku mala riaditeľka Fonetického inštitútu kodanskej univerzity prof. Eli Fischerová-Jørgensenová sedemdesiat rokov, a tak členovia komisie pre organizovanie fonetických kongresov vybrali Kodan za miesto kongresu aj s ohľadom na túto okolnosť.

Zasadania na 9. fonetickom kongrese mali rozmanité formy. Okrem úvodnej plenárnej prednášky B. Lindboma (Štokholm) *O cieľoch fonetiky, jej unifikácii a aplikácii* dôležité boli základné všeobecnofonetické referáty z oblasti rečovej produkcie (P. Maneilagea z Austinu USA, P. Lagefogeda z Los Angeles a M. Samashimu z Tokia), rečovej percepcie (M. Studert-Kennedy, New York; L. Čistovičová, Leningrad; H. Fujisaki, Tokio) a fonológie (H. Basbøll, Odense; R. Andersenová, Los Angeles; J. B. Hooperová, New York) i špeciálne prednášky majúce za cieľ sprístupniť širokej fonetickej verejnosti najnovšie experimentálno-fonetické postupy — G. Fant (Štokholm): *Vzťah medzi funkciou a akustickým signálom*; O. Fujimura (Tokio): *Moderné metódy vo výskume rečovej produkcie*; N. A. Lassen (Kodaň): *Fyziológia a patofyziológia rečovej funkcie pri čiastočnom výrone krvi v mozgovej kôre*; H. Wakita (Los Angeles): *Nové metódy analýzy rečovej produkcie*.

Zasadania a spoločenské podujatia sa konali striedavo v novej budove kodanskej univerzity a v hoteli Scandinavia. V jednej z posluchárni univerzity bola inštalovaná výstava prístrojov, ktoré skonštruovali alebo priviezli so sebou účastníci kongresu a uskutočnila sa aj demonštrácia elektropalatografu. Kongresovým jazykom bola angličtina a iba výnimočne niektoré referáty odzneli vo francúzštine alebo nemčine.

Prednášky v sekciách boli rozdelené do jedenástich samostatných okruhov: rečová percepcia, akustika reči, fonológia, fonetická typológia, detská reč, syntéza reči, prozodické javy, aplikovaná fonetika, historická fonetika a sociofonetika. Najsilnejšie bola zastúpená prozodická (47 prednášok) a fonologická problematika (44 prednášok). Veľký počet prednášok venovaných otázkam vetnej prozódie je iste výsledkom poznania, že pre vnímanie reči je najdôležitejšia korektná realizácia suprasegmentálnej zložky rečového signálu.

Sympózne zasadania, spojené s mimoriadne živými panelovými diskusiami, mali takúto štruktúru:

fonetické univerzálie vo fonologických systémoch, psychologická realita fonologických opisov, ovládnutie fonologického systému materinského jazyka, sociálne faktory v hláskových zmenách, časové relácie v rečových jednotkách, motorika rečových pohybov, vzťah medzi vetnou a slovnou prozódiaou a percepcia rečovej a nerečovej komunikácie. Keďže okrem toho pracovali tu aj viaceré iné skupiny a konali sa ďalšie zasadania, nikto z účastníkov nemohol vypočúť všetko, ba z toho všetkého iba málo. Každý si však mohol vybrať z paralelne odznievajúcich prednášok to, čo ho najviac zaujímalo. My sme sa sústredili na prednášky a diskusie z oblasti prozódie, ktoré tu spomenieme trochu podrobnejšie.

Prozodická problematika bola na programe predovšetkým na sympóznom zasadaní č. 7 (Vzťah medzi vetnou a slovnou prozódiaou). Ani neprekvapuje, že väčšina referátov (vlastne až na príspevok P. Adamca) bola zameraná na tónové jazyky, ktoré sú bezpochyby foneticky „zaujímavejšie“ (iný ich fonologický aspekt) a, zdá sa, že experimentálne predsa len ľahšie zachytiteľnejšie. Ako prvý na tomto zasadnutí vystúpil A. Abramson (Connecticut, USA) s prednáškou *Lexikálny tón a vetná prozódia* v tajčine, v ktorom sa zaoberal problematikou vplyvu prozódie vety na oslabenie alebo úplnú elimináciu lexikálnych tónov v tomto jazyku. Hoci v tajčine má tón významovo rozlišujúcu platnosť, v konkrétnej realizácii v prúde reči býva silne modifikovaný vplyvom fonetického kontextu: typom iniciálnych hlások, najmä však podobou susedných tónov. Pri tónovej koartikulácii v rýchlom tempe sa niekedy nízky a vysoký tón neutralizuje tak, že vzniká stredný tón. Prozódia vety v tajčine, ktorá okrem statických tónov (vysoký, stredný, nízky) pozná aj tóny dynamické (klesajúce a stúpajúce), sa komplikuje ešte viac vtedy, ak sú vo vete prítomné emocionálne faktory alebo dôraz. No napriek všetkým týmto vplyvom sa kontrasty medzi tónmi, dôležité pre percepciu, zachovávajú.

G. Bruce (Lund) sa v prednáške *Prozódia slova a prozódia vety vo švédčine* venoval štyrom nárečovým typom (južnému, strednému, západnému a východnému), chápaným však ako varianty jedného základného typu švédskej vety. Ukázal, že globálne klesanie melódie vo švédčine je závislé najmä od umiestnenia dôrazu, ale aj slovných prízvukov. Kým klesanie pozorovať najviac v rámci prízvučných slabík, dôraz výrazne narušuje postupné klesanie ku koncu vety.

J. Hart a R. Collier (Eindhoven) v referáte o vzájomnej súvislosti prízvuku a intonácie v holandskom jazyku sa usilovali dokázať dve hypotézy: 1. globálna melódia vety je podmienená frekvenciou základného tónu pri autonómnych slovných prízvukoch; 2. prízvuk určuje iba miesto frekvenčných zmien a ich konfigurácia závisí od intonačného modelu príslušnej vety ako celku. Akustickým korelátom slovného prízvuku je podľa nich predovšetkým zmena frekvencie základného tónu: stúpanie, klesanie alebo kombinácia týchto dvoch parametrov.

P. Janota (Praha) na konferenciu poslal referát *Niektoré pozorovania o vnímaní prízvuku v češtine*. Ukázal v ňom, že niet nijakej priamej súvzťažnosti medzi vnímaním tohto typu prízvuku a akoukoľvek jeho fyzikálno-akustickou charakteristikou. Experiment so syntetizovanými dvojslabičnými stimulmi potvrdil, že: a) zvýšenie intenzity príslušnej slabiky stimulu vedie k zvýšenému počtu interpretácií „prízvučná slabika“; b) predĺženie slabiky má taký istý efekt; c) zmeny vo frekvencii základného tónu prinášajú diferencovaný výsledok — zvýšenie frekvencie o poltón znižuje počet pozitívnych odpovedí o prízvučnosti slabiky, väčšie zníženie alebo zvýšenie však znamená opäť podporu prízvučného vnímania slabiky. Veľmi odlišné neboli ani výsledky testov s vetnými celkami. Avšak kým menšie zmeny frekvencie základného tónu podporovali vnímanie slabiky ako prízvučnej, väčšie zmeny viedli k interpretácii príslušných modifikácií ako zmien vo vetnej intonácii.

Najvšeobecnejší referát o tónových jazykoch mala E. Píková (Dallas). V prednáške *Slovný a vetný prízvuk v tónových jazykoch* ukázala, že pre všetky tónové jazyky je charakteristický kontrast tónov v prízvučných i neprízvučných slabikách. Podľa autorky prízvuk vo všetkých tónových jazykoch spravidla zvyšuje intenzitu, pričom v niektorých jazykoch sa ako jeho charakteristika využíva nielen predĺženie vokálov, ale i konsonantov. Autorka pre tónové jazyky slovný prízvuk definuje ako slabiku, ktorá je jadrom rytmickej vlny (fonologického slova). Vetný prízvuk sa lokalizuje na slabike, ktorá je jadrom väčšej rytmickej vlny, vyčlenenej pauzami.

N. Thorsenová (Kodaň) v referáte *Slovný prízvuk, kontrastívna emfáza a intonácia vety v súčasnom*

dánskom jazyku sa sústredila na dokázanie tézy, že vetná intonácia v dánčine je silne variatívna vzhľadom na príslušný vetný typ. V emfatických výpovediach prozódia slova dominuje nad prozódiovou vetou.

Prozodická problematika bola ďalej na programe v sekcii č. 8, kde odznelo takmer päťdesiat prednášok. A. N. Antipovová (Moskva) mala prednášku o vzťahu rytmu k ostatným komponentom intonácie; L. P. Blochinová (Moskva) o problémoch segmentácie frekvenčných kontúr, A. Grutenden (Manchester) o klesaniach v jazyku ako univerzálii, R. M. Dauerová (Edinburg, Škótsko) o rytme novej gréčtiny. Záujem vyvolal aj referát R. M. Brendovej (Michigan), ktorá sa usilovala odpovedať na otázku, prečo dochádza k rečovým „nedorozumeniam“ medzi Američanmi a Britmi, hovoriacimi vlastne jedným jazykom. Podľa autorky reč Britov pripadá Američanom drsná, kým zasa Briti americký spôsob hovoru pokladajú za „zoženštilý“. — H. Fujisaki, K. Hirose a M. Sugitó (Tokio) porovnávali slovný prízvuk v angličtine a japončine, J. Homma (Osaka) hovoril o vplyve tempa na dĺžku japonských spoluhlások a samohlások, I. Maddieson (Los Angeles) vystúpil s prednáškou o vetej intonácii torontskej angličtiny, T. N. Nikolajevová (Moskva) o funkciách prízvuku vo vzťahu k sémantickej štruktúre vety, A. E. Sharp (Gwyned, Wales) o nových výskumoch vedľajšieho prízvuku v britskej angličtine. Prednášku o rytmike enklitik v češtine prihlásila ešte J. Ondráčková (Praha) a tematicky sem možno zaradiť i referát E. Jasovej (B. Bystrica) o prozodickej štruktúre ruského slova vzhľadom na rozloženie prízvučných a neprízvučných slabík v ňom.

Z československej delegácie do priebehu kongresu aktívne zasiahli svojimi prednáškami predovšetkým M. Romportl (*K dištingtívnej opozícii palatálne — nepalatálne*), J. Novotná-Hůrková (*Využitie korelatívnej opozície „mäkkosti“*), J. Pačesová (*O niektorých základných princípoch fonológie dieťaťa*), J. Skořmal (*Poznámky k melodickéj homonymii v spisovnej ruštine*). Československá delegácia na kongrese patrila medzi najpočetnejšie zo socialistických krajín.

Počas konferencie sa konalo aj zasadanie Medzinárodnej spoločnosti fonetických vied. Za jej predsedu bol znovu zvolený prof. M. Romportl, vedúci Katedry lingvistiky a fonetiky Filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Účastníci kodanského kongresu sa ani na záverečnom zhromaždení nedozvedeli, kde sa bude konať budúci fonetický kongres. Je však veľmi pravdepodobné, že miestom konania jubilejného 10. kongresu fonetických vied bude Holandsko (Amsterdam alebo Antverpy).

S. Ondrejovič

OBSAH

Tridsiate piate výročie oslobodenia	113
Alena Appelová : Syntaktické funkcie infinitívu z hľadiska kondenzácie textu	26
Vincent Blanár : Apelatívna a propriálna sémantika	3
Ján Bosák : Obsahová a výrazová stránka segmentácie slovných tvarov	115
Ferdinand Buffa : O rozličných druhoch nárečovej slovtvornej diferenciacie	54
Juraj Dolník : Podmet a jeho sémantický ekvivalent	14
Jana Dvoňová — Viera Nádvorníková : Fonetický výskum rečových porúch pri dyskinézach	152
Jaroslav Holčík : Skracovanie dlhých samohlások v spisovnej slovenčine	147
Ján Kačala : Zámernosť a nezámernosť ako komponenty sémantiky slovesa	131
Abel Král : O princípoch fonológie Pražskej školy a ich aplikáciách I	120
Viktor Krupa : Preklad a rozdielnosť v lineárnom usporiadaní vety	140
Jozef Mistrik : Asociačné zákony v prúde reči	21
Gustáv Moško : Syntaktické vzťahy polovetných (polopredikatívnych) konštrukcií	40
Anna Oravcová : Obsah a forma v polovetných konštrukciách	35

Diskusie

Abel Král : Niektoré otázky fonológie Pražskej školy podľa <i>Slovenskej fonológie</i> Eugena Paulinyho	58
Dana Rokošná — Ivica Mervová : Štýly, typy a variety výslovnosti	159

Rozhľady

Ján Horecký : Antropologizmus v generatívnej gramatike	169
Rudolf Krájčovič : Nové výskumné aspekty v slovenskej onomastike	69
Jozef Mlacek : O sémantických otázkach frazeológie	75

Správy a posudky

Allwood, J. — Anderson, L.-G. — Dahl, O. : Logic in linguistics. J. Švihran — B. Švihranová	181
Beleňkaja V. D. : Očerki anglojazyčnoj toponimiki. V. Blanár	91
Berry, M. : Introduction to systematic linguistics 1.—2. R. Repka	90
Černov, G. V. : Teorija i praktika sinchronnogo perevoda. A. Keníž	189
Deviaty svetový kongres fonetických vied. S. Ondrejovič	206
Ducháček, O. : L'évolution de l'articulation linguistique du domaine esthétique du latin au français contemporain. K. Sekvent	185
Ducháček, O. — Barioš, J. : Grammaire du français contemporain. K. Sekvent	96
Filozofické otázky jazykovedy. V. Krupa	87
Georgiev, V. : Trakite i tehnijat ezik. V. Blanár	187
Grammatika i sémantika romanskich jazykov. L. Trup	97
Cholodovič, A. A. : Problemy grammatičeskoj teorii. S. Ondrejovič	184
Ivanová-Šalingová, M. — Maníková, Z. : Slovník cudzích slov. J. Genzor	195
Jäger, G. : Translation und Translationlinguistik. M. Semjanová	101
Lewicki, A. M. : Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. J. Mlacek	93
Na šesťdesiatku Vincenta Blanára. E. Pauliny	173
Naukovo-techničnyj prohres i mova. J. Vaňko	103
Picoche, J. : Précis de lexicologie française. K. Sekvent	100

Sadovskij, V. N.: Základy všeobecnej teórie systémov. V. Krupa	180
Slavica Pragensia XVIII. J. Horecký	88
Slovník spisovné češtiny pro školu i veřejnost. G. Horák	191
Struktura i razvitije nauki. V. Krupa	85
Súpis prác doc. Vincenta Blanára za roky 1970—1979. L. Dvonč	175
Symposium o kontrastívnom jazykovom výskume v Novom Sade. I. Kotulič	202
Štvrté zasadanie Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov. K. Buzássyová	107
Vedecká konferencia o sémantike. J. Bosák—F. Kočiš—K. Buzássyová	199
Vejsze, A. A.: Referirovanije texta. E. Bajžíková	183
Velikobritanija (lingvostranovedčeskij slovar). A. Keníž	105

СОДЕРЖАНИЕ

Тридцатипятилетний юбилей освобождения	113
Алена Аппелова: Синтаксические функции инфинитива с точки зрения конденсации текста	26
Винцент Бланар: Семантика нарицательных и собственных имен	3
Ян Босак: К проблеме содержания и формы в сегментации словоформ	115
Фердинанд Буффа: О различных видах диалектной словообразовательной дифференциации	54
Юрай Долник: Подлежащее и его семантический эквивалент	14
Яна Двончова — Вера Надворникова: Фонетические исследования недостатков речи при дискинезах	152
Ярослав Холчик: Сокращение долгих гласных в словацком литературном языке	147
Ян Качала: Умышленность и неумышленность как компоненты семантики глагола	131
Абел Краль: О принципах фонологии Пражской школы и их применении	120
Виктор Крупа: Перевод и различия в линейной организации предложения	140
Йозеф Мистрик: Ассоциативные нормы в потоке речи	21
Густав Мошко: Синтаксические отношения полупредикативных конструкций	40
Анна Оравцова: Содержание и форма в полупредикативных конструкциях	35

Дискуссия

Абел Краль: Некоторые проблемы фонологической теории Пражской школы по книге Эвгена Паулини <i>Фонология словацкого языка</i>	58
Дана Рокосна — Ивица Мервова: Стили, типы и разновидности произношения	159

Обзор

Ян Горецки: Антропологизм в порождающей грамматике	169
Рудольф Крайчович: Новые пути в исследовании словацкой ономастики	69
Йозеф Млачек: Семантические вопросы фразеологии	75

Сообщения и рецензии

Олвуд, Й. — Андерсон, Л.—Г. — Дал, О.: Логика в языкознании. Й. Швихран — Б. Швихранова	181
Беленькая, В. Д.: Очерки англоязычной топонимики. В. Бланар	91
Берри, М.: Введение в системную лингвистику 1—2. Р. Репка	90
Чернов, Г. В.: Теория и практика синхронного перевода. А. Кениж	189
Девятый международный конгресс фонетических наук. С. Ондрейович	206
Духачек, О.: Развитие лексического членения эстетической области от латинского языка до современного французского языка. К. Секвент	185
Духачек, О. — Бартош, Й.: Грамматика современного французского языка. К. Секвент	96
Философские вопросы языкознания. В. Крупа	87
Георгъев, В.: Траки и их язык. В. Бланар	187
Грамматика и семантика романских языков. Л. Труп	97

Холодович, А. А. : Проблемы грамматической теории. С. Ондрейович	184
Иванова-Шалингова, М. — Маникова, З. : Словарь иностранных слов. Й. Гензор	185
Йегер, Г. : Транслация и транслационная лингвистика. М. Семянова	101
Левицки, А. М. : Введение в синтаксическую фразеологию. Й. Млацек, ...	93
К шестидесятилетию Винченга Бланара. Э. Паулини	173
Научно-технический прогресс и язык. И. Ванько	103
Пикош, Ж. : Очерк лексикологии французского языка. К. Секвент	100
Садовский, В. Н. : Основы общей теории систем. В. Крупа	180
Славика Прагенсия XVII. Я. Горецки	88
Словарь современного чешского литературного языка. Г. Горак	191
Структура и развитие науки. В. Крупа	85
Список работ доц. Винченга Бланара опубликованных в период 1970—1979 гг. Л. Двонч	175
Симпозиум по сопоставительной лингвистике в Новом Саду. И. Котулич	202
Четвертое заседание Лексикологическо-лексикографической комиссии при Международном комитете славистов. К. Бузашшиова	107
Научная конференция по семантике. Я. Босак — Ф. Кочиш — К. Бузашшиова	199
Вейзе, А. А. : Реферирование текста. Э. Байзикова	183
Великобритания (Лингвострановедческий словарь). А. Кениж	105

CONTENTS

Towards thirtiethfifth anniversary of liberation	113
Alena Appelová : Syntactic functions of infinitive from the view of text condensation	26
Vincent Bla nár : Appellative and proprial semantics	3
Ján Bosák : On the problems of content and form in the segmentation of words	115
Ferdinand Buffa : On different types of word-formation in Slovak dialects	54
Juraj Dolník : Subjects and its semantic equivalent	14
Jana Dvončová — Viera Nádvorníková : The phonetic investigation of speech disorders of dyskinesia	152
Jaroslav Holčík : Shortening of a long vowels in Slovak	147
Ján Kačala : The purposeness and no-purposeness as a components of semantics of verb	131
Abel Kráľ : Remarks on the principles of the Prague school phonology and its application I	120
Viktor Krupa : Translation and difference in linear organization of sentence	140
Jozef Mistrík : Associative laws in continuous speech	21
Gustáv Moško : Syntactic relation in the semi-predicative constructions	40
Anna Oravcová : Content and form of semi-predicative constructions	35

Discussion

Abel Kráľ : Some problems of Prague school phonology according to the <i>Slovak phonology</i> by Eugen Pauliny	58
Dana Rokošná — Ivica Mervová : Styles, types and varieties of pronunciation	159

Review articles

Ján Horecký : Anthropologism in the generative grammar	169
Rudolf Krajšovič : New trends in the investigation of Slovak onomastics	69
Jozef Mláček : On the semantic problems of phraseology	75

Reports and reviews

Allwood, J. — Anderson, G.-L. — Dahl, O. : Logic in linguistics. By J. Švihran — B. Švihranová	181
Beleňkaja, V. D. : An outline of the English-language toponymy. By V. Bla nár	91
Berry, M. : Introduction to the systemic linguistics 1—2. By R. Řepka	90
Černov, V. G. : Theory and practice of synchronic translation. By A. Keníž	189
Ninth international congress of phonetic sciences. By S. Ondrejovič	206
Ducháček, O. : Development of lexical division of the aesthetic sphere from Latin to contemporary French. By K. Sekvent	185

Ducháček, O. — Bartoš, J. : A grammar of the contemporary French. By K. Sekvent	96
Philosophical problems of linguistics. By V. Krupa	87
Georgiev, V. : The Traks and its language. By V. Blanár	187
A grammar and semantics of the Romance languages. By L. Trup	97
Cholodovič, A. A. : Problems of grammatical theory. By S. Ondrejovič	184
Ivanová-Šalingová, M. — Maníková, Z. : A dictionary of loan-words. By J. Genzor	185
Jäger, G. : Translation and linguistics of translation. By M. Semjanová	101
Lewicki, A. M. : An introduction to syntactic phraseology. By J. Mlavec	93
The 60 th birthday of Vincent Blanár. By E. Pauliny	173
Scientific-technological progress and language. By J. Vaňko	103
Picoche, J. : Outline of the lexicology of French. By K. Sekvent	100
Sadovskij, V. N. : Principles of general theory of systems. By V. Krupa	180
Slavica Pragensia XVIII. By J. Horecký	88
A dictionary of contemporary Czech. By G. Horák	191
The structure and evolution of science. By V. Krupa	85
Bibliography of the writings of doc. Vincent Blanár for the period 1970—1979. By L. Dvonč	175
The symposium on contrastive linguistics in Novi Sad. By I. Kotulič	202
Fourth session of the Lexicological-lexicographic commission of International comittee of Slavists. By K. Buzássyová	107
Conference on the semantics. By J. Bosák — F. Kočiš — K. Buzássyová	199
Vejez, A. A. : Text precisng. By e. Bajžíkova	183
Great Britain (A dictionary of reals). By A. Keníž	105

Садовский, В. Н. : Основы общей теории систем. В. Крупа	180
Олвуд, Й. — Андерсон, Л.-Г. — Дал, О. : Логика в языкознании. Ю. Швихран — Б. Швихранова	181
Бейзе, А. А. : Реферирование текста. Э. Байзикова	183
Холодович, А. А. : Проблемы грамматической теории. С. Ондрейович	184
Духачек, О. : Развитие лексического членения эстетической области от латинского языка до современного французского языка. К. Секвент	185
Георгиев, В. : Траки и их язык. В. Бланар	187
Чернов, Г. В. : Теория и практика синхронного перевода. А. Кениж	189
Словарь современного чешского литературного языка. Г. Горак	191
Иванова-Шалингова, М. — Маникова, З. : Словарь иностранных слов. Й. Гензор	195
Научная конференция по семантике. Я. Босак — Ф. Кочиш — К. Бузашишова	199
Симпозиум по сопоставительной лингвистике в Новом Саду. И. Котулич	202
Девятый международный конгресс фонетических наук. С. Ондрейович	206

CONTENTS

Towards thirtieth fifth anniversary of liberation	113
Ján Bosák : On the problems of content and form in the segmentation of words	115
Ábel Kráľ : Remarks on the principles of the Prague school phonology and its application I	120
Ján Kačala : The purposeness and no-purposeness as a components of semantics of verb	121
Viktor Krupa : Translation and difference in linear organization of sentence	140
Jaroslav Holčík : A shortening of the long vowels in Slovak	147
Jana Dvončová — Viera Nádvorníková : The phonetic investigation of speech disorders of dyskinesia	152

Discussion

Dana Rokošná — Ivica Mervová : Styles, types and varieties of pronunciation	159
---	-----

Review articles

Ján Horecký : Anthropologism in the generative grammar	169
--	-----

Reports and reviews

The 60 th birthday of Vincent Blanár. By E. Pauliny	163
Bibliography of the writings of doc. Vincent Blanár for the period 1970—1979. By L. Dvonč	175
Sadovskij, V. N. : Principles of general theory of systems. By V. Krupa	180
Allwood, J. — Anderson, L.-G. — Dahl, O. : Logic in linguistics. By J. Švihran — B. Švihranová	181
Vejze, A. A. : Text precisng. By E. Bajzíkova	183
Cholodovič, A. A. : Problems of grammatical theory. By S. Ondrejovič	184
Ducháček, O. : Development of lexical division of the aesthetic sphere from Latin to contemporary French. By K. Sekvent	185
Georgiev, V. : The Traks and its language. By V. Blanár	187
Černov, V. G. : Theory and practice of synchronic translation. By A. Keníž	189
A dictionary of contemporary Czech. By G. Horák	191
Ivanová—Šalingová, M. — Maníková, Z. : A dictionary of loan-words. By J. Genzor	195
Conference on the semantics. By J. Bosák — F. Kočiš — K. Buzássyová	199
The symposium on contrastive linguistics in Novi Sad. By I. Kotulič	202
Ninth international congress of phonetic sciences. By S. Ondrejovič	206

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 31, 1980, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor Ján Bosák, CSc.

Redakčná rada:

J. Bosák, CSc., PhDr. K. Buzássyová, CSc., prof. PhDr. J. Horecký, DrSc., PhDr. I. Kotulič, CSc., doc. PhDr. Á. Král, CSc., PhDr. V. Krupa, CSc., doc. PhDr. F. Miko, DrSc., prof. PhDr. E. Pauliny, DrSc., PhDr. Š. Peciar, CSc., prof. PhDr. J. Ružička, DrSc., PhDr. J. Sabol, CSc., doc. PhDr. E. Sekaninová, CSc., prof. PhDr. V. Schwanzer, CSc., prof. PhDr. J. Štolc, DrSc.

Adresa redakcie: 884 16 Bratislava, Nálepková 26

Technická redaktorka: J. Macherová

Povolené výmerom SÚTI 7/10

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries — except West Germany — distributions rights are held by JOHN BENJAMINS B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland

Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé číslo Kčs 15,—

Tlač: Západoslovenské tlačiarne, n. p., závod Svornosť, Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1980